

Griuvimo gramatika tokia pat svarbi kaip ir mokėjimas šliuožti	p. 2
Kai politika paverčiama ligonine, sprendimų klausimas išnyksta už simptomų aprašymo	p. 3
Šventimas ir šventumas – du raktiniai žodžiai, subendravardiklinantys Ikstenos kūrybą	p. 14

Nobelio premijos paskaita

Gerbiami ponios ir ponai!

Nobelio literatūros premijos proga iš pradžių ketinau pasidalinti su Jumis mintimis apie viltį, tačiau viltis mane *visiškai* apleido, tad kalbėsiu apie angelus.

I.

Vaikštinėju pirmyn atgal mąstydamas apie angelus, ir šią akimirka tebevaikštinėju, netikėkite savo akimis, tik taip atrodo, kad stoviu čia ir kalbu į mikrofoną, tai iliuzija, iš tikrųjų aš suku ratais, pėdinu iš kampo į kampą vis sugrįždamas atgal, kur pradėjau, o tada vėlei imu sukėti ratais ir mąstau apie angelus, skubu Jums atskleisti – apie naujuosius angelus, nes šieji – besparniai, taigi nebegalime tikėtis, kad ant jų nugaros išsiskleis ar net perskrodami drabužius galingai iškils du sparnai, tad nebegalime ir gėrėtis jų dangiškuju siuvėju meistryste nei tu, kokios paslaptingos žinios dūzgina jų siuvyklas aukštybėse, kai jie aprenjami, juk du sparnai plasnėja išorėje ant bekūnio kūno, įdomu, kaipgi jie išskleidžia savo sparnus per tas skraistes, kurios svajingai plazdena ant bekūnių kūnų, o kaip sparnuotą kūną uždengia tas dangiškas rūbas, kai sparnai susklista – vargšas Botticelli, vargšas Leonardo, vargšas Michelangelo, vargšai Giotto ir Fra Angelico! – bet dabar tas nebeteko svarbos, šis klausimas išnyko kartu su senaisiais angelais, na, o tie naujieji, apie kuriuos tik tiek man paaiškėja vaikštinėjant po kambarį, iš kurio Jūs dabar tematote mane stovintį priešais mikrofoną ir kaip Nobelio premijos laureatą tariantį, kad ketinau šnekėti apie viltį, bet vis dėlto atsakau šios minties ir mieliau pakalbėsiu apie angelus, tad pradėsiu nuo to, ko migloti kontūrai jau seniai brėžiasi mano galvoje, ir kaip pradėčiau parimęs mąstytojo poza savo darbo erdvėje, kuri, beje, yra visai nedidukė – viso labo keturių iš keturių metrų bokšto kambarys, iš kurio ploto reiktų dar išskaityti laiptus į apačią, žinoma, tik nepagalvokite apie kažki koki romantiską dramblio kaulo bokštą, manasis – tai paprasta patalpėlė, iškilusi ant vienaaukščio medinio namo dešiniojo galo ir suręsta iš pigiausių eglilencių, šis kambarys iškilo aukščiau tik dėl sklypo nuožulnumo, mat namas pastatytas ant kalvos, o visas sklypas gerokai pasidavęs slėnio link, dėl ko žemesnės namo ervės šaukėsi patobulinimo – išplėtimo, kurio pageidavau dar ir dėl viską uždengtą besikėsinančių knygų, tad anksčiau ar vėliau jis būtų tapęs neatidėliotinas, taigi, dėl sklypo pokyčio ir patobulinimo suręstas priestatas primena savitą bokštą, slegiantį žemesniąją pastato dalį, na, bet grįžtu prie angelų,

o ne prie vilties,

ir ne prie senųjų angelų, nes senieji, tie sparnuotieji, – įsivaizduokite garsiuosius, pažįstamus iš Angelo pasveikinimą atkartojančių nesuskaičiuojamos daugybės Viduramžių ir Renesanso paveikslų, – nešė žinią, žinią apie Kūdikėlio gimimą, tie senieji angelai, tie dangaus pasiuntiniai visada pasirodo su šia ar kita žinia ir, remiantis angelologija, perduoda ją gavėjui dažniausiai žodžiu arba kartais, kaip IX–X a. paveiksluose matyti, ją leidžiama perskaityti tiesiai nuo banguojančios juostelės, kas tame apsiereškime žodžiui suteikia ypatingos svarbos, o per kitas misijas angelai perduoda žodį, apgaubtą šviesos ar į ausį šnabzdama, tiksliau, reiktų tarti, perduodavo dangišką žinią išrinktajam, tačiau žvelgdami šiandien į tuos paveikslus suprantame, kad šitokių angelų jau nebegali būti, nes tie angelai negalėjo gyvuoti atskirti nuo savo žinios, jie taip glaudžiai buvo susiję, kad iš tikrųjų senuosius angelus privalu tapatinti su pačia jų žinia, visada pasiekiančia mus iš Aukščiausiojo, kuris juos, savo angelus, pasiunčia pas mus, pažemėse vargančius, besiblaškančius ir Nenuspėjamiems Padariniams pasmerktus, – ak, tie nuostabūs laikai! – taigi, senasis angelas – žinia nuo kito kažkam kitam, žinia naujienos, paliepimo ar pranešimo pavidalu, bet dabar apie juos tad nekalbėsiu, stovėdamas prieš Jus čia ir sykiu tebesukdamas ratus savo bokšto

LÁSZLÓ KRASZNAHORKAI

Prieš bene dvidešimt metų Pėčo universitete jaunas kroatų hungarologas entuziastingai papasakojo man apie keistą vengrų rašytoją vardu Laslas Krásnahorkajus. Beliko pasiskolinti „Šėtonišką tango“ ir – vargais negalais! – perskaityti. Niūrus romano pasaulis ir apokaliptinė atmosfera neatliepė mano vidinio vaikiško džiaugsmo, tačiau svaigūs sakiniai, ryškūs veikėjai ir siužeto gėlmės leido nujauti, kad jo autorius – ištis neeilinis kūrėjas. Nesibaigiančio sakinio meistras viename interviu pokštavo, kad tašką tepadedo Dievas. Atsiimdamas 2025 m. skirtą Nobelio literatūros premiją („už įtikinamą ir vizionierišką kūrybą, kuri apokaliptinio siaubo akivaizdoje dar kartą patvirtina meno galią“) rašytojas, be kitų, dėkojo Kafkai ir vyresniajam broliui, išmokiusiems į pasaulį žvelgti kitaip. Gerokai stilingesnę dovaną autoriui sumanė tėvynainiai gamtininkai: pernai šiaurės Angoloje aptiktą drugių baltais ir tarsi juodo rašalo prisiusunkusiais sparneliais rūši pavadinu *Pseudaletis krasznahorkaii* vardu.

Tradicinė Nobelio premijos laureatų paskaita perskaityta 2025 m. gruodžio 7 d. Švedijos karališkojoje mokslų akademijoje Stokholme.

Vertėja

Drugys *Pseudaletis krasznahorkaii*, identifikuotas vengrų entomologo Szabolcso Sáfiano

kamary, kuris, kaip žinoma, tėra iš pigių eglilencių suręsta beveik nešildoma patalpa, bet tik dėl sklypo nuožulnumo vis dėlto bokšto, taigi, nebekalbėsiu apie senuosius angelus, net jei mumyse gyvas jų vaizdinys Viduramžių ir Naujųjų laikų genijų dėka – nuo Giotto iki Giotto, tie nuostabumu, kilnumu, širdingumu apdovanoti senieji angelai bet kuriuo metu, net ir šiandien, nuolatos paliečia mūsų tikėti neįstengiančias sielas, nes jie buvo, jie išliko per tūkstantmečius vieninteliai, per kurių retus apsiereškimus mums buvo leista prisiliesti prie paties Dangaus, taip parodant mums kryptį, įdiegiant mumyse visatos tvarkos link vedančią kryptį, nes ten, kur yra kryptis, randasi ir tolis, perspektyva, erdvė, nes ten, kur yra kryptis, gimsta atstumas tarp dviejų taškų, taigi – ir laikas, tveriantis šimtmečius, ką ten šimtmečius – ištisus tūkstantmečius, ir šis kūrinių patikėtas pasaulis, kuriam su senaisiais angelais atsitiktinai susitikę laimingieji dovaną suvokimą, kad dangus ir žemė yra tikrų tikriausia tikrovė, taip vaikštinėčiau ratais iš kampo į kampą vis grįždamas ten, kur pradėjau, ir pasakočiau Jums apie senuosius angelus, bet nepasakosiu, nes jų jau nebėra, tėra naujieji, o aš sukdamasis ratais savo kambarėje ir sykiu stovėdamas čia prieš Jūsų akis norėčiau mažiausiai mąstyti apie juos, nes, kaip jau, regis, minėjau,

šie naujieji mūsų angelai

yra pametę sparnus ir nebedėvi jokių svajingai plazdančių mantijų, o vaikštinėja tarp mūsų paprasčiausiais gatvės drabužiais, nežinia, kiek jų yra, bet miglota nuojauta kužda, kad galybė, ir jie kur ne kur, visai kaip senieji pirmtakai senovėje, šie naujieji lygiai tokiom pat

aplinkybėm pamėkliškai apsiereškia mūsų gyvenimuose, ir, tiesą sakant, juos visai lengva atpažinti, jei tik jie to panori, jie nė neslepia, ką neša, lengva atpažinti, nes į mūsų būtį jie įžengia tarytum su kita gaida, kitokiu tempu ir ritmu, nei būdinga mums patiems, kovojantiems ir besiblaškantiems čia, žemės dulkėse, galų gale negalime būti tikri ir dėl to, kad šie naujieji angelai nusileidžia pas mus iš kažki kokių aukštybių, nes visai neatrodo, kad jie atkeliautų iš aukščiau, tarytum kartu su senaisiais angelais būtų užleidę savo vietą amžinajam KAŽKUR, kur dabar vieni elonai maskai pamišėliškais aparatais tekuria laiką ir erdvę, o iš to paaiškėja, kad kol klausotės čia Jums nesuprantama kalba tariamų minčių Nobelio premijos proga ir matote tik statišką senolį, kuris, žinoma, toliau sau suka ratus ant eglilencių šaltame bokšto kambarėje, kitaip tariant – mane, ir tai, kad šią akimirka jis paspartina savo žingsnį, tarsi jo mintys apie naujuosius angelus reikalautų kitokių žingsnių bei kito greičio, ir iš žmogaus, mąstančio apie juos, ištis pagreitinus žingsnius tuoj paaiškėja, kad tie naujieji angelai ne tik neturi sparnų, bet ir neneša jokios žinios, jokios, jie tik yra tarp mūsų, paprastais gatvės drabužiais apsitaisę, neatpažįstami, jei to nori, o jei užsigeidžia, išsirenka mus, žengia link mūsų ir per vienintelę akimirka nuo mūsų akių numeta žvynus, nuvalo purvą nuo mūsų širdžių, jei toks susitikimas ir įvyksta, mes stovime nustėrę: ak, angelas, priešais mūsų akis, bet... mums nieko neperduoda, jokio sakinio plevėsuojančioje juostelėje, jokios šviesos, kurioje galėtų sušnabzdėti į ausį žinią, neištaria nė menkiausio žodžio, lyg netekę amo jie tik stovi ir žvelgia į mus, ieško mūsų žvilgsnio, o tame ieškojime slypi maldavimas pažvelgti į jų akis ir perduoti žinią jiems patiems

per mus,

tik, gaila, mes nieko neturime, tyla temokame atsakyti meldžiančiam žvilgsniui, o seniau būta atsakymo, nes egzistavo klausimas, bet dabar nei klausimo, nei atsakymo nebeliko, tad kas tai per susitikimas, kokie tai dangiški ir žemiški ženklai, jie tik stovi prieš mus ir žvelgia, o mes tik stovim ir žvelgiam, ir jei jie iš viso to ką nors supranta, mes tikrai nepajėgūs suprasti, ką nebylys kalba kurčiamam, o kurčiasis – nebyliui, koks pokalbis galimas tarp jų, koks supratimas, ką ir kalbėti apie dievišką apsiereškimą, tačiau čia ir dabar kiekviena vieniša, pavargusi, liūdna, jautri siela, – jei galiu save, stovintį prie mikrofono ir sykiu vaikštinėjančią šaltame bokšto kambarėje, priskirti prie jų, – staiga supras, kad tie naujieji angelai amžinoje nebylystėje jau galbūt nė nėra jokie angelai, o aukos, aukos pirmaprade, sakraliųjų šio žodžio prasme, ir aš skubiai čiumpu savo fonendoskopą, kuris visada greta, net ir dabar, čia, kur Jums kalbu iš to bokšto kambario sukdamas ratus, ir labai švelniai priliečiu klausymosi galvutę prie jų krūtininių ir netrunku išgirsti likimą, jų likimą, įžengiu į tokį likimą, jaučiu tvinksinčią tokį likimą, kuris tuojau pat perkeičia akimirka, bet labiausiai kitą akimirka, manęs tebelaukiančią, nes ta veikiausiai daug žadanti akimirka nė neateis, ją pakeis visai kita akimirka – mane ištiks sumišimo ir žlugimo akimirka, nes per fonendoskopą girdžiu prieš mane stovinčio naujojo angelo siaubingą aukos istoriją, ir jis tapo auka ne dėl mūsų kaltės, bet dėl mūsų, dėl mūsų ir dėl mūsų visko, šie besparniai, žinios nenešantys angelai žino, kad vyksta karas, karas ir tikrai karas, karas gamtoje ir visuomenėje, ir tas karas vyksta ne tik pabūklais, kankinimu ir griovimu, tai, žinoma, tėra vienas skalės galas, jis vyksta ir priešingoje skalės pusėje, mat pakanka vieno pikto žodžio, meste jiems, naujesiems angelams, gana vieno neteisingo, neapgalvoto, nesąžiningo poelgio, vieno sielos ir kūno sutrypimo, nes nuo gimimo akimirkos jie neatsparūs jokiame paniekime, todėl vienintelės niekšybės, vieno ciniško, žiauraus gesto prieš jų nekaltybę ir tyrumą, vieno piktavalių poelgio, net ir vieno piktžodžio gana tam, kad sužeistų juos amžiams, ir aš dešimtimi tūkstančių žodžių šito nesugebėsiu ištaisyti, nes tai nepataisoma.

Paslydę vertime

Leistis nuo kalnų – tarsi rašyti tekstą. Tą ir darau mintyse, vinguriuodama tarp kitų slidinėtojų, tik prieš naują nuokalnę stabtelėdama įvertinti aukštį. Ant apledėjusių kalno plotų slidės tampa nevaldomos, tuomet tiesiog stengiesi išlaikyti pusiausvyrą. Jei krisi stačiausioje kalno dalyje – nebeatsistosi. Išeitis – kuo didesnis greitis ir kuo tiesesnė šliuozimo trajektorija. Nuo adrenalino pykina, ausyse švilpia vėjas. Mintys lekia žvėrišku greičiu, kartais jas keičia malda. Stebi čiuožiančius priešais tave ir turi pasitikėti esančiais už tavęs. Džeržgesys visai šalia išduoda, kad kažkas mėgina stabdyti, ne visada – sėkmingai. Griuvimo gramatika tokia pat svarbi kaip ir mokėjimas šliuozti. Štai priešais šliuoziantis griūva, o jo slidės atsisesgusios išsilaksto į šalis. Įvertini, ar spėsi sustoti ir paimti pamestą nelaimėlio slidę, kurios jis tikrai neužsiropš pasiimti pats. Pagyvenusi moteris itališkai tau dėkoja, kai pričiuoži su jos atsikabinusia slide, bet, mėgindama statyti koją į apkaustą, blogai ją padeda ir šioji, visai kaip vaikystėje, nušliuozia pati sau viena į kalno papėdę.

Taškai, kableliai, punktyrai – tai kitų slidinėtojų išvažinėtos, išduobtos, išdaužytos šliužės. Daugiausia jų – lengviausiose, pradedantiems skirtose mėlynose trasose. Jos paradokaliai daug pavojingesnės nei, tarkim, lygios ir neišvažinėtos stačiausios – juodos. Todėl geriau rinktis nesugadintą sunkiausią kelią nei suplūktą sniego, išduobtą ir gūbriuotą lengviausią. Jame, tarp „plūgu“ laviruojančių ir visokiom pozom išgriuvusių pirmamečių, rūpestingų kaip perekslės jų trenerių, šliuozti tu. Lėksi per greitai – gali susidurti su neprognozuojamus judesius darančiu besimokančiuoju. Per daug sulėtinsi greitį – neišlaviruosi tarp duobių, slidžių galai pagaus sniegą ir teks stabdyti. Laiku stabdyti kalnuose reiškia sustoti tą pačią sekundę, nes iki kliūtis dažnai būna tik dvi. Tik mokėjimas sustoti eliminuoja baimę judėti.

Į kalno viršūnę uždara keltuvo kabina kyla su keliom porom pagyvenusių italų – jie slidinėja nuo ankstyvos vaikystės, tik dabar jų kūnai jau ne tokie paslankūs, beveik visi mūvi specialiais elementais šildomas pirštines, o ant vienos senjoros riešo pastebiu slidinėjimui pritaikytą įtvarą, spalva nesiskiriantį nuo pirštines. Sėdžiu įsprausta tarp jos ir jaunesnio vaikinio. Klausau melodingos kalbos, iš kartkartėmis pasitaikančių žinomų itališkų frazių ir tarptautinių žodžių daugmaž suprasdama, apie ką šnekama. Prieš mane – žemaūgis vyras valosi akinius

ir šypsosi, kalbinamas senjorų. Tie be ceremonijų klausinėja jo apie aprangą ir slidinėjimo batus – žemaūgio kojios trumpos ir mažutės kaip penkiamečio. Taip, perku vaikiškus batus, sako jis ir kvatoja. Kvatoja ir visas keltuvas, šypsausi ir aš. Žemaūgis vyras rodo į jauną vaikiną, sėdintį šalia manęs. Tai mano brolis, sako. Pagyvenusios poros domisi, kokia jų mama. Mama yra normalaus ūgio, – vėl juokas, blyksėjimas akimis. Raudonai šviečiančios šildomų pirštinių skalės rodo, koks šildymo lygis įjungtas. Kažkas lukštena mėtinę pastilę, kažkas tepasi lūpas balzamu – keleto kilometrų aukštyje trūksta deguonies ir visiems džiūva burna. Tarpinėje stotelėje į mūsų kabiną nori įlipti dar kilsiantys į viršūnę, tik vietos nebėra. Tai linksmiausia kabina, sako žemaūgis ir jo repliką palydi nauja juoko banga.

Vėl leidžiuosi nuo kalno – sakiniai, pastraipos, naujos eilutės. Pravažiuoju mažamečių italiukų vorą – jų batai tikrai panašaus dydžio kaip vyro iš linksmiausios keltuvo kabinos. Šliuozdami jie mojuoja rankutėmis ir dainuoja. Pargriuvę ar verkiantys iš nuovargio būna apdalinami gumukais – cukrus bent trumpam padeda užsimiršti. Po metų kitų jie jau čiuoš tobulai, kol kažkada taps senjorais, kurių driežiškas liesas rankas ir trapius riešus saugos šildomos pirštines ir įtvarai.

Vėl kyla uždaru keltuvo – kartu keliasi italė trenerė, šalia jos – juodbrūvas, įkypų migdolinių akių berniukas, gal aštuonerių metų. Nuovargį ir baimę jis išreiškia pratisai urgzdamas, kaip žvėriukas. Trenerė jį apkabina, itališkai berdama: tu gi gali, na, dar kartą, žiūrėk, bus smagu, na, juk turi išmokti. Berniukas markstosi kaip katinas, pasukui, pažvelgęs į šaltu ruku aptrauktą kalną, vėl pradeda urgzti.

Išlipę iš keltuvo kaustytais batais žirgliojame aidinčiu angaro koridoriu, o atsidarius automatinėms durims mus aplieja veik dieviška šviesa. Praplėšęs rūką, kalnas stūkso romioje didybėje, visas apsupylęs saule. Prie jo šono prisiliejęs debesis kabo apačioje, matosi tik jo paviršius, kaip besidriekiantys pūkų patalai. Nuauksinti spinduliu, jie atrodo minkšti ir svetingi. Po kelių minučių išliuosi į juos kaip į šaltą neperregimą miglą – nieko nėra nesvetingiau kalnuose nei tirštas pieniškas debesies rūkas. Sugėręs iš papėdėje išsibarsčiusių kaimelių kylančius kaminų dūmus, o kartu dvelkiantis iš vaikystės pažįstamu kvarco kvapu.

Mirga spalvingi ir monochrominiai slidinėtojų drabužiai, įvairiausių spalvų šalmai. Tekstas kuriam laikui pasimiršta, jaučiu pamažėl ilstančius raumenis ir artėjančią klaidos galimybę – kai nuvargęs kūnas gali apvilti. Saugausi, todėl čiuožiui daug lėčiau už savo vaikus, kuriems trauma, mirtis ir baigtinumas tėra tik žodžiai, dar nepatirti, neįsisąmoninti. Jie matuoja savo šliuozimo greitį telefone esančiomis programėlėmis, lekia šimto kilometrų per valandą greičiu, šoka nuo tramplynų ir palieka mane kažkur toli už savęs. Taip pat toli, kaip esu palikusi save pačią – tą, kuriai greitis buvo vienintelė siekiamybė.

„Turiu žmoną ir dvi dukras. Todėl man būtina „snoubordinti“, na, suprantat“, – sako vyras su snieglente savo treneriui kitame keltuve. Paskui susižvalgę atsiprašo manęs, sėdinčios šalia.

Kitame sėdime jau keturiose, dvi pagyvenusios italės garsiai šneka tarpusavy, nepaisydamos, kad tarp jų sėdžiu aš ir dar vienas vyras. Kosminis šaltis gildo veidą. Susitaikau, kad viena jų septynias minutes garsiai kalbės man į ausį, tik ant veido užsismaukiu kaukę, kad nors kiek apsisaugočiau nuo speigo. Šalia manęs iš kitos pusės sėdintis vyras atsiprašo už moteris – galbūt vienos jų sūnus. „Iš kur jūs?“ – klausia garsiai kalbėjusi italė, pagaliau atkreipusi dėmesį, kad keltuve yra dar žmonių. *Lithuania, Litauen, Lituania* – vardinu, italei vis purtant galvą. *Estonia, Latvia, Baltic states?* Ne, jai tai nieko nesakančios šalys. Po kokio pusvalandžio, nusileidusi ir vėl kildama tuo pačiu keltuvo, matau ją šliuoziančią nuo kalno ant sėdimosios.

Pavakarę šalia žemyn leidžiančio keltuvo – slidžių smaigais ir snieglenčių skydais ginkluota minia, grįžtanti atgal į miestelį, prie savo automobilių. Minia kvepia kava ir brangiais itališkais kvėpalais, šmėžuoja ryškiai raudonos „Giorgio Armani“ slidinėjimo trenerių striukės.

Dauguma eis sočiai vakarieniauti, tada sulys į SPA centrų baseinus, kaip į šiltas, terminių šaltinių garų prisodrintas iščias.

Slava Ukraini, – sakau, žiūrėdama į akis tarnautojai SPA registratūroje, kuri, kreipusis į ją angliškai, globėjiškai prabyla į mus okupantų kalba.

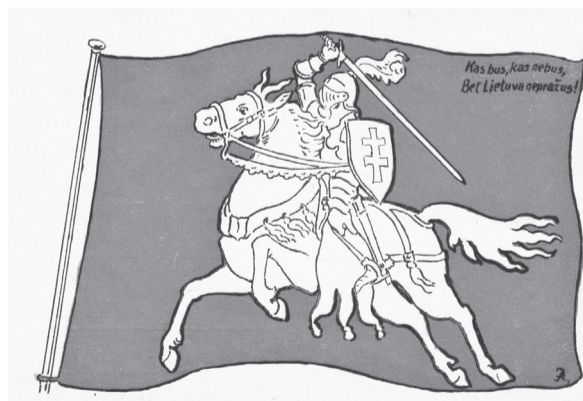
– EGLĖ FRANK –

Memorabilia

Popierėliai, popierėliai...

Tebūna tai pasveikinimas „Šiaurės Atėnų“ skaitytojams Vasario 16-osios proga. Juo labiau kad atvirukas išleistas tais pačiais 1918-aisiais. Ir net gyveno jis, buvo saugomas daugybę metų toje pačioje Pilies gatvėje Vilniuj, netoli nuo vietos, kur ir gimė Nepriklausomybės Aktas. Kalbu apie Marijos Šlapelienės namus. Jie kiek aukščiau signatarų pastato, jau ties posūkiu į Bokšto gatvę. Ten irgi dabar muziejus. Amžiaus pradžioje caro valdžiai atšaukus spaudos draudimą, Vilniujė per visus karus ir okupacijas, iki pat 1949 metų, veikė Šlapelienės lietuvių knygynas. Leido ir platino ne tik knygas ar laikraščius, bet ir pirmuosius lietuviškus atvirukus. Patį knygyno šeimininkę juos meiliai vadino *laiškeliams*. Šis patriotinis atvirukas kitoje pusėje taip pat pavadintas *laiškeliu*. Gražu. Vytį raudonos vėliavos fone nupiešė dailininkas Antanas Jaroševičius, kampe jo inicialai. Deja, jokio įrašo ant šio laiškeliu nėra, paštu jis nebuvo siųstas, atrodo lyg naujas. Žinia viena: „Kas bus, kas nebus, bet Lietuva nepražus!“

Šlapelienė visą savo amžių nuvyveno tame pačiame name. Tarybiniais laikais jo didžioji dalis buvo nacionalizuota, paversta komunaliniais butais, iš kurių vienas paskirtas ir namo savininkei. Uždarant knygyną valdžia konfiskavo apie 10 tūkst. leidinių. Nors ir netekusi knygyno, Vilniaus inteligentams Šlapelienė buvo gerai žinoma, sulaukdavo svečių, mėgo bendrauti ir prisiminti senas miesto istorijas. Namuose buvo likę šiek tiek uždaryto knygyno gėrybių, kurių ponija Marija vis dovanodavo savo lankytojams. Yra pasakojama, kad sykį atėjus pas ją į svečius studentų filologų būreliui su savo dėstytoju ji kiekvieną apdalijusi tuo raudonu patriotiniu atviruku su žodžiais apie nepražūstančią Lietuvą. Studentai galbūt džiaugėsi, bet jų profesoriui turėjo drebėti kinkos ir vaidantis dideli nemalonumai, jei kas imtų ir išplepėtų. Kitą kartą, per Vilniaus miesto jubiliejų, Šlapelienė senuosius savo knygyno atvirukus draugams ir pažįstamiems išsiuntinėjo valdišku paštu. Jau kaip tikrus laiškėlius. Buvo

drašė moteris. Signatarų namai, kaip ir uždarytos miesto bažnyčios, turbūt skleidė ypatingas laisvės bangas. Su tokiais reiškiniais režimui nesisekė kovoti.

Kad tie Šlapelienės knygyno laiškėliai anuomet buvo pavojingi valdžiai, liudija ir kita istorija. Dabar man likęs tik vienas toks Vyčio atvaizdas, o mokyklos laikais turėjau jų gerą krūvą, apie pusantro šimto. Senamiesčio draugelis buvo jų iš kažkur prisirinkęs, gal užtikęs kokiam nors sandėliuke ir nežinojo, ką su jais daryti. Kiti jam sakė, jog tai fašistų darbas. Pasiūliau mainytis. Rodos, į pašto ženklus, gal į kramtomosios gumos popieriukus ar užsienietiškų automobilių nuotraukas. Mainai pavyko. Parsinešiau atvirukus namo. Kad pasigirčiau, buvau jų kažkiek nusinešęs ir paplatinęs savo klasėje. Istorijos mokytoja pamačiusi sukėlė skandalą, grasino kreiptis į atitinkamus organus. Girdi, antitarybinė propaganda, kalėjimas garantuotas. Greičiausiai nesikreipė, matyt, pati išsigando problemų. Na, o galiausiai viskas baigėsi tuo, kad po kelerių metų saugumas atėjo pas mus į namus daryti kratos. Pačios pirmosios, nelyg kokio sakramento. Aišku, dėl rimtesnių dalykų, ne dėl antikvarinių atviru-

kų, bet kartu su kitu grobiu pareigūnai susikrovė ir juos, kruopščiai visus suskaičiavę. Tiesa, vėliau baudžiamojoje byloje tarp įkalčių jie nefigūravo. Gaila tik, kad negražino. Greičiausiai buvo sunaikinti. Kartu su Brazdžionio ir Bradūno eilėrašciais. O šitą vienintelį po kurio laiko radau paslėptą knygoje. Jis stebuklingai išliko, nes ir vėl yra reikalingas.

„Kas bus, kas nebus, bet Lietuva nepražus!“ Dar ne taip seniai tik būtum nusišypsojęs dėl to plakatinio patriotizmo ir naivumo. Ir apskritai, kokie čia pavojai, kokios prazūtys po visų atgimimų, po NATO ir Europos Sąjungos. Bet štai skambina užvakar jautri ir išmintinga moteris, puikios prozos autorė ir klausia, ar laukti karo. Ir kaip laukti, jei iš tiesų jis artėja. Nepuolu prikaišioti sąmokslų teorijų, čia ne tai. Prisipažįstu nežinąs. Tik aišku, kad niekur neišvažiuosiu, nebėgsiu. Ji sako: ir aš. Sutariam, jog remsime Ukrainą. Palaikysim vienas kitą malda ir visai kitaip. Niekas daugiau nuo mūsų valios nepriklauso. Šaudyti ir sprogdinti jau neišmoksime.

Nepriklausomybės Aktas kažkurio iš signatarų buvo pavadintas *Vilniaus lapeliu* (kaip panašu į Šlapelienės „laiškėlį“!). Atseit, mažas ir nežymus, labiau kaip troškimas, svajonė, vizija. 1918 metų vasario 16-osios popietę, šeštadienį, išėjus iš ano istorinio namo Pilies gatvėje, pasak vieno įvykių liudininko, ir toliau „drebė šlapias sniegas“. Pro šalį slinko tie patys vokiečių kareiviai, ant pilies bokšto tebesiplaikstė kaizerinė trispalvė. Duona ir toliau buvo už korteles. Arbata seniai be cukraus. Malkos suskaičiuotos padieniui.

Kada prasideda laisvė? Kaip ji atrodo? Ką reiškia? Atsakymai yra, jie žinomi. Ypač kai esi ragavęs nelaisvės. Bet ir neragavusieji jaučia, ispėja, kaip neįmanoma būtų be jos, laisvės. Tegul iš pradžių per miglą, tik lapelyje ar laiškelyje.

Kai kritika netenka alternatyvos

Kritinė filosofija ir jos akloji zona

Kritinė filosofija nuo pat savo gimimo gyveno ant ribos, kurią sunku išlaikyti: tarp būtinybės griauti ir atsakomybės atverti. Ji atsirado kaip atsakas į dogmą, prievartą ir ideologiją, tačiau jau XX a. viduryje tapo aišku, kad vien neigimu išgyventi neįmanoma. Theodoras Adorno, rašydamas „Negatyviąją dialektiką“ (1966), įspėjo, jog kritinis mąstymas, atsisakęs normatyvinio horizonto, ima kartoti tą patį judesį – jis tampa virtuozišku griovėju, bet praranda kryptį. „Neigiamas viskas, išskyrus patį neigimą“, – tai ne tik filosofinė, bet ir kultūrinė diagnozė.

Šią būseną jau anksčiau buvo numatęs ir Friedrichas Nietzsche, perspėdamas apie nihilizmą kaip Apšvietos šėšlį: kai senosios vertybės sugriaunamos, bet naujos dar nesukurios, atsiveria tuštuma, ir ją pirmiausia užpildo ne racionalumas, o valia – dažnai tamsi, instinktyvi, mitologinė („Linksmasis mokslas“, 1882). Neatsitiktinai XX a. kultūra taip dažnai grįžo prie vaiduoklių, šmėklų ir apokaliptinių vizijų – nuo Franzo Kafkos pilkųjų biurokratijų iki Samuelio Becketto laukimo be pabaigos, nuo Sigmundo Freudo *das Unheimliche* iki Michelio Foucault disciplinų ir priežiūros analizės. Visa tai buvo bandymai aprašyti pasaulį, kuriame kritika tapo nuolatine būseną, bet sprendimas – nuolat atidėliojamas.

Šioje tradicijoje atsideria ir Gintauto Mažeikio straipsnis „Tamsiosios Apšvietos karalystė“ („Šiaurės Atėnai“, 2026-01-16). Tai tekstas, parašytas su akivaizdžia kultūrine branda: autorius laisvai juda tarp Dantės, Shakespeare'o, Larso von Triero, Stepheno Kingo, politinės psichologijos ir šiuolaikinių geopolitinių figūrų. Jis atpažįsta tai, kas šiandien tapo beveik banalia tiesa: klasikinės Apšvietos racionalumas nebesugeba savęs koreguoti, politinės institucijos prarado refleksinę galią, o į atsivėrusias spragas veržiasi reakciniai, mitologiniai, net okultiniai mąstymo pavidalai. Šiuo požiūriu Mažeikio tekstas tęsia kritinės teorijos liniją – nuo Frankfurto mokyklos iki poststruktūralistų, – bandančią suprasti, kodėl protas taip dažnai gimdo tai, kas jam prieštarauja.

Tačiau būtent čia atsiveria kritinės filosofijos akloji zona. Kai kritika apsiriboja diagnoze ir atsisako atsakomybės už alternatyvą, ji pradeda funkcionuoti kaip savotiška estetinė poza. Ji geba atpažinti simptomus, vardyti pavojus, demaskuoti iliuzijas, bet nebesiūlo krypties. Adorno baimė čia tampa apčiuopiama: kritika, neturinti normatyvinio horizonto, tampa savipakankama – ji nebeveda, o tik aprašo griūtį (*Minima Moralia*, 1951).

Kultūriškai tai primena vėlyvojo modernizmo laikyseną: intelektualą, kuris puikiai suvokia katastrofos mechaniką, bet jau nebemano, kad ją galima sustabdyti. Tokia laikysena patraukli – ji leidžia išlaikyti ironiją, distanciją, kultūrinį pranašumą. Tačiau politiškai ir filosofškai ji pavojinga, nes kritika be alternatyvos neišlaisvina – ji tik paruošia dirvą tam, kas ateina po jos.

Būtent čia Mažeikio straipsnis priartėja prie pavojingos ribos. Jis tiksliai fiksuoja Apšvietos krizę, bet sustoja ten, kur prasideda klausimas: *kas toliau?* O kai šis klausimas lieka neatsakytas, atsakymą pasiūlo kiti – dažniausiai tie, kurie nebijo grįžti prie hierarchijos, jėgos ir tariamo „racionalaus tvarkymo“.

Yarvinas įvedamas kaip „objektas“, bet tampa ašimi

Straipsnio pradžioje Curtisas Yarvinas pasirodo tarsi neutralus tyrimo objektas – figūra, kurią galima aprašyti, bet dar nevertinti. Jis įvedamas akademiškai santūriai: programuotojas, tinklaraštininkas, verslininkas, vienas iš Tamsiosios Apšvietos arba Neoreakcinės Apšvietos autorių. Tokia charakteristika nekelia išankstinio pasipriešinimo – priešingai, ji įtraukia Yarviną į pažįstamą vėlyvosios modernybės personažų galeriją, kur technologinė kompetencija ir filosofinė ambicija dažnai eina išvien. Skaitytojui jis neprimetamas kaip ideologas ar demagogas; jis pateikiamas kaip mąstytojas, kurį verta suprasti.

Ši įvedimo strategija turi ilgą tradiciją. Ji primena Platono „Valstybės“ pradžią, kai Sokratas iš pradžių kantriai klausosi Trasimacho ir kitų pašnekovų, leisdamas jų idėjoms skleistis beveik nekvestionuojamai. Tik vėliau, skaitytojui jau pripratus prie siūlomų prielaidų, prasideda dekonstrukcija. Panašiai veikia ir modernioji politinė filosofija: nuo Thomo Hobbeso „Leviatano“ iki Carlo Schmitto suvereno teorijos – pirma pateikiama „reali“ galios logika, tik tada svarstoma jos kaina.

Mažeikio tekste Yarvino idėjos – korporacinės monarchijos, pilietybės kaip akcininkystės, politinių teisių siejimo su sukuriama verte – išdėstomos be retorinės panikos. Jos neįrėminamos kaip pavojingos ar groteskiškos, nors kultūrinė atmintis čia galėtų pasiūlyti ne vieną aluziją: nuo XIX a. pramoninių miestų-valstybių iki distopinių vizijų, kurias piešė Aldousas Huxley ar J. G. Ballardas. Vietoj to šios idėjos pateikiamos kaip viena iš „galimų ateities vizijų“, kurią verta apmąstyti.

Būtent čia įvyksta pirmasis, bet esminis poslinkis. Hierarchija įvedama ne kaip problema, o kaip savaime suprantama tvarkos forma, kuri tekste kol kas lieka už kritikos ribų. Ji dar nekritikuojama – ji normalizuojama. Tai subtilus, bet veiksmingas retorinis gestas: skaitytojui leidžiama prie jos priprasti, ją „išmėginti“ mintyse, prieš pateikiant bet kokią vertinimą. Šis metodas pažįstamas ne tik iš filosofijos, bet ir iš literatūros – pakanka prisiminti Kafkos „Procesą“, kuriame biurokratinė mašina iš pradžių pateikiama kaip absurdiška, bet galiausiai tampa neišvengiama aplinka, prie kurios veikėjai prisitaiko.

Dar svarbiau tai, kad Mažeikio tekste Yarvinas ne tik pristatomas, bet ir palaiptu perkeliamas iš ašies poziciją. Nors formaliai jis lieka vienas iš analizuojamų objektų, jo siūlomas modelis tampa pagrindiniu atskaitos tašku, su kuriuo lyginamos kitos figūros – Trumpas, Putinas, net Triero ir Kingo karalystės. Tokiu būdu Yarvinas ima funkcionuoti kaip racionalus kontrapunktas chaosui: ne kaip gelbėtojas, bet kaip tas, kuris bent jau „siūlo struktūrą“.

Čia verta prisiminti Antonio Gramsci pastabą apie hegemoniją: ji veikia ne tada, kai idėja primetama jėga, o tada, kai ji pateikiama kaip *sveiko proto* dalis („Kalėjimo dienoraščiai“, 1929–1935). Mažeikio tekste Yarvino idėjos dar netampa „teisingos“, tačiau jos jau tampa *svarsytinos*, o tai kritinės filosofijos kontekste yra lemiamas žingsnis.

Problema ta, kad šis įvedimas taip ir neperauga į nuoseklią dekonstrukciją. Tas retorinis „vėliau“, kuris turėtų sugriauti pateiktą hierarchinę logiką, neįvyksta. Yarvino modelis lieka tarsi atviras pasiūlymas, kuriam nesuteikiama nei aiškus etinis, nei politinis priešsvoris. Skaitytojui telieka manyti, kad, nepaisant visų pavojų, būtent ši schema yra vienintelė, kuri bent jau nebijo tvarkos.

Taip Yarvinas, į tekstą įvestas kaip objektas, nepastebimai tampa teksto ašimi. Ne todėl, kad autorius jį sąmoningai iškelia, bet todėl, kad kritika, nebesukurianti alternatyvos, netyčia suteikia privilegiją tam, kuris ją jau turi.

Karalystės-ligoninės metafora: estetika vietoj sprendimų

Larso von Triero „Karalija“ (1994–1997) ir Stepheno Kingo jos amerikietiška variacija „Karalijos ligoninė“ (2004) neabejotinai priklauso tiems kultūros tekstams, kurie suteikia regimą formą tam, kas paprastai lieka nematoma. Ligoninė čia tampa ne gydymo įstaiga, o simbolinė erdve, kurioje susikerta mokslas ir prietarai, racionalus protokolas ir nesąmoningos baimės, gyvieji ir mirusieji. Tai vieta, kurioje, kaip pasakytų Freudas, *das Unheimliche* – svetimumas pačiame pažįstamume – tampa kasdienybe. Triero kamera lėtai slenka koridoriais, Kingo pasakojimas tirštėja siaubu detalėmis, ir abu kūrėjai kalba apie valdžią, kuri prarado orientyrus, bet tebeapsimeta kontroliuojanti situacija.

Mažeikio tekste ši metafora pasitelkiama su didele literatūrine intuicija. Ji leidžia kalbėti apie politinius režimus kaip apie psichines būkles, apie valdovus – kaip apie ego ir fantazijų valdomus „gydytojus“, apie istoriją – kaip apie šmėklų sugrįžimą. Čia galima atpažinti ilgą kultūrinę liniją: nuo Foucault „Beprotybės istorijos“ (1961), kurioje ligoninė tampa galios ir normalizavimo aparatu, iki Kafkos „Pilies“, kurioje administracinė tvarka virsta neperžengiama, bet niekada iki galo nepaaiškinama struktūra.

Tačiau būtent šioje estetinėje jėgoje slypi ir pavojus. Kai politika paverčiama ligonine, sprendimų klausimas išnyksta už simptomų aprašymo. Ligoninėje mes stebime būkles, diagnozuojame sutrikimus, analizuojame elgesį, bet retai klausiamo, kas suprojektavo pačią sistemą ir pagal kokius kriterijus ji veikia. Politinė atsakomybė čia persikelia nuo struktūrų prie psichikos, nuo mechanizmų – prie patologijų.

Tokiu būdu lieka tik simptomai: godulys, manija, savi-valė, psichopatija. Tai primena XIX a. pabaigos degeneracijos teorijas, kurios socialines krizes aiškino biologiniais ar psichiniais nuokrypiais, taip panaikindamos ekonominių ir politinių struktūrų atsakomybę. Net ir šiandien panašus mąstymas vyrąja populiariojoje kultūroje – pakanka prisiminti, kaip dažnai autoritariniai lyderiai vaizduojami kaip „pamišę“, „nestabilūs“, tarsi problema būtų jų galvose, o ne institucijose, kurios jiems suteikė neribotą sprendimų galią.

Hannah Arendt, analizuodama totalitarizmą, sąmoningai atsisakė tokios psychologizacijos. Adolfas Eichmannas jau buvo svarbus ne kaip psichopatas, o kaip banalus biurokratas, veikiantis sistemoje, kuri normalizavo blogį („Eichmannas Jeruzalėje“, 1963). Arendt suprato, kad sisteminės katastrofos negali būti paaiškintos individualiomis patologijomis, nes tada pati sistema lieka nematoma ir nekvestionuojama. Blogis paverčiama atskirų individų „liga“, o sistema, kuri jį gamina, lieka nepaliesta.

Mažeikio tekste ši pamoka, regis, lieka iki galo neįsąmoninta. Karalystės-ligoninės metafora, nors ir įtaigi, nukreipia dėmesį nuo esminio klausimo: kaip priimami sprendimai ir kas juos koreguoja. Vietoj sprendimų architektūros analizės gauname estetiškai sodrų, bet politiškai neįpareigojantį pasakojimą apie tamsą, vaiduoklius ir psichines būkles.

Klinikinė kalba politiką padaro stebėjimo objektu: ji leidžia aprašyti „būklę“, bet nebeleidžia klausiti, kaip sprendimai kuriami, tikrinami ir taisomi.

Tai nėra tik literatūrinė problema. Tai epistemologinis poslinkis, kuris leidžia kritikai atlikti tik stebėtojo vaidmenį – diagnozuoti, bet neįsikišti. O būtent ši distancija ir sudaro sąlygas tam, kad, nusivylus ligoninės chaosu, vis patrauklesnė ima atrodyti „racionali“, tvarką žadanti hierarchija.

Trumpas, Putinas ir personalizuota tamsa

Donaldas Trumpos ir Vladimiro Putino figūros Mažeikio tekste iškyla kaip dvi skirtingos tos pačios „karalystės-ligoninės“ personifikacijos. Vienas – beveik komiškas narcizas, apsuptas aukso, šlovės ir savo paties atvaizdu, primenantis vėlyvojo kapitalizmo karikatūrą; kitas – kraupus, beveik literatūrinis psichopatas, kalbantis su imperijų šmėklomis ir mitologizuojantis praeitį. Šis kontrastas retoriškai efektyvus: jis leidžia skaitytojui patirti ir juoką, ir siaubą, sukuria emocinę amplitudę, kurią taip mėgo dar baroko tragedijos.

Kultūriškai toks vaizdavimas turi gilias šaknis. Jis primena Renesanso ir baroko laikų valdovų paveikslus, kuriuose tironija dažnai buvo aiškinama per charakterio ydų katalogą – puikybę, godumą, melancholiją. Shakespeare'o Ričardas III, Marlowe Tamerlanas ar net Sofoklio Kreontas tampa politinių katastrofų priežastimi ne todėl, kad veikia neteisingose struktūrose, o todėl, kad jų vidiniai demonai perima valdžią. Tokia dramaturgija įtaigi, bet ji perkelia atsakomybę nuo sistemos į asmenybę.

Šiuolaikinėje politinėje kultūroje ši tendencija atgimė populiariosios psichologijos ir psichoanalizės pavidalu. Autoritariniai lyderiai dažnai apibūdinami kaip „nestabilūs“, „narciziški“, „psichopatiški“. Tai matome ne tik akademinuose tekstuose, bet ir žiniasklaidos diskurse, kuriame politinė analizė neretai virsta asmenybės profiliu. Tačiau toks aiškinimas, kaip jau seniai perspėjo Michelis Foucault, perkelia galios analizę į psichiatrijos kalbą, taip išvengiant klausimo, kaip pati galia struktūruojama ir palaikoma (*Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings. 1972–1977*, 1980).

Mažeikio tekste šis personalizavimas ima dominuoti. Trumpas ir Putinas tampa tamsos nešėjais, beveik mitologiniais personažais, kuriuos galima stebėti, aprašyti, net demaskuoti, bet kurių egzistavimas nekelia būtinybės permąstyti sprendimų architektūrą. Politinė nesėkmė čia paaiškinama per ego, godulį, psichopatiją, tarsi pati sistema būtų buvusi neutrali ar net sveika, kol neatsirado „ligoniai“.

Paradoksalu, bet būtent čia Mažeikio analizė pradeda prieštarauti jo paties teksto pradžiai. Jei problema yra struktūrinė – jei sprendimų korekcijos mechanizmai iš tiesų nebeveikia, – tuomet individualūs demonai gali paaiškinti tik simptomus, bet ne ligą. Hannah Arendt, rašydamas apie totalitarizmo ištakas, sąmoningai atsisakė paversti blogį psichopatologijos objektu. Eichmannas jau buvo svarbus ne kaip „monstras“, o kaip banalus sistemos produktas, veikęs pagal taisykles, kurios panaikino asmeninę atsakomybę.

Šioje šviesoje Trumpos ir Putino psychologizavimas atrodo kaip kritikos nuolaida pačiam sau. Tai leidžia pasmerkti asmenis, bet išsaugoti iliuziją, kad sistema būtų veikusi, jei tik ją būtų valdė „normalesni“ žmonės. Toks mąstymas guodžia, bet jis neveda prie sprendimų. Kai tamsa personifikuojama, struktūra tampa nematoma.

Būtent todėl personalizuota tamsa, nors ir literatūriškai patraukli, filosofškai silpnina kritiką. Ji leidžia kritinei minčiai pasilikti moralinio pasmerkimo lygmenyje, bet neįpareigoja jos permąstyti, kaip politinė galia galėjo susitelkti taip, kad vieno žmogaus psichika taptų milijonų likimo veiksniumi.

Yarvinas kaip racionalus kontrastas chaosui

Lūžio momentas Mažeikio tekste ateina tuomet, kai Curtisas Yarvinas sugrįžta jau nebe kaip marginali ar egzotiška figūra, bet kaip tai, kas atrodo esąs racionalus atsakas į aplink tvyrantį chaosą. Po ligoninių, šmėklų, psichopatijų ir mitologinių vaizdinių sankaupos jis pasirodo tarsi blaivus technokratas, kuris geba kalbėti ne apie būkles, o apie struktūras. Jis „sumaniai aplenkia pragarą“, renkasi Dantės „Monarchiją“, o ne „Dieviškąją komediją“ ir tokiu būdu atsisako moralinio teismo mainais į administracinį aiškumą.

Kai kritika netenka alternatyvos

► Atkelta iš p. 3

Šis pasirinkimas yra neatsitiktinis. Dantės „Monarchija“ – tai traktatas apie tvarką, hierarchiją ir suverenumą, parašytas tikint, kad pasaulį galima sujungti viena racionalia valdžia, apeinant teologinius ginčus ir moralines abejones. O štai „Dieviškoji komedija“ – tai tekstas apie pasekmes: apie pragarą, skaištyklą ir rojų, apie valdovus, kurie už savo sprendimus yra teisiami ne pagal efektyvumą, o pagal teisingumą. Pasirinkdamas pirmąjį, Yarvinas – ir jį cituojantis Mažeikis – sąmoningai ar nesąmoningai atskiria valdžią nuo jos kilmės metafizikos.

Šiame kontekste Yarvinas ima atrodyti nebe kaip Tamsiosios Apšvietos simptomas, o kaip racionalus kontrpunktas ligoninės chaosui. Trumpas ir Putinas yra vaiduoklių apėsenti valdovai, o Yarvinas pasirodo kaip tas, kuris bent jau nešneka su šmėklomis. Jis kalba apie efektyvumą, apie korporacinį racionalumą, apie skaidrią valdžios struktūrą, kurioje politinės teisės siejamos su sukuriama verte. Šalia psichopatologinių figūrų toks diskursas ima atrodyti beveik išganingas.

Būtent čia slypi pavojus. Skaitytojui niekada tiesiogiai nepasakoma, kad Yarvinas teisus. Tačiau jam leidžiama taip pagalvoti, nes tekstinė aplinka tam palanki. Estetinė tamsa ir personalizuotas chaosas sukuria foną, kuriame bet koks struktūrinis aiškumas ima atrodyti kaip gėris savaime. Tai primena moderniosios distopijos mechaniką: po apokalipsės net griežčiausia tvarka atrodo kaip pažanga. Neatsitiktinai George'o Orwello ar Jevgenijaus Zamiatino pasauliuose represinė sistema visuomet pristatoma kaip atsakas į ankstesnį chaosą.

Čia verta prisiminti Maxo Weberio įžvalgą apie racionalizaciją. Weberis puikiai suprato, kad modernusis protas, atsiskyręs nuo vertybių, kuria ne laisvę, o „geležinį narvą“ – biurokratinę, efektyvią, bet giliai nežmogišką tvarką. Racionalumas, neturintis etinės korekcijos, tampa savitiksliis. Jis nebeklausia, kam ir dėl ko sprendžiama, o tik kaip.

Mažeikio tekste šis perspėjimas lieka nuošalyje. Yarvino korporacinis racionalumas nėra įvertinamas per etikos ar žmogaus orumo prizmę. Neklusiamas, kas nutinka tiems, kurie „nesukuria pakankamos pridėtinės vertės“, kokia vieta tokiam pasaulyje tenka bendruomenėms, silpniesiems, kultūrai kaip savaiminei vertei. Racionalumas pateikiamas kaip neutralus instrumentas, nors moderniosios filosofijos istorija jau seniai parodė, kad nėra neutralios valdžios technologijos.

Šiuo požiūriu Yarvino figūra Mažeikio tekste tampa savotišku technologiniu mesiju, kuris nežada gėrio, bet žada tvarką. Kai racionalumas atskiriamas nuo etikos, jis nustoja būti sprendimu ir tampa nauja problema. Ir būtent tvarkos pažadas, atsietas nuo moralinio svarstymo, istorijoje ne kartą pasirodė esąs pavojingesnis už atvirą chaosą.

Taip Yarvinas, iš pradžių pristatomas kaip analizės objektas, galutinai virsta racionaliu kontrastu chaosui – ne todėl, kad jo modelis būtų įtikinamai pagrįstas, o todėl, kad kritika, pavargusi nuo tamsos, pati ima ilgėtis tvarkos bet kokia kaina.

Istorijos grįžimo mitas ir intelektualinis fatalizmas

Teiginys, kad „istorija negali baigtis“, Mažeikio tekste veikia ne kaip atsargus epistemologinis pastebėjimas, o kaip legitimavimo schema. Jis įgauna beveik ontologinį statusą: neoreakcionizmas čia pristatomas ne kaip politinis pasirinkimas ar ideologinė kryptis, bet kaip dar vienas neišvengiamas istorijos sugrįžimas – reakcija, kylanti savaime, be subjekto, be alternatyvos. Tokia formuluotė atleidžia nuo atsakomybės ne tik politinius veikėjus, bet ir mąstytojus: jei viskas vis tiek grįžta, belieka stebėti ir fiksuoti.

Istorijos grįžimo idėja turi gilią kultūrinę genealogiją. Nuo antikinio *amžinojo sugrįžimo* mito per stoikų kosminius ciklus iki Nietzsche's provokuojančios minties apie amžinąją tą pačią akimirką kartojančią būti – grįžimas visada buvo daugiau nei laiko teorija. Tai buvo išbandymas valiai: ar žmogus gali pakelti pasaulį, kuriame niekas iš esmės nesikeičia? Tačiau Nietzsche's grįžimas nebuvo pasyviu pateisinimas. Priešingai – tai buvo reikalavimas prisiimti atsakomybę už kiekvieną veiksmą, tarsi jis kartotųsi amžinai („Štai taip Zaratustra kalbėjo“).

Mažeikio tekste šis reikalavimas išnyksta. Istorijos grįžimas čia nekelia etinės įtampos, o veikia kaip paaiškinimas, kodėl nereikia ieškoti naujų sprendimų formų. Tai primena XIX a. istorizmą, kuris istoriją suvokė kaip procesą, turintį vidinę logiką, nepriklausomą nuo žmonių pasirinkimų. Neatsitiktinai toks mąstymas taip lengvai tapo autoritarinių režimų sąjungininku: jei istorija „veda“ tam tikra kryptimi, valdžia gali tik padėti jai įvykti.

Kritinės filosofijos tradicijoje tokia laikysena visuomet buvo ginčijama. Walteris Benjaminas savo veikale „Tezės apie filosofijos istoriją“ (1940) griežtai kritikavo idėją, kad istorija yra nuoseklus procesas, kuriame dabartis

tėra praeities tąsa. Jam istorija buvo pertrūkių, katastrofų ir neįgyvendintų galimybių laukas, o ne grįžtančių formų rinkinys. „Kiekviena epocha turi būti išplėsta iš konformizmo“, – rašė Benjaminas, perspėdamas, kad pasyvūs stebėtojai visada atsiduria nugalėtojų pusėje.

Mažeikio tekste šis benjaminiškas pertrūkis neįvyksta. Neoreakcionizmas pateikiamas kaip vienas iš neišvengiamų „neo-“ grįžimų – šalia konfederatų nostalgijos, baudžiavos ilgesio ar imperinių mitų. Tokiu būdu jis įgauna tam tikrą neutralumą: ne kaip pavojingas projektas, o kaip istorijos simptomų katalogo dalis. Tačiau būtent šis neutralumas ir yra intelektualinio fatalizmo esmė.

Istorinis fatalizmas visuomet buvo patogiausias hierarchijos sąjungininkas. Jis leidžia teigti, kad nelygybė, valdžios koncentracija ar autoritarizmas nėra pasirenkami – jie „grįžta“. Tokiame diskurse politinė vaizduotė pakeičiama archeologija: užuot kūrę naują sprendimų generavimo architektūrą, mes kasame praeities sluoksnius ir stebimės, kaip tiksliai jie kartojasi. Tai primena Oswaldo Spenglerio civilizacijų saulėlydžio viziją, kurioje kultūros gimsta ir miršta pagal neišvengiamą ciklą, o žmogui belieka kontempliuoti žlugimą.

Tačiau kritinė filosofija gimė būtent kaip pasipriešinimas tokiam likimui. Ji rėmėsi prielaida, kad istorija yra ne savaime besivystantis mechanizmas, o sprendimų ir pasirinkimų rezultatas. Kai istorija suvokiama kaip uždaras ratas, alternatyva tampa naivumu, o hierarchija – gamtos dėsnis. Atsisakius šios prielaidos, kritika praranda savo emancipacinį potencialą ir tampa kronika – išmintinga, bet bejėgė.

Todėl istorijos grįžimo mitas Mažeikio tekste veikia ne kaip analitinis įrankis, o kaip ideologinis amortizatorius, sušvelninantis neoreakcionizmo pavojų. Jis leidžia manyti, kad Tamsioji Apšvieta nėra pasirenkama, o tiesiog „nutinka“. O ten, kur „nutinka“, nebelineka nei kaltės, nei atsakomybės – tik stebėjimas ir melancholija.

Kritika be normatyvinio horizonto

Didžiausia Mažeikio teksto problema – ne jo teiginiai, o jo tyla. Ne tai, ką autorius pasako, o tai, ką jis sistemingai vengia pasakyti. Straipsnyje nėra nė menkiausio bandymo formuluoti alternatyvą – net atsargią, net abstrakčią, net hipotetinę. Nėra nė menkiausio normatyvinio gesto, kuris leistų skaitytojui suprasti, iš kokio taško ši kritika kalba ir į ką ji galėtų vesti.

Tai ypač keista, turint omenyje kritinės filosofijos tradiciją. Nuo Immanuelio Kanto iki Jürgeno Habermaso kritika niekada neapsiribojo vien demaskavimu. Net tada, kai normatyviniai projektai buvo trapūs ar sąmoningai riboti, jie vis tiek egzistavo kaip orientyrai. Kanto kategorinis imperatyvas, Johno Rawlso teisingumo kaip sąžiningumo idėja, Habermaso komunikacinio racionalumo samprata – visa tai buvo bandymai išlaikyti normatyvinį horizontą net ir giliai reflektuojant modernybės krizes.

Mažeikio tekste šio horizonto nėra. Čia nekalbama apie universalias vertybes – žmogaus orumą, teisingumą, bendruomenių teises, atsakomybę už silpnesnius. Ne kalbama ir apie sprendimų korekciją kaip civilizacinį principą – apie tai, kad bet kuri valdžios forma turi būti nuolat tikrinama, peržiūrima, taisoma. Vietoj to liekame su aprašymais, metaforomis, kultūrinėmis paralelėmis, kurios, nors ir įtaigios, neįsipareigoja jokiai krypti.

Ši tyla nėra atsitiktinė. Ji primena vėlyvojo postmodernizmo laikyseną, kai bet koks normatyvinis teiginys imamas laikyti įtartinu, naiviu ar net pavojingu. Jau Jeanas-François Lyotard'as rašė apie „didžiųjų pasakojimų pabaigą“, tačiau net ir jis suvokė, kad be tam tikro normatyvinio pagrindo kritika virsta žaidimu – intelektualiai rafinuotu, bet politiškai bejėgiu. Kai visi projektai laikomi vienodai problemiškais, problemiškausias tampa tas, kuris siūlo bent jau struktūrą – nes būtent struktūra verčia prisiimti normatyvinę atsakomybę.

Čia verta prisiminti ir Isaiah Berliną, perspėjusį apie vertybinę reliatyvizmą kaip netikėtą autoritarizmo sąjungininką (*Two Concepts of Liberty*, 1958). Kai nebelineka aiškaus skirtumo tarp gėrio ir blogio, tarp priimtino ir nepriimtino, politinę erdvę užpildo ne diskusija, o jėga. Tokiu atveju normatyvinis vakuumas tampa idealia terpe tiems, kurie drįsta pasakyti: „Mes bent jau žinome, kaip reikia valdyti.“

Mažeikio tekste šis vakuumas akivaizdus. Kritika čia tampa savitiksli – ji geba atpažinti Tamsiosios Apšvietos simptomus, bet neįstengia jų priešpriešinti jokiai pozityviai vizijai. Tai primena Thomo Manno „Daktarą Faustą“: autorius pateikia genialiai tikslią analizę, lydimą visiško kūrybinės valios paralyžiaus. Intelektualas mato katastrofą, bet nebemano, kad galima pasiūlyti išeitį. Todėl kritika, kuri nebetiki alternatyva, pati tampa *status quo* dalimi. Būtent todėl normatyvinio horizonto nebuvimas nėra neutralus pasirinkimas. Tai sprendimas – net jei jis nėra įvardytas kaip toks. Atsisakius kalbėti apie universalias vertybes ir sprendimų korekciją, paliekama erdvė tiems, kurie šias spragas užpildo savo logika: efektyvumu, hierarchija, „natūralia tvarka“. Kritika, kuri nenori „teršti

rankų“ normatyviniais klausimais, netyčia atlaisvina vietą normatyvumui, kuris ateina be jokios refleksijos.

Šiame kontekste Mažeikio tekstas tampa pavojingas ne tiek tuo, ką jis teigia, kiek tuo, ką jis atsisako įsivaizduoti. O būtent vaizduotės praradimas – kaip jau ne kartą rodė XX a. istorija – yra pirmasis žingsnis į tą būseną, kurioje bet kokia tvarka ima atrodyti geresnė už jokios tvarkos nebuvimą.

Ką reiškia alternatyva šiandien?

Kalbant apie alternatyvą Tamsiajai Apšvietai, pirmiausia būtina atsisakyti dviejų klaidinančių iliuzijų. Pirmoji – kad išeitis yra grįžimas į „tikrąją“ ar „nesugadintą“ Apšvietą, tarsi pakaktų suremontuoti XVIII a. racionalumą ir jis vėl imtų veikti. Antroji – kad chaoso baimė savaime pateisina hierarchijos restauraciją. Abi šios pozicijos yra simetriškai klaidingos: viena idealizuoja praeitį, kita – natūralizuoja valdžią.

Istoriškai Apšvietos projektas niekada nebuvo vieningas. Jame sugyveno Kanto autonomija ir Benthamo utilitarinis skaičiavimas, Rousseau bendruomeninė valia ir Hobbeso saugumo obsesija. Būtent todėl bandymas „grįžti“ prie Apšvietos šiandien primena restauracinę architektūrą: fasadas atkuriamas, bet gyvenimo formos jau nebeįmanomos. Lygiagrečiai hierarchijos reabilitacija – kad ir kaip technokratiškai ji būtų pateikiama – visada atsiremia į tą pačią prielaidą: kad sprendimų kokybė didėja proporcingai jų koncentracijai.

Tačiau XX a. patirtis – nuo totalitarinių režimų iki vėlyvojo biurokratinio racionalumo – parodė priešingai. Kuo labiau sprendimai sutelkiami, tuo labiau jie atsiskiria nuo tikrovės, kurią turėtų tvarkyti. Jamesas Scottas knygoje *Seeing Like a State* (1998) įtikinamai parodė, kaip centralizuotas „aukšto modernizmo“ racionalumas, ignoruodamas vietos žinojimą, sistemingai gamino katastrofas – nuo kolektyvizacijos iki urbanistinių nesėkmių. Problema buvo ne blogi ketinimai, o sprendimų architektūra, kuri neleidžia koreguoti klaidų laiku.

Todėl alternatyva šiandien yra ne nauja ideologija, o sprendimų architektūros perkeitimas. Tai yra reikia pereiti nuo hierarchinių, vienu centru grindžiamų modelių prie kolektyvinių, korekcinų, nehierarchinių sprendimų formų, kuriose racionalumas nėra monopolizuotas. Čia galima prisiminti ne tik šiuolaikines kolektyvinio intelekto teorijas, bet ir senesnes praktikas – nuo Atėnų izonomijos iki Viduramžių komunų, nuo kooperatyvinių judėjimų iki šiuolaikinių atvirojo kodo bendruomenių. Visur, kur sprendimai buvo priimami per daugelio dalyvių sąveiką, o ne per vieno centro valią, sistema įgydavo atsparumą: individualūs interesai buvo perkonfigūruojami per bendruomeninės naudos mechanizmus.

Tokiose struktūrose sprendimai gimsta ne kaip geniaus individo įžvalga, bet kaip procesas. Klaidos nėra traktuojamos kaip moralinis nuopuolis ar lyderio silpnumas – jos tampa sistemos signalais, leidžiančiais koreguoti kryptį. Tai artima Karliui Popperui, kuris demokratiją apibrėžė ne kaip geriausiuju valdžią, o kaip blogiausiųjų pašalinimo mechanizmą („Atviroji visuomenė ir jos priešai“, 1945). Kitaip tariant, sprendimų kokybė čia kyla ne iš neklystamumo, o iš klaidų taisymo greičio.

Esminis tokios alternatyvos bruožas – galios neakumulavimas. Kai sprendimų teisė nėra sutelkta viename taške, ji negali virsti nauja karalyste, net ir apsirengusia korporacinio racionalumo drabužiais. Tai ypač svarbu šiandien, kai technologijos leidžia beprecedenčio masto centralizaciją, bet kartu suteikia ir galimybę kurti paskirstytas sprendimų sistemas. Klausimas tampa ne technologinis, o normatyvinis: ar mes pasirenkame architektūrą, kuri leidžia valdžiai koncentruotis, ar architektūrą, kuri ją nuolat išskaido?

Ši alternatyva nėra utopija ta prasme, kuria utopija buvo suprantama XIX a. – kaip tobulas, užbaigtas visuomenės modelis. Priešingai, ji remiasi nuostata, kad visuomenė visada bus netobula, konfliktinė ir klystanti. Tačiau būtent todėl jai reikia ne vieno „išmanaus valdovo“, o nuolat veikiančių korekcijos mechanizmų. Tai atsakas į tą pačią problemą, kurią Mažeikis diagnozuoja taip tiksliai, – į Apšvietos sprendimų krizę. Skirtumas tas, kad čia ši krizė ne priimama kaip likimas, o traktuojama kaip projektavimo užduotis. Alternatyva prasideda ne ten, kur randame geresnį valdovą, o ten, kur nustoja jį ieškoti.

Šiame taške kritinė filosofija galėtų susigrąžinti tai, ką buvo praradusi, – ne naivų optimizmą, bet drąsą įsivaizduoti sprendimus be karalysčių.

Pabaiga. Kai kritinė filosofija sustoja pusiaukeleje

Gintauto Mažeikio straipsnis „Tamsiosios Apšvietos karalystė“ nėra Curtiso Yarvino apologija. Jis nėra nei manifestas, nei ideologinis pamfletas, nei paslėpta neoreakcinės politikos reklama. Tai svarbu pasakyti aiškiai, nes problema kyla ne dėl intencijos, o dėl efekto. Straipsnis veikia kaip pavyzdys to, kas nutinka kritinei filosofijai tuomet, kai ji sustoja pusiaukeleje – tarp diagnozės ir sprendimo. ►

Nobelio premijos paskaita

► Atkelta iš p. 1

II.

Bet palikime angelus.

Leiskite man tarti keletą žodžių apie žmogaus išdidumą. Kas gi tu esi, nuostabusis žmogau?

Išradai ratą, išradai ugnį, supratai, kad bendradarbiavimas yra vienintelė tavo išlikimo sąlyga, išradai maitėdystę, kad taptum ponas savo valdomam pasauliui, pritrėnkiančiai daug pasieki savo protu, o tavo smegenys, tokios vagotos ir sudėtingos, kad jų padedamas iš tikrųjų tavo paties pasauliui pramintame pasaulyje įgijai nors ir ribotą, bet vis dėlto galią ir priėjai prie išvadų, kurios vėliau paaiškėjo esančios paistalai, bet kurios padėjo tau tobulėti, iš pažiūros suoliais vykusi tavo evoliucija sustiprino ir užaugino tavo giminę Žemėje, subūrei gentis, sukūrei visuomenes, sutvėrei civilizacijas, net sugebėjai padaryti stebuklą, kad tik nepražūtum, nes buvo kilusi tokia grėsmė, bet tu atsistojai ant kojų, o netrukus kaip *Homo habilis* iš akmens nusitašėi įrankius ir įgudai jais naudotis, tapęs *Homo erectus* įkūrei ugnį ir tik dėl tokios menkos detalės, skiriančios tave nuo šimpanzių, kaip nesusiliejančios gerklos ir minkštasis gomurys, padedamas smegenų kalbos centrų rafinuotumo sugebėjai išrasti kalbą, prisėdai su Dangiškuoju Tėvu, jei tikėtume Senojo Testamento nutylėtai skirniais, taigi, prisėdai su Juo, o Jam rodant į savo sukurtus dalykus suteikėi jiems vardus, vėliau išradai ir raštą, o netrukus gebėjai formuluoti filosofines idėjas, išmokai susieti įvykius, tuoj išsižadėjai savo religinių įsitikinimų, remdamasis patirtimi sutvėrei laiką, sukonstravai mašinas ir laivus, kuriais išmaišėi nežinomas žemes, išgrobei viską, ką tik išgrobti įmanoma, ir perpratai, ką reiškia sutelkti jėgą ir galybę, nupaišėi nepasiekiamų planetų žemėlapius, į Saulę nustojai žvelgti kaip į Dievą, o tavo likimo nebelėmė jokios žvaigždės, išradai, tiksliau, apibūdinai lytis – nustatėi moters ir vyro vaidmenis, labai vėlai, nors niekada ne per vėlu, išradai meilę, atradai jausmus ir nuojautą, sukūrei mokslinių pasiekimų hierarchijas, galiausiai pakilai į orą, pralenkėi paukščius, nuskrudai į Mėnulį ir ten išpaudei savo pėdsaką, išradai ginklus, kuriais galėtum į šipulius susprogdinti Žemės rutulį – dargi daugybę sykių, išvystei mokslus su tokiu lankstumu, kuris leidžia rytojui nuolat nušluoti ir išjuokti šiandienos žinias, sutvėrei meną: nuo olos raizinių iki Leonardo „Paskutinės vakarienės“, nuo juodosios magijos užkeikimų iki Johanno Sebastiano Bacho, galiausiai išvien su istorijos progresu staiga ir visiškai nustojai tikėti viskuo, pasitelkęs savo sukurtus ir fantaziją naikinančius aparatus praradai ilgalaikę atmintį, dėl ko apleidai pažinimą ir grožį, netekai taurus ir bendro dorovės turto, o dabar ketini pelkynu paversti savo namus, liūnu, kuriame sminga kojos, sustok, skrendi į Marsą?, verčiau nejudėk, nes tas purvas praris tave, įtrauks ta pelkė, na ir gražus, kvapą gniaužiantis buvo tavasis evoliucijos kelias, gaila tik – nepakartojamas.

III.

Bet pakaks apie žmogaus išdidumą.

Leiskite man kalbėti apie maištą.

Kartą jau bandžiau apie tai rašyti savo esė knygoje „Eina pasaulis pirmyn“, tačiau nesu tuo patenkintas, tad pabandysiu iš naujo. Dešimtojo dešimtmečio pradžioje vieną ūkanotą, tvankią popietę laukiau traukinio Berlyno metro požemyje. Peronai, kaip ir visur metropoliteno sistemoje, buvo suprojektuoti taip, kad važiavimo kryptimi, vos du metrai nuo tos vietos, kur traukinys stabtelė prieš tęsdamas maršrutą, būtų veidrodis su signalinėmis lemputėmis – ir dėl to, kad mašinistas matytų visą traukinio ilgį, ir dėl to, kad nurodytų, kur tiksliai, centimetrų tikslumu, priekiniam vagonui laikinai sustoti keleiviams

išlaipinti ir įlaipinti. Veidrodis, žinoma, skirtas mašinistui, raudonos lemputės savo ruožtu nurodo jam, ties kuria riba sustabdyti traukinį, siekiant užtikrinti saugų keleivių išlaipinimą ir įlaipinimą, ir tada, kai keleiviai išlipa ir įlipa, lemputės įsižiebia žaliai, ir traukinys gali skrieti toliau į tunelį, mano atveju – Rūlebeno kryptimi. Siekiant išvengti nelaimių ir apskritai dėl tvarkos, už įspėjamųjų ženklų ant grindinio tarp lempų stulpų ir metro tunelio nupiešta stora, ryškiai matoma geltona linija, ir ši geltona linija keleivius išpėja, jog privalu stovėti per kelis metrus nuo perono krašto, jokiais būdais neperžengti geltonos linijos, tokia taisyklė galioja šioje ir visose kitose stotyse, taigi, šios griežtai uždraustos zonos tarp geltonos linijos ir tunelio jokiomis aplinkybėmis žmogui nevalia peržengt. Taigi, lūkuriavau nuo Kroicbergo pusės atvykstančio metro ir staiga pastebėjau, kad šioje uždraustoje zonoje kažkas yra. Tai buvo benamis, susigūžęs ir skausmo veriamu veidu, kiek pakreipęs galvą mūsų link, lyg vildamasis sulaukti užuojautos, taigi, šis benamis visai greta bėgių ėmė ir sumanė nusičiurkšti. Šis veiksmas jam akivaizdžiai kėlė baisy skausmą, nes šlapimą jis tik vos ne vos lašino. Kol iki galo susivokiau, kas gi čia vyksta, mane supantys keleiviai taip pat sumojo, koks įžūlus poelgis trikdo mūsų popietę. Nedelsiant per visus nuvilnijo vieninga ir kuo tvirčiausia nuomonė, kad tai skandalas ir kad ši skandalą tučtuojau reikia užgesinti – benamį išprašyti lauk ir atkurti geltonos linijos tvarką. Nebūtų buvusi jokia bėda, jei benamis būtų baigęs savo reikalą, užšliukinęs laiptais viršun ir pasišalinęs iš mūsų tarpo, tačiau jis nebaigė, nes jam, matyt, niekaip nesisekė baigti, ir visa tai iš tikrųjų priešaukė bėda, mat priešingoje perono pusėje netikėtai išdygo policininkas ir sušuko benamiui, įsakmiai liepė pažeidėjui nedelsiant liautis darius tai, ką daręs. Šios metro stotys – vėlgi gryo saugumo dėlei – yra taip pastatytos, kad iš skirtingų pusių atriedantys ir tolyn nudundantys traukiniai yra atskirti vienas nuo kito pertvara, o dveji bėgiai driekiasi daugiausia dešimties metrų pločio ir maždaug metro gylio įduba, tad jei keleivis apsigalvotų ir sumanytų iš vienos krypties perono pereiti į priešpriešinį peroną, iš kurio metro važiuoja priešinga kryptimi, tą įmanoma padaryti tik prieinant prie perono gale žiojinčių laiptų, pakylant jais į aukštesnį lygį, peržingsniuojant perėją virš bėgių ir nulipant kitais laiptais – tik tada keleivis patenka į pageidaujama kryptimi vežantį metro, savaime suprantama, ne peršokdamas bėgių įdubą, ne perskrodamas tuos dešimt metrų bėgiais, ne, tas kuo griežčiausiai draudžiama, jei draudimo stiprumą galima graduoti, ir, be abejo, yra mirtinai pavojinga, kas akivaizdu, o paaiškinau viską taip išsamiai dėl to, kad minėtasis ir aiškiai įtūžęs policininkas, išsaugodamas savo orumą, bet vykdydamas įgaliojimus bei sergėdamas padorumą, turėjo įveikti būtent tą patį kelią, kitaip tariant, pasiekti laiptus perono gale, pakilti į viršuje esančią perėją ir pereiti į kitą stoties pusę, kad galop atsiderėtų pas mus.

Padėtis reikalavo įsikisimo, policininkas buvo priverstas, nes nuo pastebėjimo akimirks jis keletą sykių šuktelėjo dusliu balsu, bet benamiui tai buvo nė motais, pakreipęs galvą jis tebežvelgė į mus kančios paženklintu žvilgsniu ir tebevarvino ant bėgių, o tai iš tikrųjų įžūliai prieštaravo taisyklėms, tvarkai, įstatymams ir sveikam protui, jis nepaisė pastabos, nekreipė dėmesio į policininko šūksnius, dėjos kurčias, o tai gerokai įskaudino policininką.

Benamis, žinoma, numanė, kad dėl šio skausmingo pranašumo policininkas bus vikresnis už jį, tačiau nei savo, nei gamtos valios pastangomis niekaip neįstengė laiku pabaigti draudžiamo veiksmo, bet galiausiai pastebėjęs, jog policininkas paspartino žingsnį, o netrukus kone bėgte pasileido per priešingą peroną, idant per tolakai esantį įėjimą pasiektų aukštyv vedančius laiptus ir virš bėgių esančią perėją ir vikriai nusileistų į mūsų pusę, kad pričiuptų niekdarį, jis sunkiai ir vaitodamas vis dėlto paliovė šlapintis ir suskubo sprukti pro mus, kad kuo skubiau pasiektų artimiausius laiptus ir pradingtų.

Prasidėjo šiurpios varžybos. Vos benamis pasileido tekinas nuščiuvusiai mūsų perono publikai kaipmat pasi-

darė akivaizdu, kad jam nepavyks išnešti kudašiaus, mat seną benamio kūną staiga supurtė traukuliai, atrodė, kad sutriko kojos ir jas valdančios smegenys, kūnas tarytum nustojo tinkamai funkcionuoti, ir netrukus bėglys pastebėjo, kad policininkas – metras po metro! – priešingame perone jau spėriai artėja perėjos link, o jis pats mūsų pusėje baisiausiomis pastangomis konvulsijų purtomu kūnu vos teįstengė pajudėti centimetras po centimetro, kol galiausiai abu sumojo, kad juodu teskiria dešimt įdubos metrų. Tie dešimt metrų policininkui regėjosi kaip slogi neįveikiamos kliūtis nepelnyta kankynė, o šiam mūsų pusėje tirtančiam individui tie dešimt metrų reikė laimėtą laiką, nes šiame atidėtame laike užgimė pamišėliška, bet akivaizdi viltis, kad nuo neišvengiamos atsakomybės dar pavyks išsisukt. Policininkas, žvelgiant iš jo perspektyvos, atstovavo įstatymui, visų pripažintam ir dėl to privalomam Gėriui, stoji prieš visų smerkiamą, darną niekinantį pažeidėją, kitaip tariant – Blogį. Taip, jis atstovavo privalomam Gėriui, tačiau būtent šią akimirką buvo visiškai sukaustytas, o aš, kuris nusižeminęs stebėjo šias nežmoniškas varžybas tarp metrų ir centimetrų, staiga pajutau, kad mano žvilgsnis tapo aštrus kaip ašmenys ir sustabdė akimirką. Mano žvilgsnis sustojo ties tuo momentu, kai tie du pastebėjo vienas kitą: gerasis policininkas pastebėjo blogą benamį, besišlapinantį uždraustoje zonoje, o blogasis benamis pastebėjo, kad, jo nelaimei, visa tai pastebėjo gerasis policininkas. Juodu skyrė viso labo dešimt metrų, ir policininkas stvėrėsi guminės lazdos, bet prieš ją išsitraukdamas staiga ėmė ir sustojo, ak, tame jo judesyje slypėjo begalinė, bet suturėta jėga, pasirodusi fiziniam šuoliui, nes akimirką jam turbūt dingtelėjo: kas nutiktų, jei jis imtų ir paprasčiausiai peršoktų tuos dešimt metrų? O kitoje pusėje dešimties metrų saugumą išlošęs benamis virpėjo ir purtėsi nuo begalinio, dvigubo pažeidžiamumo. Štai čia sustojo mano žvilgsnis, ir čia jis pasiliko lig šios dienos, kaskart primindamas šį vaizdą: tūžmingai svirduliuodamas policininkas su gumine lazda artėja prie benamio, arba, tiksliau, privalomas Gėris artėja prie benamio drabužiais apsitaisiusio, vėlei išdygusio Blogio, netgi ne Blogio, o, vertinant poelgio įžūlumą ir tikslingumą, sakytum, prie paties Velnio, ir šiame sustabdytame kadre šiandien teberegiu, kaip priešingoje pusėje varžovas tekinas skubinasi metras po metro, o mūsų pusėje nenaudėlis – inkščiantis, drebantis, bejėgis ir kančios pakirstas, mat kas žino, kiek lašų liko tame kūne, – tesugeba pasistumti centimetras po centimetro, – taip, aš aiškiai matau, kad Gėris

vos dėl dešimties metrų

šiose varžybose niekada taip ir nepričiups Blogio, nes tie dešimt metrų yra praraja – ir veltui policininkas skubinasi išvien su atidundančiu traukiniu, mano akyse tie dešimt metrų tėra amžinas ir neįveikiamas atstumas, mano žvilgsnis regi tik tai, kad Gėris taip ir nepaveja sprunkančio Blogio, nes tarp Gėrio ir Blogio nėra jokios vilties.

Keliaudamas Rūlebeno kryptimi negalėjau atsikratyti virpulio, bet staiga galvoje lyg žaibas tvykstelėjo klausimas: kai šis benamis ir kiti atstumtieji sukils maištauti, koks bus tas maištas? Galbūt kruvinas, galbūt negailestingas, galbūt žiaurus, kai vieni ims žudyti kitus, bet netrukus pasitaisiau, ak, visai ne: tas maištas, apie kurį galvoju aš, bus visai kitoks, nes tas maištas palies viską ir visus.

Ponios ir ponai, kiekvienas maištas paliečia visumą, ir dabar man stovint priešais Jus, o mano žingsniais visai sulėtėjęs tame bokšto kambaryje atmintyje vėlei iškyla kelionė Berlyno metro Rūlebeno link. Viena šviesi stotis keičia kitą, aš niekur nelipu, tebeskrieju metro tuneliu, nes nėra tokios stoties, kurioje galėčiau išlipti, tik žvelgiu į pralekiančias stotis ir jaučiu, kad jau viską apmaščiau ir viską pasakiau Jums apie tai, ką manau apie maištą, apie žmogaus išdidumą, apie angelus, taip, galbūt viską – net ir apie viltį.

Iš vengrų kalbos vertė Rūta Marija Viljamaa

© THE NOBEL FOUNDATION 2025

Ši būsena nėra nauja. Ją jau XX a. pradžioje jautė Oswaldas Spengleris, aprašydamas Vakarų saulėlydį: kultūra, kuri viską supranta, bet nebetiki, kad gali ką nors pakeisti. Vėliau šią laikyseną perėmė ir dalis kritinės teorijos – nuo vėlyvojo Adorno iki postmodernių mąstytojų, kuriems bet koks normatyvinis teiginys kėlė įtarimą. Taip gimė intelektualinė laikysena, kuri yra rafinuota, savikritiška, kultūriškai išprususi, bet didžiai pavargusi nuo vaizduotės.

Mažeikio tekstas šią būseną artikuliuoja beveik idealiai. Jis atpažįsta Apšvietos krizę, demaskuoja mitologinius galios sugrįžimus, rodo, kaip psichopatologija, vaiduokliai ir istorijos fantazmai perima politinę vaizduotę. Tačiau ten, kur reikėtų žengti dar vieną žingsnį – ne į utopiją, o į alternatyvos galimybę, – tekstas sustoja. Kritika lieka be horizonto, be krypties, be sprendybinės projekcijos.

Tai nėra moralinis priekaištas. Tai struktūrinė kritinės minties problema. Kai kritika atsisako formuluoti alternatyvas, ji pradeda veikti kaip kultūrinis dekoratorius: ji

apšviečia griuvėsius, bet nieieško tiltų. Tokia kritika tampa stebėtoja, o ne veikėja. Ji nebeformuoja ateities, o tik aprašo jos baimes.

Būtent čia slypi paradoksas. Neoreakciniai mąstytojai, tokie kaip Yrvinas, laimi ne todėl, kad jų modeliai būtų intelektualiai įtikinamesni ar etiškai pranašesni. Jie laimi todėl, kad drįsta siūlyti sprendimų architektūrą, kad ir kokia problemiška ji būtų. Tuo tarpu kritinė filosofija, bijodama „užteršti“ save normatyvumu, palieka šią erdvę tuščią.

Istorija rodo, kad tokios tuštumos ilgai neužsibūna. Kai intelektualai nebeįsivaizduoja nieko geresnio, visuomenė ima rinktis tai, kas bent jau žada tvarką. Tai matėme XX a. pradžioje, kai kultūrinis pesimizmas ir modernybės krizė atvėrė kelią autoritarinėms ideologijoms. Tai regime ir šiandien, kai technologinė galia derinama su politinės vaizduotės stoka. Todėl didžiausias Tamsiosios Apšvietos laimėjimas – ne monarchijų ar karalysčių sugrįžimas, o tai, kad net kritikai nebeįsivaizduoja nieko geresnio.

Šiame kontekste tikroji kritinės filosofijos užduotis šiandien nėra dar kartą demaskuoti tamsą. Ji jau mato. Užduotis – atkurti sprendybinę vaizduotę, gebėjimą pateikti alternatyvią sprendimų architektūrą, kuri nėra nei nostalgija, nei hierarchijos restauracija. Ne „geresnį valdovą“, o geresnius sprendimų korekcijos mechanizmus. Ne tvarką vietoj chaoso, o struktūrą, kuri pati moko si iš klaidų ir jas greitai koreguoja.

Kol kritinė filosofija to nedarys, ji ir toliau liks pusiaukelėje: pakankamai aštri, kad sugriautų iliuzijas, bet per daug pavargusi, kad pasiūlytų kryptį. O būtent tada, tyliai ir be fanfarų, hierarchija grįžta ne kaip ideologija, o kaip „vienintelė realistiška alternatyva“.

Ne todėl, kad ji būtų teisinga. O todėl, kad nieko kito nebepasiūloma.

– SAULIUS NORVAIŠAS –

Iš bloknoto (63)

Šie metai prasidėjo savotiškai. Švenčių gruodžio pabaigoje susikaupė daug: Kalėdos, tarpušventis su laisvadieniais ir Naujieji metai truko ilgai ir virto mažom žiemos atostogėlėm. Po švenčių išsiruošiau į miestą pasižiūrėti, kas čia bus pasikeitę. Dar spėjau pamatyti eglutę Katedros aikštėje, pagaliau gan kukliai šiemet aprengtą, ir prakartėlę, prie kurios Trijų Karalių dieną kaip tik ir spietėsi daugiausia žmonių, ypač užsieniečių.

Man tą dieną parūpo nuvykti į pasiilgtą Užupį. Angelas stovėjo kaip stovėjęs, eglutė po jo kojom atrodė pavargusi, pasvirusi ir papuošta be idėjos galvoje. Pakilau į Jono Meko skersvėjų, kur AP galerijoje buvo surengta Klaipėdos menininkų paroda. Palyginti nedidelėje AP erdvėje tilpo net po kelis keletu autorių tapybos, skulptūros ir grafikos darbus. Man jie pasirodė apgalvotai atrinkti, kad sudarytų tam tikrą visumos įspūdį. Senais laikais respublikinėse parodose dažniausiai matydavai klaipeidikių tapybą ar akvarelę jūros tema, dabar matai laisvai pasirenkant temas. Šioje parodoje mums pažįstamos niūrios, sunkios jūros du peizažus pateikė tik vienas dailininkas, Tomas Kiauka. Visa kita – daugiausia abstraktūs darbai, tarp kurių įsidėmėjau ypatingos nuotaikos Liudviko Natalevičiaus laisvai pakabintas pailgas drobes su paslaptinomis figūromis. Netikėta buvo pamatyti ir Artūro Tamašausko metalo skulptūras, kurios atsiranda perdirbus konkretų vintazinį buities objektą, išgyvenant jam metamorfozę ir tampant abstrakčia menine forma. Sudomino ir gyvos Anatolijaus Klemencovo mišrios technikos kompozicijos, kuriose nujaučiame rodant kažkokius mistinio lėlių ar vėlių teatro gyvenimo epizodus. Apie kiekvieną darbą būtų kas pasakyti, bet vieną kartą temačiusi parodą negaliu visų menininkų aptarti. Bet AP galerijos vadovė, regis, galvoja ne tik testuoti ir palaikyti kontaktus su klaipeidikiškais, bet ir steigti Klaipėdoje savo galerijos filialą.

Taigi Klaipėdoje atsiranda dar viena lankytina vieta.

Ne taip seniai Vilniuje, K. Kalinausko g. 16, atidaryta kolekcininko Ramučio Petniūno galerija „Meshka Tech“. Šiuo metu joje rodomi japonų keramikės Noe Kuremoto darbai – kolekcija „Haniwa“. Menininkė gimė Osakoje, bet 1990 m. persikėlė į Londoną, studijavo viename prestižiškiausių Londono koledžų – Šv. Martyno meno mokykloje ir su pagyrimu ją baigė. Pradėjo maištingais bandymais videomeno, performanso srityse, bet ilgainiui sugrįžo prie keramikos. Jos kūrinuose savaip atgimsta japonų mitologiniai motyvai, susiję su IV–VI a. senovinėmis figūrėlėmis hanivomis, atrastomis senose kapavietėse. Panašias į parodoje mūsų matytas figūrėles senovėje laidodavo kartu su mirusiais tikėdami, kad jos saugo sielas pomirtiniame pasaulyje. Bet menininkė

kė teigia, jog mums nereikia mirti, kad prarastume savo sielą. Jos netekę galime jaustis jau dabar: kai nedrįstame siekti svajonių, tyliai gėstame nemėgstamame darbe ar skęstame tariamame rutinos saugume.

Hanivų kariuomenė, kaip ją vadina pati menininkė, – tai neaukštos tamsios molinės skulptūros, kuriose atpažįstami žmogaus kūno bruožai, proporcijos dera su įvairių gyvūnų pavidalais. Lankydamasi parodoje pastebėjau, kad nors vietos čia ribota, žiūrovų joje netrūksta, kaip jų netrūko ir kitose Europos šalyse, kur hanivų kariuomenė yra apsilankiusi. O kolekcininkui Ramučiu Petniūnu linkiu ir toliau sėkmingai bendrauti su Lietuvos žmonėmis, iškelti aikštėn ir kitus kolekciijoje sukauptus lobius.

Vieną dieną išsiruošiau, seniai nebuvo, į MO muziejų, į jau anksčiau išgarsintą parodą įdomiu pavadinimu „Amžinai laikina“ arba „Forever Temporary“. Parodoje, kurioje eksponuojama daugybė įvairiausių žanrų ir stilijų Europos dailininkų darbų pradedant XVII a. ir baigiant mūsų dienų lietuvių daile, nereikia išsigąsti pamėčius, kaip čia derinama tarsi nesuderinami dalykai, ant tos pačios sienos glaudžiasi klasikai su jūliausiais sąlyginio, abstraktaus mąstymo darbais. Geriau jau susikaupti ir bandyti lyginti, pasijuntant kelių šimtų metų apimties dailės mugėje, kur greta įžymių vardų pamatysite ir jau tapusių bevardžiais (pamirštų, nusitrynusių?) dailininkų darbų, kartais nenusileidžiančių pirmiesiems. Įdomu pamatyti įžymią XIII a. Cimabuės ikoną „Madona ir kūdikis, apsupti angelų“ ir palyginti ją su šiandien jau nežinomo sentikio ikona „Visi šventieji“ arba su nežinomo autoriaus itališko stiliaus suveriamu altoriumi, kuriame ištapyta 21 scena iš Kristaus gyvenimo pagal Albrechtą Dürerį. Įdomu atsiverti tarp Constantino Brancuși skulptūros „Paukštis erdvėje“ ir Mykolo Saukos „Vaiko su skylė, žiūrinčio dešinėn“ arba romantišką Jono Rustemo „Nežinomos moters portretą“ palyginti su Kosto Dereškevičiaus aštraus žvilgsnio sovietmečio moterim... O Jeno Juelio gėlių natūrmortą su Eglės Ridikaitės tapytom „Babutas skarelam“. Atsiveria begalė gretinimo variantų, visokios asociacijos ir klausimai ieškant chaose konteksto užpildo galvą nardant po didžiulę ekspozicijos erdvę. Vieną iš atsakymų randu Patricijos Jurkšaitės drobėje „Arnolfinių namai“, kur dailininkė tiesia savo meilės tiltą Janui van Eyckui preciziškai ir su meile nutapydama žinomos olando drobės interjerą be veikėjų (beje, šį nuostabų kūrinių mačiau Londono nacionalinėje galerijoje ir apšverčiau).

Gal vaikščiodami po didžiulę architekto sumaniai suprojektuotą erdvę, stebėdami tą įvairovę prisiminsite, kur jau esate vieną ar kitą darbą matę, ką apie vieną ar kitą paveikslą skaitę ar galbūt norėjote pamatyti. Muzie-

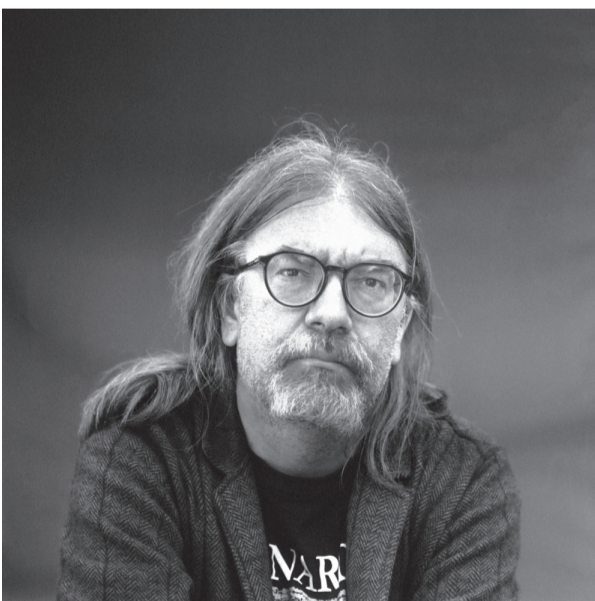
jus išleido turiningą, gerai parengtą katalogą, kur parodą pristatydamas kuratorės profesorė Giedrė Mickūnaitė ir dailėtyrininkė Dovilė Barcytė išsamiai aptaria siūlomą parodos koncepciją ir galimybes ją suvokti. Taip pat jame skelbiamas žymaus mūsų laikų menotyryninko Alexanderio Nagelio tekstas „Lėktuvai ir altoriai“, kuriame autorius svarsto XX a. meninių revoliucijų iškeltus klausimus ir pateikia įdomų Cimabuės „Madonos“ palyginimą su 1909 m. Louis Blériot skrydžiu per Lamanšą ir kitas įžvalgas. O katalogo pratarinėje sakoma, jog paroda „Amžinai laikina“ – tai „dialogas tarp meno istorijos ir šiandienos“, apmąstymai, kad „laikas skiria, bet amžini klausimai jungia“.

Turiu pridurti, kad, dar nepakilusi į „Amžinai laikina“ salę, antrame aukšte aptikau Kazės Zimblytės 7–8 dešimtmečių darbų parodą. Kaip tik tuo metu, kai Kazė, palikusi tekstilės aruodus, pasuko į tapybą, nors, beje, giminystė tekstilei, savotiškas siūlo, audinio faktūros, šviesos ir spalvos charakteris jos tapybos darbuose visuomet liko jaučiamas. Ilgą laiką bičiuliavomės, dažnai susitikdavom pas keramikę Luciją Sulgaitę, tapytoją Jutą Čeičytę dirbtuvėse ir pas Kazę; kartais kalbėdavomės rimtai, kartais aštriai pajuokaudavom. Tai buvo „tyliojo modernizmo“, pasak Elonos Lubytės, laikai, kai lankyta naujai mąstančių dailininkų dirbtuvės, domėtasi, koks čia vyksta virsmas. Gera buvo ne tik užbaigtus darbus matyti, bet kartais nugriebti ir patį procesą. Susitikusios juokdavomės iki ašarų kalbėdamos apie tuos pasimetusius dailininkus, kurie į kolegų modernistų dirbtuves užsukdavo šviežių idėjų pasisemti, o ir iš pasakojimų apie tai, kaip Parodų rūmuose būdavo atrinkinėjami darbai (su pačiu Lionginu Šepečiu priešakyje) respublikinėms parodoms, ir apie tai, kas po atrankos likdavo... Kazės darbų anuomet parodose nebuvo, Jutai su abstrakcijomis kartais pavykdavo praslysti apsimetus scenografe, o darbui davus pavadinimą „Makbetas“.

O anų laikų Kazės tapyba, jos piešiniai ar instaliacijos ir šiandien tebėra aktualūs, emociškai patrauklūs ir unikalūs. Parodoje matome geometrinio rašto skiautinių kilimėlių. Toliau – keletas mišrios technikos struktūruotų darbų, kur tapyba derinama su koliažu, žaidžiama jautriai niuansuota spalva – auksas iš žalsvo, iš rausvo, iš rusvo – ir šešėliais. Ypač įdomu, kad gyvenimo pabaigoje Kazė savaip grįžta prie tekstilės (parodoje rodomi vaizdo įrašų kadrai): tiesia, kloja ilgus balto audeklo takus mūsų Jeruzalės pievoje, kelia į dangų senovinio kinų popieriaus vėliavas, lyg siektų dar neištirtų pasaulių.

– AUDRONĖ GIRDZIJAUSKAITĖ –

Portretas prisiminimui

Dovilė Dagienė-DoDA. Menotyryninkas Vidas Poškus. Iš ciklo „Portretas prisiminimui“. Vilnius, 2025

Prisiminimai man kažkodėl primena blynus. Visokius – miltinius, bulvinius, morkinius ar čirvinius; galop – lietinius (su mėsa, varške ar obuoliais). Aišku, dabar paskelbdamas šią didžią mintį pradėjau laužyti galvą – banali ji ar pretenzinga? Ai, tiek to, nes net ir nejuokaudamas pasakysiu, kad blynai kažkodėl atskleidžia įvairius gyvenimo etapus ir patirtis.

Štai, pavyzdžiui, ankstyvoje vaikystėje blynai būdavo ligos ženklas. Kai pradėdavau karščiuoti, prašydavau mamos, kad iškeptų „blynukų“. Pačių paprasčiausių – miltinių. Anomis dienomis jie padėdavo net dar geriau nei koks aspirinas ar pertusinas.

Vaikų darželyje mėgstamiausias patiekalas būdavo vakarienei kartais patiekiami morkiniai blynėliai. Skanu-

Prisiminimai. Apie blynus

mėlis! Tirpdavo burnoje, gražūs, primenantys mėnulio pilnatis. Mamos kepti, jie niekad nebūdavo tokie skanūs. Todėl būtent dėl jų geriausias kulinarinis komplimentas skambėdavo taip: „Skanu kaip darželyje!“ Užtai mano mama kepdavo pačius skaniausius pasaulyje varškėčius. Jie regėjosi labiau kaip mažos saulės ir ypač skanūs būdavo jau atvėsę (mama paprastai juos patiekdavo su daug grietinės ir nemažai pabarstyto cukraus – mūsų sveikatinimosi dienomis tai turbūt nebūtų geriama). Kokioje ketvirtroje klasėje viena mėgstamiausių knygų buvo turkmėnų pasakos „Čabano sūnus“ su paslaptinomis Edmundo Saladžiaus iliustracijomis. Smagiausias ten buvo „Ausinuko ciklas“, pasakojantis apie bevaikiams seneliams iš kupranugario ausies atsiradusį nykštukinio dydžio anūkėlį. Viename pasakojime savo laukuose dirbančiam tėvui minėtasis personažas gabeno tris „putnius, iš rūgusiame piene užmaišytų miežinių miltų, medvilnės sėklų aliejuje keptus paplotėlius“. Saulėtą pavasario dieną eidamas į antrą pamainą ir portfelyje nešdamasis mamos keptus varškėčius, kažkodėl smagiai tapatinausi su gyvenime ir jo iššūkiuose išeitį visuomet surandančiu Ausinuku.

Vėliau, jau ūgtelėjęs, su savo didžiausiu ir artimiausiu draugu – pusbroliu Jonu vasarodavome pas močiutę. Jos, gyvenime patyrusios daugybę sukrėtimų ir nutikimų, virtuvinis repertuaras būdavo ypač stabilus. Pietus (nesvarbu, kokių metų laikų) sudarydavo rūgščių kopūstų sriuba („pirmam“), bulviniai blynai („antram“) ir šviesi, be galo saldi arbata su riešutiniais arba cukriniais vafliukais (desertui). Pamenu, kaip džiūgavdavome pirmomis dienomis, ištrūkę nuo tėvų stalo: „Oho, vėl bulviniai blynai!“ Ir kokie jau šiek tiek niūresni komentarai nejuočiomis išsprūdavo antrą savaitę: „Ir vėl bulviniai blynai...“

Studijų metais blynai (o ir virti ryžiai su pigiausiu kečupu) buvo nuolatiniai alkio malšintojai. Rytais išsivirdavau

ryžių pakelį ir sušlemštes jo turinį bėgdavau į paskaitas Dailės akademijoje – malšinti žinių alkio. Ryžių nuo tų laikų atsivalgiau, žinių, regis, dar ne visai. Vakaris ryžius ir žinias pakeisdavo blynai. Išmokau kepti blynus vien tik iš miltų, vandens ir žiupsnelio druskos. Būdavo labai skanu. Kadangi porą metų viename bendrabučio kambaryje ne savo noru gyvenau su sunkaus būdo ir konfliktišku (apie mane turbūt galvojo tą patį) architektūrą studijuojančiu individu, visų pravardžiuojamu Kamščiu, širdyje buvo labai juokinga patirti, kai jam kartą iš prieškambario pavogė jo asmeninę elektrinę viryklę su keptuve, aliejumi ir visais kepamais blynais. Visai nekeista, bet tam piliečiui šiltų jausmų nepatiriu iki šiol, matyt, dėl to, kad mano bakalaurinio darbo gynimo išvakarėse apdovanojo mane mėlyne po dešine akimi – mat rašydamasis savo kalbėlę komisijai ir recenzentui sutrukdžiau jam, gyvenamajame kambaryje braižančiam kažkokį mokyklinį projektą, klausyti radijo.

Tapęs šeimos žmogumi, savo mažiems vaikams savaitgaliniams pusryčiams drąsiai kepdavau miltinius blynus. Jaučiausi užtikrintai, nes mane patį, abejojančią savo keptų ar virėjų talentais, studijų metų patirtis (blynai kepti ir bakalauras, ir magistro studijų metais, o kur dar doktorantūra...) vis dėlto buvo įtikinusi, kad net aš turiu tam tikrų gebėjimų. Galiu tik pridurti, kad geras miltinis blynas būna dar skanesnis valgant jį su namuose virta uogiene.

Kažkada, šio tūkstantmečio pradžioje, vienas slampinėčiau po Prahos ir Budapešto pamatytą trečio didesnio pasaulio miesto – Peterburgo gatvėmis. Nežinau, nors jaučiausi vienišas, menkas ir niekam nereikalingas, tas miestas man padarė klaidingai poetinį įspūdį (skaityta klasikinė literatūra ir matyti Dobužinskio paveiksliukai buvo palikę ryškių pėdsakų pašamonės užkaboriuose) – keista yra pagalvoti, kad galbūt daugiau ten neteks nuvykti. Aišku,

Ar pasaulyje yra daug vilties?

Po Henriko Ibseno „Laukinės anties“ Jaunimo teatre girdi, kaip publika kuždasi ir mėgina prisitaikyti pjesės rūbelius sau – tuo labiau kad ir per patį spektaklį, trumpam užsidegus šviesai, aktoriai kreipiasi į keletą žiūrovų ir klausia: slepiate, meluojate savo artimiesiems ar mėgaujate rėždami tiesą? O kaip pats spektaklio režisierius? Oskaras Koršunovas šiame ilgokai į dienos šviesą traukame pastatyme yra labiau melo (na, tegul iš dalies švento) nei tiesos pusėje – teisuolis ir fanatiškas pasaulio tvarkytojas Gregersas (akt. Donatas Želvyš) jam atgrasus. Nors O. K. ankstesnė kūryba, sakyčiau, yra būtent gregeriškas tiesos lukštenimas. Juk tiesa ir meniškai apipavidalintas teisuoliškumas išaukština, sustiprina kūrėją...

Idomu, kas gi būtų atsitikę su šios pjesės gražia šeimynėle, jeigu staiga apsiireiškęs senas draugas Gregersas nebūtų išvilkęs paviršium jos bjaurasties? Girtuoklis tėvas žygiuotų į palėpę ir apsimetęs medžiotoju šaudytų vištas; jo sūnus – oblomoviškas Jalmaras (akt. Valentinas Novopolskis) – suptųsi į chalata ir iki senatvės svaičiotų apie genialų išradimą; žmona pataikautų vyrui ir užmirštų jaunystės nuodėmes; paauglė duklė užaugtų ir greičiausiai taptų prie namų prisirišusia neįgalia senmerge, šiek tiek panašia į Norą...

Lauros Vansevicienės / Jaunimo teatro nuotrauka

Taigi, šventas buitinis melas spektaklyje pristatomas pozityviai (pirmame veiksmo) – ir šiandien tai skamba kaip nauja moderni tiesa. Parazito vyro ir nedoros žmonos santykiai yra visiškai įmanomi, toleruoti, o jeigu imsi kalbėti apie moralinę skolą, žlugs. Geriau nematyti savo artimųjų nuodėmių. Ne veltui pjesėje yra du ankančios personažai. Beje, senatvėje atsivertęs Gregersas vyresnysis (akt. Vytautas Anušis) ginčiuose su revoliucinguoju sūnumi taip pat nėra juodinamas, jis kelia užuojautą. Regis, psichologine aktorių vaidyba grindžiamas spektaklis kol kas teisingai ramiomis miesčioniškos, idealų atsisakiusios šeimos modelį.

Novopolskio tragikomiškai pristatomas minkštakūnis Jalmaras mums yra artimas – jis šiuolaikiškiausias iš visų veikėjų. Keista ar ne, bet simpatijos krypta į jo pusę. Melas – pozityvus, netgi humaniškas! Jo antipodas, kampuotas Želvio Gregersas, kažkam primins nūdienius rėksmingus politinius tipažus, o kažkam regės kaip dar labiau įpykęs „naujasis Hamletas“. Sakyčiau, to pykčio įsisiūbavimui pritrūko aiškesnių santykių su žmogaus nuodėmės linksiu slėpti Doktoru (akt. Andrius Bialobžeskis). Ne itin prie spektaklio kūno prilipo politikuoti mėginanti čekoviška scena su kertamų miškų vaizdo projekcija ir monologu. Tačiau ši „Antis“ yra nuo visuomenės problemų atribotas, šeimyninis kūrinys, kuriame – lyginant su Ibseniada – neįprastai daug vietos skiriama augančiam problemiškam vaikui (akt. Gintautė Rusteikaitė). Manau, kad tai galėjo būti pretekstas režisieriui dar labiau priištinti spektaklį prie nūdienos, bet kol kas matome tik paklusniai pasiaukojančią mergaitę.

Scenografija, padalinta į realistinę ir simbolinę, stiklo durų darinėjimas, susišūkavimai, bėgiojimas ten ir atgal,

projekcijų begalybė kiek trikdo, neleidžia rautis vien tik į „naminę antį“. Laimi Ibseno aštri, tiesiog vesterniška intriga, jo didaktika, pralaimi tobulų psichologinių vaidmenų lipdymas, kurio režisierius siekia ir kurio publika be galo pasiilgusi.

Neabejotinai yra apie ką po spektaklio mąstyti ir dėl ko ginčytis. „Laukinė anti“ ir vėl kelia jaunimiečius į Lietuvos teatro lyderio poziciją.

Politologijos mokslus baigęs ir į kino režisūrą perbėgęs („Nova Lituania“, 2019) Karolis Kaupinis pristato seniai suplanuotą filmą apie 1991-ųjų įvykius – „Badautojų namelis“. Jį pažūrėjus nesitiki, kad tas pats Kaupinis kadaise sukūrė opusą apie 1938-ųjų Kauną. Gal tik karti ironija išlikusi iš ano išblizginto debiuto, bet ironija, žinia, yra daug – ypač nūdieniame kasdienės smulkmenas nuolat žarstančiame lietuvių kine.

Naują filmą pristato reklaminis šūkis „Gražu svajoti, bet yra realybė“. Didvyrišką realybę užsiplėšęs atkurti režisierius puola stačia galva ir nebijo nusilaužti kojas. Jis yra labai narsus, net įžūlus – be skrupulų nugesina 1991-ųjų patosą, tuometinius mažus ir didelius veikėjus paverčia eiliniaisiais piliečiais, jo kine LRT – tikrai ne bastionas. Nežinia, kaip tai patiks ir įtikis šiandieniniams televizijos vadovams (hm, ar toks deheroizavimas atitinka „Šalin rankas“ politiką?). Šiaip ar taip, itin laiku, per tūkstantinius naujų badautojų streikus pasirodęs filmas, matyt, veiks kaip dabartinių realiųjų įvykių katalizatorius. Juk televizija, rankas pašalinusi ar nepašalinusi, dirba toliau, taip pat kaip Diktorė (akt. Ineta Stasiulytė) grįžta į sujauktus kabinetus, susitvarko, pasisodina Direktorių (akt. Arvydas Dapšys) ir – kaip toje pasakoje – niekas, mergele, nepasikeis...

Režisierius mėgina išradingai pritaikyti savo politologijos mokslus, verčia publiką ginčytis, kas buvo ne taip. Nors tos publikos – masuotės – pačiame kuklios apimties filme beveik nėra, o jeigu šmėkšteli būrelis, tai bebalis. Badautojų namelis stovi tyruose, lyg ir prie Konarskio gatvės daugiabučių, ir nieko svarbaus jame nevyksta. Jokių revoliucingų kalbų. Scenarijaus autorius Kaupinis dialogus parašė visiems personažams individualiai, visi aktoriai gauna savo istorijas, kurias pasakoja tarsi užmiršdami, ko jie čia susirinko. Tos istorijos, konkretūs žmonės, ir yra filmo turinys. Dėl tokio sužmoginimo, situacijos supaprastinimo filmo įtampa gerokai slopsta. Režisierius nenori banaliai stiprinti veiksmo netgi šalia su ginklais stovinčiais rusų kareiviais (ką būtų padarę visi kiti lietuvių režisieriai). Dėmesį labiau traukia periferiniai personažai – ypač lauželį kūrenantis disidentas. Taip pat gyventojai rusakalbiai, pas kuriuos užeinama pasišildyti ir trumpame epizode atskleisti svetimą pasaulėjautą. Filmo autorius nesiima tiesmuko vertinimo, jis laviruoja, pilkame namelyje kalbama ne apie kovą už teises, o apie maistą ir asmeninį Diktorės gyvenimą.

Stilistiškai sulėtinta, tarsi suretinta filmo eiga primena suomių kiną. Tačiau Kaupinis nėra kaurismekiškas estas. Už meną jam yra svarbiau mintis. Kinas kaip toks nėra jo siekis, tik priemonė kalbėti ir pasakyti tiesą. Bet tuomet jo tiesa praranda dalį įtaigos ir tikrumo.

„Traukiniai“

Amsterdamo festivalyje apdovanotą dokumentinį filmą „Traukiniai“ lenkų režisierius Maciejus J. Drygas sukūrė drauge su lietuvių garso režisieriumi Sauliumi Urbanavičiumi ir prodiusere Vita Želakevičiūte – savo žmona ir Vytauto Želakevičiaus dukra. Todėl galime manyti, kad Drygas, kadaise studijuodamas Maskvoje, mokėsi ir iš mūsų garsaus kūrėjo, ir iš kitų rusų kino montažo meistrų.

Kadrai „Traukinių“ kronikiniam pasakojimui buvo ilgai renkami daugelyje pasaulio archyvų. Tuomet jo didenybė Montažas padarė stebuklą – sukūrė naratyvą su XX amžiaus pirmos pusės traukiniais, kurie įvažiuoja į tavo sąmonę bežodžiais vaizdais ir šimtaprocentiniu tikslumu įrodo, ko ir kodėl žmonija pasiekė praėjusių dviejų pasaulinių karų istorijoje. Filmą prasideda nuo ankstyvojo traukinio gimimo – dar Didžiojo Nebylio laikais depuose filmuojamų garvežių ir vagonų surinkimo. Vėliau traukinio likimą

„Badautojų namelis“

pasiglemžia militaristika. Nespaltoti kadrai sprogs nuo minios į karą ir iš karo traukiančių kareivių, kurie būtent bėgiais bus greičiausiai pristatyti ten, kur reikia. Režisierius subtiliai, naudodamasis menkiausiais gestais ir užuominomis vieno turinio vaizdą perstumia ir suriša su kitu; perpildytą karu žiūrovo kantrybės taurę pakeičia neilga poilsio valandėle su šokiais, balandžiais, pasitinkančiųjų veidais perone, atskiro žmogaus kadru kupė, žvilgsniu pro vagono langą... Išvystame nematytus kadrus su garsiomis keliaujančiomis personomis: už suglamžyto laikraščio besislepiančiu Eizenšteinu, ant rankų nešamu Chaplinu, besivaipančiu vagono salone Hitleriu. Vaikai taip pat pakliūva į kelionės traukiniais mėsmalę. Juodi traukiniai apibrėžia žmogaus erdvę ir laiką įsakmiai, o pats žmogus – dabar mums žiūrint iš tolo – yra bejėgis priedėlis, ekraninis šešėlis, invalidiška kreivai ar baletiška grakščiai krutantis ir vykdamas kažkieno nurodymus.

Muzikinis takelis dar labiau pagilina ryškiai minorinę, beviltišką filmo intonaciją (filmą prasideda Kafkos žodžiais: „Pasaulyje yra daug vilties. Bet ji ne mums“). Ji dramatiškai XX amžiaus žmonijos istoriją, rodos, iki pat naujo atidundėjimo ir sprogo. Tiesa, mažoriniame finale su žvilgančiais nūdienio traukinio bėgiais dedamas daugtaškis, leidžiama įkvėpti vilties, bet ja po sunkios pusantros valandos kronikinės artilerijos nelabai tiki.

Belieka prisiminti ypatingas Montažo galias, gebančias manipuliuoti ir keistis netgi priešinga kryptimi. Neturėtume nustebti, jei iš tūkstančių kronikos kadrai – ir netgi panaudojant tuos pačius – būtų sumontuotas naujas opus, kupinas pažangos, šviesos ir vilties.

„Kinų jūra“

Režisieriaus Jurgio Matulevičiaus („Izaokas“, 2019) antras ilgametražis filmas „Kinų jūra“ sukurtas kartu su taivaniečiais – tokia samplaika neturėtų stebinti, nes drama plėtojasi iš Rytų atėjusių kovos menų sukuryje. Tie menai filme autentiški – aktorius Marius Repšys jaunystėje yra išbandęs šį sportą ir čempiono Osvaldo vaidmenį sugeba kurti dar ir fiziškai. Osvaldas, kaip leidžiama suprasti, yra išgriebtas iš chuliginaiško kiemo ir išaugintas tėviško trenerio (jį savitai suvaidino neprofesionalas, realus treneris), kurio tikrai *bazaro* leksiką įvaldęs, meilės nepatyręs sportininkas iki šiol vis klausia, ką galėtų reikšti viena ar kita klubo šokėjos Skaistės jam atsiųsta žinutė. Keliose nedaugžodėse scenose atsiskleidžia suniokotas Skaistės likimas – aktorės Severijos Janušauskaitės akyse pamatai tai, ko neįmanoma nupasakoti. Epizodiniame impozantiškos mafijos galvos vaidmenyje kaip visada aštriai blykstelė aktorius Vaidotas Martinaitis. Gaila, kad taivaniečių aktorių sukurti personažai, restorano „Kinų jūra“ savininkai, egzistuoja vien paraleliniame pasaulyje – scenaristė Saulė Bliuvaitė ir režisierius nesugebėjo rasti jiems ryškesnių susikirtimo su vietiniais lietuvišiais taškų, emigrantai taip ir lieka egzotišku fonu, o keistas filmo pavadinimas jau vėliau prikabinamas prie pagrindinės istorijos apie sportininką (remtasi kovinio sporto legendos Remigijaus Morkevičiaus tragišku likimu).

Scenos montuojamos tarsi kovojant ringe – atskirais kirčiais, dažnai ir nesusisiejančiais, užtat grubiai papildančiais toksiškų vyriškų santykių eigą. Filmo lokacijos specialiai nenuspėjamos – anonimiškumas didina įtampą ir ėjimą basomis per žarijas.

šių dienų kontekste net nelabai norisi. Išalkęs užsiskaidavau kioskeluose prie krantinių kepačių plonų lietinių su skirtingais įdarais (akivaizdu, kad tai iš Prancūzijos atkeliavę *crêpes*). Nuo tada galvoju, kad blynai yra keliautojų ir klajūnų maistas – tai koduoja net vežimo ar automobilio ratus kartojančios jų formos. Mąstant labai jau simboliškai, net katalikiška ostija turbūt žymi ne ką kita, o Kelionę.

Šiuo metu blynus kepu retai. Tačiau jaučiuosi pasiekęs neblogų rezultatų kotletų troškinimo srityje (beje, naudojuosi mamos receptu). Bet tai labiau atsiminimų, o ne prisiminimų sritis.

SARA POISSON

Grožio aptarimas

Piktžolės
tokios panašios į gerąsias žoles
atkakliai rūpinasi palikuonimis
pilnakrauju rūšies paveldu
kiekviena savo genties išskirtinumu
lygiai kaip tie gerieji žmonės
lygiai kaip tie blogieji žmonės

ir pievų augalai pamirštais vardais
žolės susvetimėjusios su žodžiais
žydinčios pakuždomis
gausiai liudijančios
savo galingą, masinį gėlišumą
savo grėsmingą gėlišumą

o dar pagarbintosios gėlės
iš toli įsižiebiančios
tartum žvaigždės
kalbančios ta pačia švytėjimo
ir blėstančios šviesos kalba
slopstančio skausmo tarpe
visais laikais
kokio nors laiko pabaigos liudijimu

kaip ir žvaigždės
šaltai ir negailestingai
siunčiančios vis tą pačią žinią
koks neišmatuojamas atstumas
tarp žodžių „auksinis ruduo“ ir
ištisinio žodžių tviskėjimo

jis nuginkluoja bloguosius
jis nuginkluoja geruosius

Žaibuojant

Tai nutikdavo žaibuojant.
Naktį dreskiantis blyksnis išryškino
jų pačių tamsą,
ši juos išgąsdindavo labiausiai.

Oras, kuriuo jie kvėpuodavo,
kuriuo dalijosi alsuodami arti vienas kito
ir kurį laikė beveik niekuo,
prie žaibo kanalo įkaidavo
iki dieviškai karštų
30 tūkstančių laipsnių.
Oro stulpas plėsdavosi ir susiraukdavo
velnišku greičiu,
sykiu išlikdamas beveik niekuo,
betgi pasiekdamas jų klausą,
pokšėdamas ir grumėdamas,
mušdamas per jų ausų būgnelius,
kaip tik tegali tasai beveik niekas.
Ir tada jau niekas jiems nebetrukdydavo
žaisti savo baime,
glaudžiantis prie vienas kito kūno,
prie netvarių vienas kito paviršių,
kuriuos buvo įpratę tausoti,
laikydami per pagarbų atstumą.
Pasijusdavo gavę leidimą
kalbėti iš savo pačių glūdumų
ir siera prakvėpusių klampynių,
virpant iš keisto malonumo,
išduodant pavojaus geismą,
siaubo, baimės ir drebėjimo grožį
po jų senom, sučiurusiom
vatinėm antklodėm.

Šitaip tapdavo labiau išbaigti,
labiau begaliniai.

Panašiai jiems nutikdavo
per karą.

Tas dalykas

Tas dalykas mums parūpo
ėmus klibėt paskutiniams pieniniams dantims.
Tikėdamiesi plovimų ar iniciacijos į suaugusiuosius,
su kraujais išsilupome juos savo rankomis.
Šitaip repetavome gimdymą, įtaigią poeziją,
repavome apie civilizuotas kūno bjaurastis.
Tikėjome, kad visa, kas nemalonu, neskanu,
yra sveika, panašiai kaip vaistai
arba rauginti kopūstai.
Kuriame – sveikų ar nesveikų dalykų sąrašė
turėjo būti seksas?

Daivos Kairevičiūtės nuotrauka

Vadinome jį „tuo dalyku“, keistai pagarbiai.
Ieškojome jo storame mamos studijų laiku
akušerijos vadovėlyje, užkištame
uždaroje lentynoje už poezijos ir prozos.
Apžiūrinėjome paveikslėliuose iš moters kūno
besispraudžiančius beveik gražius žmogeliukus,
vieno jų galva buvo pavaizduota replėse,
su įspūdingai išsprogusiu smegenų krateriu viršugalvy.
Lentynos priekyje radome medicinos vadovėlių
apie nervų, psichikos ir odos ligas,
matėme spuoguočių, šašuotų nuogybių,
didybės maniją vaizduojančią nuotrauką:
plačiai besišypsantį žmogėną su
ženkliais ir sagėmis nuklota krūtine.
Ar tasai puošėiva irgi patyrė tą dalyką?
Tasai dalykas buvo kažkur arti, jautėme kūnu.
Betgi štai tarp tėvo knygų viena buvo
man nesuprantama kalba,
smulkiu šriftu ant gero popieriaus,
baltu kietu viršeliu, be vaizdinių užuominų,
visiškai atsidavusi būrimui
iš neišradingų knyginių ažūrų.
Ten galėjo būti aprašytas tas dalykas.
Didžiavausi savo namuos turinti paslaptį.
Kur toji knyga dabar?
Po tėvų skrybių neberadau jos jokioje lentynoj.
Ir iki dabar beveik nieko nežinau apie tą dalyką,
galbūt vis dar tūnantį juodu ant balto pavidalu.
Ir tikrai nuostabu,
kaip jisai štai atsidūrė
viename eilėrašty
su raugintais kopūstais.

15 minučių

„Žodis ieško savo burnos“
savo eilėrašty sako kinų berniukas
„Mes neturime žodžio „ramybė“
nes visas mūsų gyvenimas buvo ramus“
tvirtina žilabarzdė maoris su veide išstatuota
savo tėvo ir motinos istorija
Nusikaltėlių gaujų personažai
nusikopijuoja tokias tatuiruotes
norėdami visus įbauginti
Kadaise mane labiau išgąsdino kaimynės
Emutės auksiniais dantimis krizenimas
jai tvirtinant kad seksas trunka
visai ne 15 minučių o triskart trumpiau
Manau kadaise ją galėjai pavadinti seksualia
jei tik toks žodis būtų buvęs apyvartoje

Kai prieš 20 metų viena pažįstama moteris
tarė man: „Esi seksuali“ susierzinau
tarsi ji būtų mačiusi
kas dedasi man tarp kojų o ir galvoje
Iš keršto norėjau sugrūsti ranką jai po
drabužiais ir sužnybti krūtį
kad šiek tiek skaudėtų
Žodžiai „seksas“ ir „seksualus“ vis dar
ieško mano burnos
ir visa tai pasakyčiau keistai kutena
niežti verčia ieškoti patogesnės pozos
o tai gali reikšti kad mano gyvenimas
yra ištisinis seksas ir jis
baigsis greičiau nei po 15 minučių
nors man taip ir neatrodo

seksualinis aktas trunka apie 5 minutes
tiesa kartais 7
o jei 15 ir daugiau
tai tik su tam tikra žodžių palyda
pasistumdymais ir pasičiupinėjimais
panašiai kaip ką nors įtariai renkantis turguje
augant miglotam nerimui

o taip o taip
ne šiaip sau mes turime žodį
„ramybė“

Augalai

Kavinės sutraukia mus tarsi
vapsvas prie masalo
Kilnojame kavą aukštyn žemyn
burnas dangstomės puodeliais
jie tai tokios kinetinės kavos gėrėjų kaukės
vieno į kitą panašijų kodas
kūnai per pagarbų atstumą užstalėse
kad neduokdie nesusimaišytų auros
kad nejučia nesusiporuotume
ir nepasidaugintume
kavamedžiai užnuodija mus
juodu sisteminiu kavos sterilumu
priklausomybe nuo distancijų
kava uzurpuoja mūsų populiaciją
tai yra didysis valymas
toks yra indėnų dievų kerštas

Panardiname žvilgsnį į alaus putas
skandinave kadaise turėtą žvėrišką budrumą
ši skystoji duona mums
ne mažiau puiki nei ritualiniai kepalai
suguldyti ant saulėje balintos drobės
kviečiai iš lėto nuodija mus gliutenu
keršydami už jų kolonijinę vergystę
vienarūšiuose pramoniniuose laukuose
jie primena žalias dykumas
ten pyktis žaliuoja iki geltonumo
tokia yra tulžinga masinė vienatvė
esame seniai ja apsikrėtę
ligoniai

Iš paskutiniųjų
antspauduoju pirštais taures
patirdami kruviną vyno tiesą
o ji visada pranoksta mūsų tiesas
kapituliuojame prieš ją su savo
mokslo ir poezijos melagystėmis

esam niekingi kvailėliai
bešakniai dvikojai nesusipratėliai
vynmedžių vynmedžiams skirtose
medijose komedijose
ten jie išjuokia vyno gėrėjus
kaip vieną žemesniųjų rūšių

Utėlės

Vaikų ligoninės palata,
dideli langai. Šviesos karalystė,
prasišviečianti pro skylėtą nakties uždangą.
Pasaulis, didesnis nei namai,
nevisiškai tikras, neužbaigtas,
kažkuo lygus vaikui.
Čia mylėjome vienas kitą
kaip išmokyti, kaip nežinios įžiebtieji.
Pasakojomės išgalvotų geresnių
ir baisesnių gyvenimų istorijas.
Kutenome vienas kitą,
juokėmės į pagalves bemaž mirdami.
Patyliukais švelniai grumdamiesi,
tyrinėjome kūnų trauką
ir tai, kas jai priešinga.
Ligoniai, ūmai pasijutę
sveikesni už sveikuosius.

Galėjau tik spėlioti, kuris iš palatos
palaimino mano galvą utėlėmis.

Namie ties ant stalo paguldyta
gyvybės pilna šukuosena
palinkę tėvas ir motina
buvo kaip niekada švelnūs
vienas kitam.
pilni tykios aistros.
Globėjiški egzektoriai,
romūs ir keistai linksmi,
kažkuo man lygūs.

Visatos mums pasiūstos utėlės
iš viduramžių satyrų „carmen de pediculo“,
utėlių poezijos,
ir jų namudinė medžioklė:

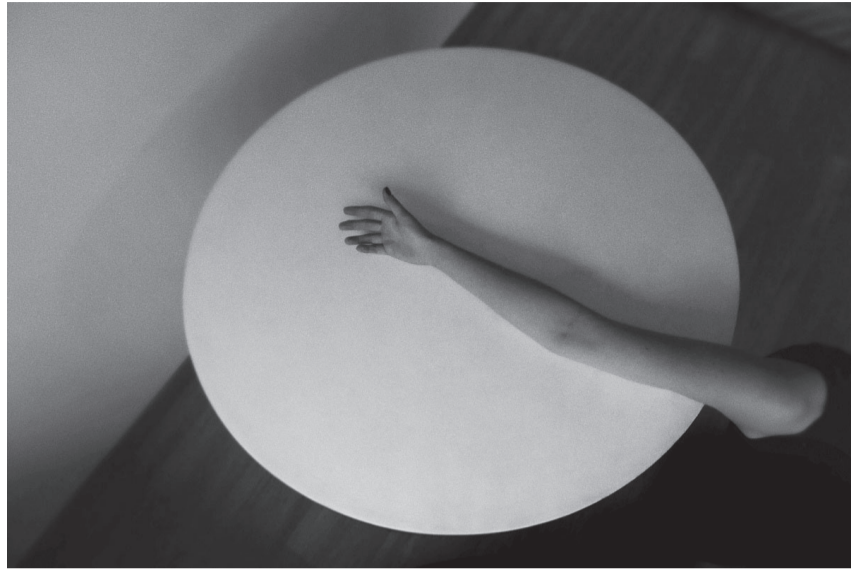
niekad iki tol nei vėliau
neteko patirti
tokios vienovės apgulties.
Tokio šviesos ir tamsos
tarpusavio artumo.

KATJA GOREČAN

Katja Gorečan (g. 1989) – slovėnų poetė, prozininkė, dramaturgė. Debiutavo poezijos rinkiniu „Angelai tos pat padermės“ (*Angeli istega porekla*, 2007), bet labiausiai išgarsėjo antruoju – „Jaunosios Hanos kančios“ (2012), kuris buvo nominuotas prestižinei Slovėnijos rašytojų sąjungos teikiama Jenko literatūrinei premijai (*Jenkova nagrada*). Dar išleido „choreopoezijos“ rinkinį „Kažkuriom naktim kažkur miršta kažkokios mergaitės“ (*Neke noči neke deklice nekje umirajo*, 2017).

„Jaunosios Hanos kančios“ – netradicinė, šokiruojanti, įžūliai atvira knyga. Tai jaunos merginos tapsmo moterimi istorija, nors niekuomet neaišku, kas šiuose eilėraščiuose kalba ir kada išsitrina riba tarp lyrinio subjekto, lyrinio objekto ir poetės Katjos. Kita vertus, su Hana gali tapatin-tis kone kiekviena mergina, o svarbiausia knygos žinia – tai, kad žmogaus noruose, troškimuose ir skauduliuose neverta ieškoti moralumo.

Vertėja

Ignės Grikevičiūtės nuotrauka

Hana ir gyvenimas

hana, ką papasakosi?

nežinau. leisk pagalvoti.

hana nusivelka pižamą ir šoka į plačius džinsus,
apsitempia marškinėlius,

eina į virtuvę ir užsikaičia kavos,
paskui grįžta su puodeliu rankoje ir prisidega cigaretę.

hana niekada nesuvokė gyvenimo prasmės,
tikriausiai jos nesuvokia ir šiandien.

*gyvenimas ne toks dalykas,
kurį gali paimti į delną ir sakyti, kad turi.*

gal hanai reiktų paskaityti kokią knygą,
kad daugiau apie tai pasakytų.

neužtenka klausyti senų žmonių,
nes jie kalba apie išgyvenimus, kurių hana niekada

nepatirs.

*kažkodėl negaliu perimti svetimo gyvenimo
ir apsimesti, kad jį turiu.*

o kada jį turės?

kada jį turėsiu?

kol gyvenimas netapo rutina,
*aš vaikščiosiu laiptais aukštyn žemyn,
skaičiuosiu žingsnius,
skaičiuosiu cigarečių pakelius,*

*apskaičiuosiu galimą mirtį,
surašysiu testamentą ir
laidotuvių scenarijų.*

nes ji nežino,
ko leidžiama pasiilgti
ir kam draudžiama rašyti.

Hana ir gyvūnai

hana vaikystėje turėjo katę bonči.
ji buvo išdykusi ir nepaklusni,
todėl hana ją mylėjo.

hana ryškiai prisimena akimirką,
kai išvydo bonči gulinčią kitoje gatvės pusėje.

hana prisimena ir tuomet aš pravirkstu.
hana mato, kaip grįžta mokykliniu autobusu po pamokų,
ir močiutė jai nieko nedrįsta sakyti.
hana žinojo, kad kažkas negerai.

nuėjau pažūrėti, kas guli po balta kruvina paklode.
hana išvydo bonči.

hana *skirsiu kelias akimirkas sau ir surūkysiu cigaretę.*

hana tada nesuprato, kodėl kažkas ėmė ir pabėgo,
tas, kuris suvažinėjo bonči.

hana net dabar niekaip
nesuprantu!

bet hana tikrai mylėjo bonči
ir taip tikriausiai nemylėsiu jokios kitos katės.

bonči dažnai su ja miegodavo lovoje.
kiti žmonės taip nemokėjo įžvelgti bonči grožio,
kaip jį mokėjo įžvelgti hana.
bonči buvo ypatinga katė,
oranžinė ir išdykusi.

dabar ji ilsisi kažkur mūsų sode.
tikiuosi, kad kada nors ją sutiksiu.

Hana ir miškas

hana ilgai negalėjo pakęsti,
kad gyvena tarp miškų, o dabar džiaugiasi.

visada,

kai važiuoju namo,

jaučiasi laisvai ir pamilo ramybę, kuri užlieja
vienatvėje.

kadaise ji raižė inicialus ant medžių,
vis dar mėgsta grybauti, ir niekas labiau neliūdina
už metų laikų kaitą, kurią įžvelgia lapuose.

tada hana supranta, kad mėnesiai prabėgo,
o ji nieko nenuveikė.
gal aš tikiuosi per daug ir per greitai?

hana niekada nepripažins, *kad esu vieniša.*

galbūt ją tai liūdina labiau nei krentantys lapai.

hana kadaise turėjo savo medį,
į kurį mėgdavo įlipti ir svajoti,
kaip jame pasistatys namelį.

tą medį nukirto miško savininkai, ir hana nebežino,
kur norėtų turėti namą.

todėl turiu eiti iki paskutinio medžio.

Hana ir anoreksija

pirmą kartą ją sutiko būdama trylikos.
hanai didžiulę įtaką darė nuomonė
mokytojų, kurie jos tėvams kalbėjo

jūsų dukra per stora

ji privalo sportuoti

visad atbėga paskutinė,

ir jos dėdė
hana, tu niekada nebūsi liesa kaip tavo pusseserė

tada hana įsimylėjo ir dėl
vaikiškų
riebalinių
raukšlių
negalėjo jo suvilioti,

todėl liovėsi valgyti, juk neturėjo laiko, nes
nuolat apie jį galvojo

*hana, jei numesi dar vieną kilogramą, vesiu tave pas
psichiatrą*

atsistojusi prieš veidrodį hana
matė tikrai riebalus ir kabančią odą.

o blogiausia, kad savimi šlykštėjosi kaip atmata.
žinoma, niekas to nematė.
niekas ir nesirūpino,
apie pagalbą net nekalbu.

tada hana vėl ėmė valgyti ir priaugo svorio –
nuo keturiasdešimties kilogramų iki penkiasdešimt.
keletą metų ji jautėsi patogiai.

kartais tualete jai dar norėjosi vemti,
bet niekaip nepavykdavo,
net kai pirštą įkišdavo giliai į gerklę.

kol pasirodė sutvėrimas,
su kuriuo ji vėl jautėsi nešvari ir nevykusi.

dabar hanos svoris krenta,
jai patinka, kai per odą šviečiasi kaulai,
taip turėjo būti seniai.
galime tik tikėtis, kad tas sutvėrimas pastebės,
kaip mūsų hana sulieknėjo, ir *kokia graži esu dabar.*

Hana ir maisto gamyba

hana neturi supratimo apie maisto gamybą.
hana visada viską sudegina.
paskutinį kartą kepė blynus vaikiniui, su kuriuo
reguliariai lytiškai santykiavo, nors jam
niekada laiku ar išvis nepasistodavo.
tada hana pasišaipė, šitaip padarydama
jo peniui dar daugiau traumų ir žalos.

bet hana stengėsi ir visada praskėsdavo kojas.
taigi esame hanos virtuvėje,
meilužis sėdi prie stalo ir ją stebi,
mane tai baisiai užpisa, nebežiūrėk.

pirmiausia hana suknišo tešlą.
tiksliai nežinau, ką padarė
ne taip. *manau, kad neturėjo kiaušinių.*
tada ji liepė meilužiui paprašyti kaimyno kiaušinių
ir iškepė pirmąjį blyną, kuris
jo skoniui buvo per storas.
tada ji iškepė antrą blyną,
kuris buvo juodas.
galiausiai iškepė trečią blyną
ir sviedė jį per balkoną į kiemą.

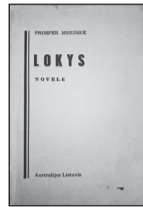
*tada aš jį išvariau ir pasakiau,
kad gyvenime jo nebenoriu matyti.*

*Iš: Katja Gorečan. Trpljenje mlade Hane.
Ljubliana: Center za slovensko književnost, 2012
Vertė Kristina Tamulevičiūtė*

Nečiupinėtoji lituanistika (3)

Prosper Mérimée. Lokys. Novelė.

Iš prancūzų k. vertė O. A. Pridotkaitė. Adelaide: Australijos lietuvis, 1955. 71 p.

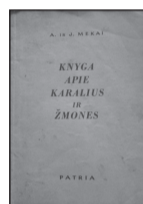

Apie Prospero Mérimée „Lokį“ yra nemažai rašęs Kęstutis Nastopka: analizavo Mykolo Šemetos žmogiškumą ir žvėriškumą, krikščioniškojo ir žemaitiškojo požūrių skirtingumus, profesoriaus Vitembacho ambivalenciją tarp protestantų pastoriaus įsitikinimų ir domėjimosi pagoniškumu.

Spėju, traukė jį ši prancūziškai lietuviška, klampi, mistinė, semiotinei analizei palanki istorija. Bene įspūdingiausias šioje knygoje, kurią mes inertškai vadiname novele, – miške sutiktos senutės portretas. Pintinėje jį laiko gyvatė (veikiau tai žaltys), kuri įsirango į jos kailinių rankovę. Regėtoja, kerėtoja, ragana nešasi nuodungus grybus, murma užkalbėjimus, spjaudo per petį ir mini Perkūną. Iš kilmingų prašalaičių kaulija pinigų degtinei ir tabokos; įžvelgia žvėrišką Šemetos prigimtį ir turi galią numatyti ateitį. Dar tas egzotiškas paprotys – prieš vestuves suduoti antausį nuotakai – kaip įrodymą skyrybų atveju, neva tuoktuvės įvyko prievarta.

A. ir J. Mekai. Knyga apie karalius ir žmones.

Tübingen: Patria, 1947. 40 p.

Keistos pasakos, literatūriškumu kiek primenančios Oskaro Milašiaus, tik trumpesnės – miniatiūros apimties, su išryškintu absurdo (o gal nonsenso?) rakursu. Į brolių Adolfo ir Jono Mekų tandemą dėmesį atkreipiau, kai išėjo „Gyvenimo lai(š)kai“ (sudarė Kęstutis Pikūnas, Vilnius: Post scriptum. Littera, 2020); ligi tol mažiau tik apie Joną Meką. 1947 m. pabėgėliai Vokietijoje stengėsi paminėti pirmosios lietuviškos knygos 400 metų sukaktį, todėl tais metais parengta nemažai spaudinių.

Jonas ir Adolfas Mekai. Trys broliai. Wiesbaden:

leidykla „Giedra“, 1946. 40 p.

Bandau įsivaizduoti, kaip šias pasakas skaitė dipukų vaikai. Kai kurios liūdnos, pvz., apie juodą avinėlį, kurį mama tris kartus siuntė maudyti, kad liktų baltas, o jam vis išsprūsdavo ašotis į upelį. Pasakų sarkazmas gerai išreiškia laikmetį – na negi

skaitys labai romantiškas stebuklines pasakas, kai tikrovėje jokiais stebuklais nė nekvepia. Išleistos mano mylimame Vysbadene ir net su spalvotomis V. Adamkevičiaus iliustracijomis. Pabaigoje dar ir trijų veiksnių vaidybinis vaizdelis: matyt, buvo poreikis statyti, inscenizuoti.

Žemė. Naujosios lietuvių poezijos antologija.

Sudarė Kazys Bradūnas, įvadą parašė Juozas Girmius. Los Angeles: Lietuvių dienos, 1951. 194 p.

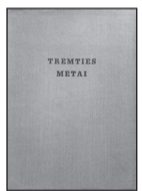

Ką daugiau skaityti, kai grėsmė prarasti žemę neatrodo tokia jau menka. Ilgas Juozo Girmiaus straipsnis, pristatantis kiekvieną iš poetų: Juozas Kėkštas, Kazys Bradūnas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Vytautas Mačernis, Henrikas Nagys. Trūksta

Liūnės Sutemos, Birutės Pūkelevičiūtės. Prieš eilėraščių publikacijas – kiekvieno fotografija per visą puslapį. Bradūnas – gryniausias ūkininkų poetas: tradicinis ketureilis, darbo eilėraščiai, kuriuose minimos visos žemdirbių realijos arba egzistencinis praradimas („Ūkininko mirtis“ (p. 102), „Ūkininkai tremtiniai“ (p. 105). Bet eilėraščių apie ūkininkus turi bene visi: Nagys – „Žemę praradęs žemdirbys“ (p. 173); Nykos elegijų ir Mačernio „Vizijų“ vaizdiniai tikrai nėra urbanistiniai. Kitos bendrybės: Tėvynė ne vieno vadinama Šiaure, esama dedikacijų motinai ir tragiškai žuvusiam Mačerniui.

Tremties metai: lietuvių rašytojų metraštis.

Sudarė Bernardas Brazdžionis. Tübingen: Patria, 1947. 611 p.

Juozas Girmius „Žemėje“ mini šią antologiją kaip ankstesnį „istoriškai dokumentacinį“ leidinį, duodantį „tam tikro laiko kūrybinių pastangų vaizdą“. Tikrai ne toks žinomas kaip „Žemė“, užtat paliko dar didesnį įspūdį. Rašytojų sudėta daug, įvairaus lygio – nuo Jurgio Baltrušaičio

iki Marijos Gimbutienės. Gražios reprodukcijos: Adomo Varno, Adomo Galdiko, Viktoro Petravičiaus, Vytauto Kazimiero Jonyno, Vytauto Kasiulio ir kitų. Antano Gustaičio dramos vaizdelis, akademiniai Mykolo Biržiškos, Prano Skardžiaus, Antano Maceinos straipsniai. Pabaigoje – visų nuotraukos ir trumpos biografijos; jeigu neturėjo nuotraukos, įdėtas pieštas portretas. Visas egzodo žiedas. Knygos pradžioje parkeriu įrašyta: „1948. Vokietija. Hanau.“ Kaip tik ten buvau praėjusią vasarą, nespėjau į Brolių Grimmų muziejų ir slampinėjau palei Kincigo

upę. Matyt, skaitytojas (yra J. K. Algirdo Vadėno-Kružo spaudas) įsirašė atminimui, kur tuo metu gyveno.

Salomėja Nėris. Baltais takeliais bėga saulytė.

V.: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956. 164 p.

Mažosios studijos „Kultūros ir religijos“ laidoje kalbėjusi istorikė Gerda Žalkauskaitė bandė paneigti Salomėjos Nėries kaip naivios, suklaidintos, išnaudotos moters mitą; juk buvo išsilavinusi, gan emancipuota moteris. Apie tai kalbama ir Žalkauskaitės straipsnyje „Naujajame Židinyje-Aiduose“: istorikai mato Nėries posūkį į kairę kiek kitaip negu literatai. Bijau, kad savo matymo jau nepakeisiu, ką besužinočiau iš istorikų. Bet vis vien skaitau dar kartą, tikrinosi.

Ant turimo leidinio – *Library St. Anthony High School Kennebunkport, Maine* spaudas. Vadinasi, sovietmečiu leista knyga veikiausiai buvo nusiųsta giminių vaikams užjūrin. Sudarytojas neminimas, redaktorė I. Olšauskaitė. Eilėraščiai, poemos vaikams (ideologiškiausia – „Marija Melnikaitė“), pasakos proza (nebuvo atkreipusi dėmesio, kad Nėris literatūrinio pasakas). Senovinės iliustracijos (B. Demkutė). Dar studijų metais pastebėjau, kad Salomėja parašė eilėraščių „Pėdos smėlyje“, o Kazys Bradūnas – „Pėdos arimuos“. Kaip besistengčiau puoselėti žemininkų dorybes, man artimesnis smėlis.

Antanas Škėma. Žvakidė. Dviejų veiksnių vaidinimas.

Brooklyn, N. Y.: Darbininkas, 1957. 102 p.

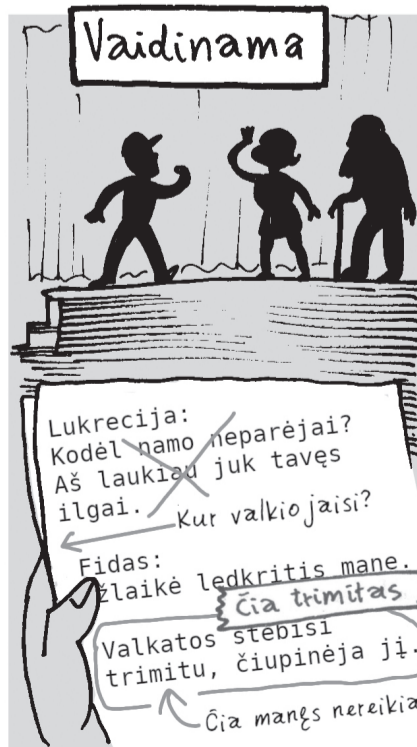

Antanas Škėma man atrodo religiškesnis už patį Brazdžionį (panašiai kaip Parulskis – už Lacrimą). Knygos pradžioje įrašyta, kad tai „Darbininko“ dramos premiją pelnęs kūrinys, atrinktas iš 22 konkursui atsiųstų rankraščių. Kaip kone visoje Škėmos kūryboje, veikia moteris turi arba sirgti psichine liga, arba bent jau turėti nestabilios psichikos bruožų. Kunigo maldoje randu ir daug Birutės Pūkelevičiūtės, kuri man taip pat atrodo religiška – ne tik „Metūgėse“, bet ir „Aštuoniuose lapuose“. Net sakinių ritmika panaši: „Mano Viešpats įsakė man, ir aš užžiebiau visas žvakes. / Didelis vėjas papūtė iš Rytų, ir užpūtė plevėsuojančias liepsnas. / Dieve, mano Dieve, kodėl mane apleidai?“ (p. 47)

– GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ –

TEKSTAI NE TEKSTAI

PJESĖS GYVENIMAS

Miglės Anušauskaitės komiksas

Nerijus Cibulskas: „Kūryboje mane ėmė erzinti patogumas“

Poetą Nerijų Cibulską kalbinau prieš penkerius metus, pasirodžius jo trečiajai eilėraščių knygai „Veneros“. Per tą laiką tarpą jis išleido dar du eilėraščių rinkinius – „Epoché“ (2022) ir „Mėlynų valandų viešbutis“ (2025). Tačiau poetas sakė, kad negali žinoti, kada iš rinkinio į rinkinį keliaujantis kovarnis įkris į dažų skardinę. „Mėlynų valandų viešbutis“ liudija, kad tai įvyko – kovarnis ne tik įkrito į ryškių dažų skardinę, bet ir virto kanarėle, o įprasta, atpažįstama Nerijaus poetinė stiliatika smarkiai pakito. Apie tai ir kalbamės.

Lina Simutyte

– Ar sąmoningai sieki transformacijos? Buvai sau pabodęs?

– Kai šiandien pasvarstau, kovarnio metafora nebuvo jau tokia ilgalaikė palydovė. Ji tvirčiau jausta į du pirmuosius, kaip aš vadinu, „gamtiškuosius“ rinkinius. Tavo minėtos „Veneros“ man pačiam reiškė gana žymų atotrūkį nuo sau įprastos, kitiems atpažįstamos, o drauge, prisipažinusi, ir pabodusios poetikos. Kovarnio čia nebeliko. Tokia keista, retsykiais ir dabar neretai sugrįžtanti nostalgija: ilgiuosi šios knygos rašymo, gimimo aplinkybių. Turbūt tiksliau būtų sakyti, kad ilgiuosi savęs iš to laiko. „Venerų“ tekstai atsirado vaikščiojant ant kažkokios trapios ribos, aiškinantis, kas galėtų nutikti ją peržengus. Aiškus, skausmingas neaiškumas – štai ką jutau rašydamas ir dėliodamas trečiojo rinkinio eilėraščius. Kovarnio ženklų nebeaptinku ir „Epoché“ kontekste. Šioje knygoje dar daugiau intymumo, grėžimosi į atminties saugyklas. Tačiau su „Mėlynų valandų viešbutiu“ tas paraščių paukštis, buvęs uždarytas kažkur pašmonės narvelyje, tikrai sugrįžo, patyrė permainingą kryptį į fluorescencinių dažų skardinę ir virto būriu kanarėliu.

Negalėčiau teigti, kad kūrybinės transformacijos siekiau sąmoningai. „Viešbutis“ užuomazgos visai netikėtai atsirado dar karantino pradžioje, nors tuo metu taip pat rašiau ir „Epoché“ eilėraščius bei gryninausi būtent šio rinkinio struktūrą. Manau, kad visi pokyčiai įvyko savaime, su trupučiu užsibrėžtumo kai kuriuos jų įgyvendinti sąmoningai.

– Tavo poeziją literatūros kritikai anksčiau apibūdindavo kaip brandžių ir santūrių. Jie įvelgė tau būdingą hermetizmą, trapų vyriškumą, atminties ir vidinių būsenų temas, atsigręžimą į netolimą praeitį ar vaiko metus, taip pat skaudesnių dabarties išgyvenimų slėpimą po tapybišku vaizdų ir metaforų sluoksniu, perteikiančiu elegišką nuotaiką. „Mėlynų valandų viešbutis“ – visai kitoks: ryškus, į Lotynų Ameriką primenantį surrealistinį erdvėlaikį nukeliantis poezijos rinkinys su personažais, siužeto užuomazgomis, net detektyvine intriga. Ar nekilo nuogąstavimų, kad toks sprendimas – ne šiaip drąsus, bet ir rizikingas? Juk daugelį metų gludintai poetinė stiliatika ilginiui tapo atpažįstama skaitytojui.

– Kūryboje mane ėmė erzinti patogumas. Visi, kas rašo, šį dalyką tikrai atpažins. Tai momentas, kai kurdamas pradėdi atkartoti save. Blaiviai visa tai kaip ir suvoki, bet vis tiek nesiliauji savęs dauginti lyg užstrigęs spausdintuvas. Nes juk taip patogiu: rašyti ir parašyti eilėraščių pagal tam tikrą trafaretą, prie kurio esi pripratęs. „Mėlynų valandų viešbutis“ man garantavo daugumos viduje sugrūstų trafaretų sunaikinimą, įprastų kūrybinių planų sugriovimą, įgriusio kalbėjimo atsisakymą. Visas šio rinkinio erdvėlaikis manęs nepaleido ir gretimai egzistavo išsivienijęs penkerius rašymo metus. Knygos personažų balsai išsigrūdinę, pradėjau vis tiksliau pagauti kiekvieno jų minčių raišką, balso moduliaciją. Tarkim, aš nelabai gebėčiau nupasakoti Arielio, Denizės arba Kepasos išvaizdos detales, bet jų asmeniniai monologai bei dialogai leido man šią trijų elpamatyti labai ryškiai. Kartais sau juokais sakau, kad man bent trumpam pavyko pagyventi taip, kaip su savo heteronimais visą gyvenimą gyveno Fernando Pessoa.

Kurdamas visada rizikuoji, čia nėra išimčių. Ir visai nebūtina iš santūraus šiaurietiško peizažo persikraustyti į Lotynų Ameriką ar tekstuose praktikuoti surrealizmą. Neretai rizikuoji ir minėtu patogumu.

– Naujausias eilėraščių rinkinys žymi ir kitus tau reikšmingus pokyčius: „Mėlynų valandų viešbutis“, priešingai nei visas ankstesnes tavo knygas, išleido ne Rašytojų sąjungos leidykla, o „Baziliskas“. Kodėl nusprendei keisti leidyklą?

– Man ėmė trūkti leidyklos iniciatyvos ir organizuotumo palydint knyga pas skaitytojus. Išleisdamas naują knygą, visa su jos pasirodymu susijusi komunikacija, švelniai tariant, būdavo skurdi. Tiesa, mes neturime literatūros agentų, kurie rūpintųsi pragmatiniais knygos viešinimo, platinimo reikalais, ir labiau įprasta, kad pats autorius turi užsiimti savo naujo kūrinio (kitais tariant, produkto) sklaida, reklama ir pan. Kaip žinoma, tam šiomis dienomis labiausiai praverčia socialinės medijos, bet naudojančios jomis irgi reikia išmanyti triukus, kad knyga sėkmingai pasiveržtų ir egzistuotių skaitančiųjų terpeje.

Bet tai – tik vienas aspektas. Man taip pat norėjosi avantiūros. Bendradarbiauti su kita leidykla – tai sužinoti ir patirti, kaip veikia jos leidybinė virtuvė. Knygos atsi-

radimas visada yra kelionė. Atėjo metas keisti kelionės partnerį, todėl ryžausi susisiekti su „Bazilisku“, kurie poezijos knygų leidyboje yra išties stiprūs žaidėjai. Ir turiu pasakyti, kad likau patenkintas jiems patikėjęs „Mėlynų valandų viešbutis“ rankraštį – jis labai sklandžiai virto nauja mano knyga.

– Dvi savo knygas („Veneros“ ir „Epoché“) redagavai pats, atsisakydamas įprastos dažniausiai vyresnio poeto kaip redaktoriaus pagalbos. Tokia praktika – netipinė, kai kam gali pasirodyti net kiek arogantiška. „Mėlynų valandų viešbutis“ redagavo Marius Burokas. Kodėl pasirinkai būtent jį ir kodėl šiai knygai apskritai reikėjo redaktoriaus?

– Arogancijos čia iš tikrųjų būta. Norėjau, kad niekas neikištų savo trigrašio į eilėraščių turinį ir neprimestų savo nuomonės, kurios man tuo metu visiškai nereikėjo. Tačiau svarbu pažymėti, kad abi knygos turėjo kalbos redaktorių ir kalbiniu atžvilgiu buvo kruopščiai „sušukuotos“. Vis dėlto savo filologiniu išsilavinimu tikrai niekada nepasikloviau visu šimtu procentu.

Kai ėmiau suvokti, kad „Mėlynų valandų viešbutis“ (iš pradžių miglotai rašytas kaip nemažos apimties eilėraščių ciklas) gali tapti knyga, iškart žinojau, kad jos redaktoriumi noriu matyti Marių. Žaviuosi šio žmogaus apsiskaitymu ir pastabumu, literatūrinių kontekstų išmanymu ir aktyvumu literatūros bei apskritai kultūros lauke. Toks redaktorius kaip Marius šiai knygai buvo būtinas, nes gerai mačiau, kad pats su visu jos tekstinio krūviu nesusidorosiu.

– Pats Marius, apibūdinamas „Mėlynų valandų viešbutis“, galiniame knygos viršelyje rašo: „Mes truputį pamiršome, kad poezija gali kurti pasaulius, o ne tik reaguoti į tikrovę ar kapstyti žmogaus sieloje – ir ši knyga mums tai primena. [...] autoriaus kuriami personažai – tragiški, paslaptingi, šokantys sudėtingą tarpusavio santykių šokį – įsimena ilgam.“ Esi akylas literatūros procesų stebėtojas, daug skaitai, anksčiau rašydavai knygų recenzijas, apžvalgas. Kaip vertini Mariaus žodžius? Ar pastebėjęs tam tikras mūsų poezijoje nusistovėjusias tendencijas siekai sukurti kita kryptimi, savotiškai maištauti?

– Galiu tik pasakyti, kad Marius lakoniškai ir tiksliai apibrėžė šios knygos teritoriją. Aš pamėginau sukurti pasaulį arba Viešbutį galvoje gyvenusiai ir kelerius metus mane lydėjusiai trijulė.

Kalbant apie skaitymą, tai jau senokai stengiuosi tik skaityti, o ne kaišioti skaitomas knygas į ankštus vertinimo gardelius. Vis dažniau pamąstau, kad knygai apibrėžti iš tikrųjų pakanka vos dviejų asmeninių patyrimais pagrįstų kriterijų – arba ji gera, arba bloga. Todėl vis sunkiau prisiverčiu imtis knygų apžvalgų, o tuo labiau recenzijų rašymo, nors, prisipažinusi, retsykiais dar visai knieti.

Visuomet vieni savo knygomis ką nors išpažįsta, kiti jas rašydami maištauja, o treči turį dar kokių nors ambicijų. Aš tose knygose noriu tiesiog apie tai perskaityti, pabūti tuose išpažinčių arba maišto pasauliuose. O nusistovėjusias tendencijas tegul tiria ir aprašo literatūrologai.

Ar „Mėlynų valandų viešbutis“ buvo savotiškas maištas? Taip, bet labiausiai įdomus ir tikslingas tik man pačiam.

– Tavo knygos personažus „Goodreads“ platformoje taikliai apibūdina žinoma apžvalgininkė cypt: „Pirmuoju eilėraščiu pristatomi „trijų veidų broūžai manajame“ – trys personažai-kalbančiojo asmenybės: vienas toks dramatinis romantikas-emo Arielis, kita – gamtinė, svajinga Denizė, trečias – truputį sarkastiškas atskalūnas Kepasa.“ Papasakok, kaip kūrėi šiuos personažus. Galbūt jie nusako ir kai kurias tavo paties asmenybės dalis?

– „Mėlynų valandų viešbutis“ pavadinimą įkvėpė britų indie folk grupės „Bear’s Den“ daina „Blue Hours“. Arielio Pikaro vardą visai netyčia nusiūriėjau iš antrojo Sylvios Plath poezijos rinkinio „Ariel“. Denizės vardas tiesiog gražiai skambėjo, o Kepasos ištakos – iš ispaniškojo „¿Qué pasa?“. Personažai lipdėsi pamažu, kaip ir minėjau, kiekvieną jų siekiau konstruoti per vis kitais įsivaizduojamą balsą, visų trijų monologus ir dialogus. Taip, visai įmanoma, kad šie veikėjai yra ir tam tikri mano tapatybės fragmentai, virtę mažičiais literatūriniais golemais. Penkerius metus rašant ciklo eilėraščius darėsi vis įdomiau, kaip šios būtybės sąveikau visame knygos pasaulyje. Jos mezgė intrigas ir filosofavo, mylėjo ir ne kentė, susitikdavo ir išsiskirdavo sapnuose arba savo neapibrėžtoje tikrovėje.

– Girdejau, kad vieną iš jų netgi buvai sutikęs festivalyje „Poetinis Druskininkų ruduo“...

– Prieš kelerius metus vyko „Poetinis Druskininkų ruduo“. Stovėjau prie tuomet dar veikusios „Širdelės“ baro ir kitame jo gale pamačiau vyruką. „Čia juk Kepasa“, – pamaniau sau. Neklausk, kodėl tada šovė tokia mintis, nes atsakymo ir dabar neturiu. O po valandėlės kavinės tualete prie praustuvo sutikau tą patį veikėją. Ir jis man tiesiog paprastai, be jokių įžangų pasiūlė išgerti tekilos, ką mes ir padarėme grįžę prie baro. Tai tokia istorija.

– Eilėraštyje „Kepasa ruošiasi rudens festivalin“ minėtąjį festivalį, regis, ir apgyvendinai: „Štai ir vėl visim ilgiausias dūmų virves / sėdiniuosim kaip įkauštos ka-

tedros / karštai virduliuos galvų pilnas avily / kris pakirstos durų durelių spynos / bokštas ūbaus į vidurnakčio citriną / tai žvelki kaip tavęs pasiilgau bičiuli / jau tuoj apkabinsiu ir suspausiu / savo tvirtom meilės replotėm“ (p. 53). „Poetinis Druskininkų ruduo“ per 35 metus patyrė daug permainų – sumažėjo išgeriamo alkoholio kiekis, poetai nebesimuša, spontaniški performansai tapo nuosaikesni. Apskritai mažiau bohemos. Ar ilgiesi tokio PDR, kokį patyrei ten lankydamasis prieš dešimtmetį?

– Dvejus pastaruosius metus PDR buvo kitoks. Viskas pasikeitė užsivėrus „Širdelėi“ ir tai jaučia visi festivalio senbuviai. Kartais veju šalin neįjaukią mintį, kad dabar laukiamiausias metų poetinis įvykis vyksta tarsi iš inercijos. Nebėra to stabilaus centro, aplink kurį visi gravituotume. Ilgiuosi ne PDR prieš dešimtmetį. Ilgiuosi maloniai svaigaus knapsojimo pažįstamoje kavinėje, masyvių stalų – lauke ar viduje, – prie kurių telkdavosi išsilgti žmonės, su kuriais gydavom ilgiausias pokalbių ir dūmų virves. Galima guostis, jog festivalis ir yra tie patys žmonės, kurie, kad ir kokių pokyčių būtų įvykę, kiekvieną rudenį Druskininkuose vis dėlto susirenka. Tačiau PDR man buvo ir konkreti vieta. Jos nebeliko, todėl iki šiol yra liūdna.

– Kartą per jaunųjų poetų skaitymus riebiai nusikeikė ir trenkęs durimis išėjai – šis tavo poelgis buvo gana karštai aptarinėjamas, net aprašytas kultūrinėje spaudoje. Ar manai, kad literatū bendruomenė ilginiui tapo pernelyg mandagi? Kiek tau apskritai svarbu būti jos dalimi?

– Juokinga, bet mūsų mažoje literatūrinėje smėlio dėžėje tokie nereikšmingi nutikimai nelieka nepastebėti. Pasikarščiauju ir gan trankiai išėjau, nes tiesiog pabodo klausyti beprasmių vapėjimo, kuris bandė apsimesti poezija. Metai eina ir pastebiu, jog man vis sunkiau suprasti, ką rašo jaunesni. Ar turėčiau patylėti, kai dalyvauju jų pačių skaitymuose? Galbūt.

Nežinau, ar literatū bendruomenė tapo mandagesnė. Tiesiog kartais pasigendu aštresnės reakcijos į vienas ar kitas akivaizdžias negeroves, kurios patenka į mūsų akiratį, o mes stengiamės į jas tiesiog nekreipti dėmesio. Pavyzdžiui, kai premijas skina knygos, kurių redaktoriai būna tų premijų skyrimo komisijose, ir pan. Man svarbu būti bendruomenės dalimi, nes už literatūros pirmiausia yra žmonės, kurie ją kuria. Gera ir įdomu juos pažinti.

– Daugiau nei metus gyveni Druskininkuose. Recenziavoje apie ankstesnę tavo knygą „Veneros“ Giedrė Kazlauskaitė rašo: „[...] buvimas periferijoje (o ne centre) žymi šiokią tokią nuoskaudą, kuri pačiam kalbančiajam, beje, palanki, nes tikrai maitina jo kūrybiškumą.“ Neseniai buvai apdovanotas „Atokių stočių“ premija. Atrodo, Giedrė neklydo – buvimas periferijoje, atokioje Dzūkijos stotyje kūrybiškai tau išties naudingas. Ar nepasiilgsti didmiesčio šurmulio, ryškesnio kultūrinio gyvenimo, galų gale – bendraminčių?

– Esu laimingas gyvendamas vadinamojoje periferijoje, nors didmiesčio šurmulio taip pat retsykiais pasiilgstu. Visada vertinau vietą, kurią galiu vadinti namais. Kad ir kur ji būtų, gan lengvai galiu ją prisijaukinti, į ją įsigyventi. Tiesa, kiekvienas praeities miestas man dažnai sukelia nostalgiją. Vidinių kelionių metu mėgstu pasivaikščioti po praėjusio laiko studentišką Vilnių ar gimtuosius Kaišiadoris. Dar turio tokį pomėgį: įsijungiu „Google Maps“, nuvedu geltoną žmogeliuką į konkrečią gatvę ar rajoną ir vaikštinėju. Tai stimuliuoja atmintį, leidžia atgaminti kokius nors malonius prisiminimus iš vienos ar kitos miesto erdvės.

Dabar mano namai Druskininkuose, o jų atokumas man patinka. Nors gyvenu čia dar tik pusantų metų, jau jaučiu miestelio pulsą ir jo tektoninių plokščių judėjimus. Dėl savo tingumo ir namisėdos pročiū ir dar nespėjau atrasti didelės dalies Druskininkų grožio. Bet šiuo metu kurorte man nieko netrūksta. Čia vyksta kultūriniai renginiai, atvežamos įdomios parodos, yra skanios kavos ir vilnietiško vaibo baras. Nuostabą iki šiol kelia, kad Druskininkai taip arti gamtos ir dabar ją galiu patirti visais keturiais metų laikais, nes kadaise čia buvo tik rudeniškas PDR taškas. Mėgstu sustoti prie miegamojo lango ir žvelgti į kitapus judrios Veisiejų gatvės esančio miško pušis. Ir tai padovanoja tokį aiškų jausmą, kad esi namuose, kurie šįkart – labai ypatingoje vietoje.

Bendraminčių, šviesių ir aktyvių žmonių čia yra ir mūsų keliai pamažu jungiasi. Jau yra planų susitikimams, įvairiems kūrybiniais projektams.

– Ar gyvenimas mažame mieste keičia rašymo įpročius? Galbūt „Mėlynų valandų viešbutis“ gyventojai jau kraustosi į naujus tavo tekstus?

– Rašymo įpročius keičia ne tik konkrečios vietos, bet ir tarpai tarp rašomų knygų. Po „Mėlynų valandų viešbutis“ atsivėrė gerai pažįstama nerašymo tuštuma. Galvoje – kaip išlluota, jokių žymesnių minties trajektorijų. Ir tas kartkartėmis apimantis klaidas, kad dabar jau tikrai nieko nepavyks parašyti. Po tokios vaizduotės puotos, kokią turėjau rašydamas „Viešbutis“, naujų tekstų reikės kantriai išlaukti. Arielis Pikaras, Denizė ir Kepasa išvažiuo atostogauti, viešbutis tuščias. Galbūt vieną dieną ir vėl susitiksim. O gal sugrįš senas geras kovarnis, to irgi niekada nežinau.

Brėkštancio pavasario belaukiant

Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje Kaune 2025 m. lapkričio 14 d. atidaryta Rūtos Katiliūtės (g. 1944) paroda „Atmosfera“, kurioje Nijolės Nevčesauskienės, veikia ne tik kaip retrospektyvinis pristatymas, bet ir kaip kvietimas į tapybos erdvę, kurioje laikas ir atmintis teka ne tiesia linija. Kaunas tampa ne tik geografine ar institucine vieta, bet ir erdve, kurioje ankstyvuojanti menininkės kūrybos laikotarpiu susiformavo vizualinis jautrumas šviesai, spalvai ir tyliam būsenai. Paroda, veikianti iki kovo 1 d., suteikia galimybę į Katiliūtės kūrybą pažvelgti ne linijinės raidos, bet cikliško, į vidų nukreipto judėjimo perspektyvoje.

Katiliūtė užima išskirtinę vietą lietuvių abstrakčiosios tapybos srityje. 2016 m. menininkė apdovanota Lietuvos nacionaline kultūros ir meno premija, tačiau jos tapyba formavosi ir tarptautiniame kontekste: XX a. pabaigoje Katiliūtė pristatytą Vakarų Europoje, ypač Vokietijoje, kur jos darbai buvo vertinami platesniame abstrakčiosios tapybos tradicijų lauke. 1994 m. gauta Pollocko-Krasner fondo (JAV) stipendija simbolizuoja ryšį su tapyba, kurioje pirmenybė teikiama afektui, gestui ir spalvinės erdvės patyrimui, o ne vaizdo reprezentacijai.

Nuotaikos peizažo kryptis ypač ryški XX a. 9-ajame dešimtmetyje, kai gamtos motyvų funkcija tapyboje gerokai pasikeitė. Gamtos vaizdai nebebuvo tiesioginiai vietovės ar objektyvios tikrovės atspindys – jie tapo emocijų potyrių, psichologinių būsenų ir subjektyvių jautimų projekcija. Ši transformacija, tęsusi XIX a. simbolistų ir impresionistų tradicijas, leido peizažui tapti intuityvia, sapniška kalba, perteikiančia nerimą, metamorfozes ir subtilias nuotaikas.

Katiliūtės tapybos darbuose erdvė tirpsta lėtai, beveik neįjuntamai, oras tarsi susilieja su matomu paviršiumi. Vaizdas ne tik atsiveria – jis tyliai prasiskverbia į kūną, užlieja žiūrovą. Atrodo, kambarys pasislenka tik akimirksniu, laikas sulėtėja, o riba tarp tavęs ir paveiklo išnyksta. Tai liminalumo patyrimas: kūnas tampa tapybos paviršiaus dalimi, stebėjimas ir kontempliacija susipina į vieną ir psichologinę bei fizinę patirtį įgauna sapnišką, beveik hipnotinį intensyvumą. Liminalumas – tai tarpinė, pereinamoji patyrimo būsena, esanti tarp aiškių struktūrų, reikšmių ar būvių, kai įprasta tvarka laikinai suspenduojama, o suvokimas tampa neapibrėžtas, jautrus ir atviras pokyčiui. Sąvoka kilo iš lotynų kalbos žodžio *limen* – „slenkstis“. Į akademinį diskursą XX a. pradžioje ją įvedė britų antropologas Arnoldas van Gennepas, aprašydamas perėjimo ritualus (*rites de passage*). Vėliau terminą išplėtojo Victoras Turneris, pabrėždamas liminalumą kaip būseną, kurioje individas ar bendruomenė laikinai egzistuoja už įprastų socialinių ir simbolių struktūrų ribų.

Katiliūtės peizažas atsiveria lėtai, tirpdamas tarp rūko ir šešėlių, jis fragmentiškas ir neapibrėžtas. Formos matomos tik iš dalies – tarsi žvilgsnis galėtų jas pasiekti, bet jos visada slepiasi, nyksta per paviršius ir linijas, kurios

susilieja miglotoje erdvėje. Architektūros ir gamtos motyvai tampa nuojautomis, įsivaizduojamomis struktūromis – jie ne vaizduoja pasaulį, bet kuria jo pojūtį, kviečia į sapnišką įsivaizdavimą žaidimą.

Tapybos paviršius tampa kūnu, tarsi kvėpuojančia erdve, prisodrinta laiko, žvilgsnių ir tylos sluoksnių. Kiekvienas dažų potėpis pulsuoja – ne tik ženklai, bet pats procesas įgyja gyvybę, sluoksniai trina vienas kitą, atspalviai tirpsta, o laikas susilieja į tankią, tirštą atmosferą. Peizažas čia nebeaiškus, jis fragmentiškas, miglotas, nuolat slenka per ribas tarp realybės ir sapno. Linijos, formos, paviršiai – tarsi prisiminimai, kurių niekas nepažymi, – susilieja į vidinių būsenų, nuojautų ir neišsakytų emocijų tinklą. Žiūrovas įeina į šią erdvę lėtai, tarsi per tirštą rūką: regėjimas sustingsta, kūnas įsitraukia, o tapyba tampa ne tik vaizdu, bet ir intensyvia būsena.

Šiuolaikinėje tapyboje šviesa ir spalvų sluoksniavimas dažnai veikia paraleliai: gradientai ir atspindžiai ne tik modeliuoja formą, bet ir sukuria psichologines zonas – sritis, kuriose žiūrovo regėjimas sustoja, lėtėja arba persijungia į kitą intensyvių jautimų režimą. Tokiu būdu šviesa nebėra tik optinis reiškinys; ji tampa subjektyvaus matymo lauko sąlyga, kur tapybos paviršius pradeda „kvėpuoti“ ir transliuoti ne tik formą, bet ir patyrimo struktūrą.

Parodos erdvė veikia kaip papildomas sluoksnis, kuriame žiūrovas panardinamas į klajonės ir kontempliacijos ritmą: orientyrai nyksta, žvilgsnis lėtėja, suvokimas tirpsta į kūnišką ir psichologinę patirtį. Judėjimas šiame miglotame laike atveria liminalumo perspektyvą – tarp realybės ir vaizduotės, tarp stebėjimo ir įsitraukimo, tarp sapno ir tikrovės, kur kiekvienas momentas virsta tylią sąmonės vibraciją.

Dirbtiniai atspindžiai šiuolaikinėje tapyboje tampa savaime tiksliais patyrimo elementais: jie ne tik sustiprina kompozicijos tapybiškumą, bet ir kuria sluoksniškumą įspūdį, leidžiantį žiūrovui justis paslėptus drobės pasaulius. Šviesa čia veikia kaip materijos ir laiko ženklas – ji atskleidžia dažų sluoksnių gilumą, sujungia paviršius į nuolat kintančią erdvę ir įtraukia į subtilią, beveik psichoanalitišką patirtį, kurioje vaizdas veikia pirmiausia, nei jis būtų interpretuojamas.

Katiliūtės tapyboje dirbtinių atspindžių ir sluoksniškumo efektai veikia kaip suvokimą struktūruojantys elementai, o ne kaip vaizdo imitacija. Šviesa čia nėra vien tik regimasis reiškinys – ji organizuoja tapybinį lauką, išryškindama ir kartu maskuodama drobėje slypinčius sluoksnius. Kai kurios parodos erdvėje patiriamos formos ir ritmai subtiliai atsikartoja paveikluose, tačiau be tiesioginės reprezentacijos: jos veikia kaip nuojautos, kaip vizualiniai pėdsakai, kurie jungia fizinę ekspozicijos patirtį su tapybinio paviršiumi. Tapyba taip tampa ne vaizdu seka, o daugiasluoksne patyrimo struktūra, kurioje matymas grindžiamas lėtu, dėmesingu suvokimu, leidžian-

čiu atsiverti drobėse glūdinčioms, iš dalies paslėptoms erdvėms.

Vienas iš specifinių tapybos principų yra japonų meno koncepcija *nōtan* – šviesos ir tamsos santykio estetika. Ji grindžiama ne tik šviesos atvaizdavimu, bet ir pozityvaus ir negatyvaus ploto derinimu, kuris padeda vizualią formą paversti erdve ar struktūra paviršiuje. Tokiu būdu šviesa ne tik apibrėžia formą, bet ir vienija ją su fonu erdve, sustiprina kontrastą ir ritualizuotą paveiklo lauką.

Mėlyna Katiliūtės tapyboje veikia kaip erdvė, į kurią žiūrovas tarsi įsmenga, – ne pigmentas, o vizualinė ty-la, kviečianti sustoti, įsiklausyti ir leisti į vidinę kelionę. Ypač stiprus darbas „Stiprėjanti mėlyna“ (2009). Mėlynos gilumas neapsiriboja matoma spalva: jis perteikia daugiasluoksnią istoriją – nuo begalinio dangaus ir ramios vandens platybės iki kultūrinių ir sakralinių konotacijų. Istorikai mėlyna buvo šventa: Viduramžių ir Renesanso tapytojais ja tapė Marijos mantija, o ultramarino pigmentas, buvęs brangesnis už auksą, buvo tapęs dieviškumo ir susikaupimo simboliu. XIX a. ir ypač šio amžiaus pabaigoje, atsiradus sintetiniams mėlynoms spalvoms (pvz., prancūziškam ultramarinui ar cianinui), pigmento kaina smarkiai nukrito.

Simbolinė mėlynos spalvos galia persikėlė į modernizmą: „Der Blaue Reiter“ nariai mėlyną naudojo kaip vidinės patirties ženklą, kaip egzistencinės ramybės erdvę. Katiliūtės tapyboje mėlyna ne tik formuoja kompoziciją – ji struktūruoja žiūrėjimo ritmą, kviečia pažvelgti giliau. Tamsiai mėlyni paviršiai ekspozicijoje sukuria ilgesnį buvimo patirtį, tarsi žvelgtum į begalinį vandens paviršių ar dangaus horizontą.

Raudonos spalvos įterpimas Katiliūtės tapyboje veikia kaip staigus psichologinis ir sensorinis lūžis. Tamsiai mėlynas fonas, tradiciškai susijęs su ramybe, kontempliacija ir vidiniu susitelkimu, čia sukuria svyruojančią, beveik tirpstančią erdvę, kurioje žiūrovo žvilgsnis gali sustoti ir išsiplėsti. Šioje foninėje tylos zonoje raudona iškyla kaip intensyvus stimuliantas: ji priverčia fiksuoti žvilgsnį, sukelia kūnišką įtampą ir sustiprina emocinę reakciją. Psichologiniai tyrimai rodo, kad raudona gali pagreitinti širdies ritmą, suaktyvinti jautrumą ir sukelti afektingą atsaką.

Parodoje šviesa slysta tarp mėlynos sluoksnių, o kiekvienas žingsnis, kiekvienas žvilgsnis susilieja į tirpstančią, gyvą erdvę. Nesvarbu, galvoji apie paveiklus ar apie sienas – viskas pulsuoja vienu ritmu. Kuratorė Nijolė Nevčesauskienė viską susiejo taip, kad patirtis tampa beveik sapnu: tu esi čia, bet tarsi kitur, ir laikas yra su-laikytas tarp šviesos ir spalvos, tarp atmosferos ir tavęs. Katiliūtės tapyba ne tik matoma – ji kvėpuoja, pulsuoja, yra paslaptis, beveik gyva.

– AKVILĖ JASIUKAITYTĖ –

Proza

Sakurų karai

Kas gali būti gražiau nei sakuros? Atsimenu, kaip kažkada varvinau į jas seiles, žiūrėdama japonų filmą „Lėlės“. Taigi, vos pakvėpavęs pavasariui, pradėjau periodiškai lankytis Sugiharos sodelyje. Ką ten lankytis, pradėjau tikrinti, baimindamasi, kad tik nepraleisčiau sužydėjimo, žydėjimo ir nužydėjimo. Ir vos pasirodė pirmieji žiedai, nusifotkinau prie jų palaidais plaukais ir užvertusi galvą, į viršų pakeltomis rankomis ir judesio sukuryje išsiskleidusiu klostuotu sijonu. Žavau. Atrinkusi geriausią kadrą įkėliau į feisbuką. Neabejojau, kad laikai (ne laikai) kris kaip lapai rudenį ar sniegės žiemą.

Ir ką jūs manot? Laikai kaip laikai, bet kaimynė, ta iš-tizėlė Irena, prirašė komentarų ir po mano postu įsikėlė savo nuotrauką su žydinčiom vyšniom. „O man taip gražiau. Lietuviškas sodas.“

Tai kaip man jaustis? Iš pradžių pabandžiau maloniai priminti, kad dėl skonio neverta ginčytis. Bet ji dar pri-komentavo ir pridėjo nuotraukų su slyvom ir dar nežinia kokiais medžiais. „Netoli Nemenčinės. Pažiūrėkit, kaip nuostabiai žydi mūsų vietinės laukinės slyvaitės, šunvynės, tuoj apsipils baltais žiedais vyšnios, obelys, paskui alyvos. Bet mums – nepilnavertiškumo komplekso kamuojamiems – tik užjūrinės sakuros kažko vertos.“

Ką gi, atsiverčiau jos profilį ir kiek tik turėjau kantrybės, pakomentavau jos kelerių metų postus apie vyšnias, lietuviškų pomidorų, agurkų ar burokėlių auginimą, skonį ir maistinę vertę. Nelabai išmanau, bet žinau tvirtai, kad man tikrai daug labiau patinka ispaniški česnakai.

Po kelių minučių ji padarė tą patį. Tik jau pakomentavo feisbuko nuotraukose matomas mano buto interjero detales. Ypač užsipuolė kunišką vazą. Ji nei kuniška, nei ką, pagaminta lenkiškam keramikos kombinatė, bet koks

Rimantė Mikulovičiūtė. Prarasta vakarienė. 2024 (fragmentas)

jos reikalas? Ji vis tiek net nelygintina su jos indais iš Kaziuko mugės. Nors didžioji jų dalis irgi iš Lenkijos. Bet na ir kas?

Su vaza ji perlenkė lazda, ji mane rimtai užsiutino. Nuėjau ir aplipdžiau jos durų rankeną nukramtytos kramtomosios gumos gumulais.

Kitą rytą negalėjau atidaryti durų. Išlipau pro balkoną, kaip tik ant kaimynės jau sukedentos ir bene pomidorams paruoštos lysvės. Apėjusi ratą pamačiau, kad mano buto durys skersai išilgai apklijuotos kažkokia statybine lipniajuoste.

Laimė, iš kitos pusės man gana nesunkiai pavyko ją nulupti.

Dabar sėdžiu balkone, geriu kavą. Paėmiau minutės pertraukėlę. Man priešais akis žydi vyšnios ir sakuros, gražu. Bet sakuros gražiau. Tad maštau, koks gi bus kitas mano žingsnis.

Gamtos prieglobstis

Pirkau sodą. Nors kaina man atrodė gerokai per didelė, vis dėlto suderėjom greitai. Neatsilaikiau.

Mažas sklypelis palei mišką. Bet įsivaizduokit: kai atvykau apžiūrėt, buvo pavasaris, žydėjo obelys, alyvos ir ankstyvieji bijūnai, čiulbėjo varnėnai, ulbėjo vyturiai. O kai miške užkukavo gegutė, supratau, kad nėra ko gobšauti, kad verta atiduoti paskutinį grašį už šį gamtos prieglobstį, šią ramybės oazę.

– Kokia ty-la! Jokio triukšmo! – žavėjaušis aš. – Tik kitiems neparduokit, – nuoširdžiai susirūpinusi paprašiau pardavėjos.

Ši patenkinta linktelėjo galvą ir pagraudeno: – Tik neapleiskit mano sodo. Puoselėkit jį kaip aš. O dėl ramybės: čia rojus.

– Ką gi, pomidorai, agurkai ir visa kita... nelabai esu linkusi... bet šioj tyloj gal išgirsiu, kaip auga svogūnų laiškai, – pajuokavau, nors nuo pat pradžių žinojau, kad nesirengiu užsiiminėti sodininkyste ar daržais, išskyrus porą pelargonijų vazonėlių. Bet neaiškinsiu jai, kad turiu kitų planų ir tylos man reikia ne tam, kad nesiblaškydama ravėčiau pomidorus.

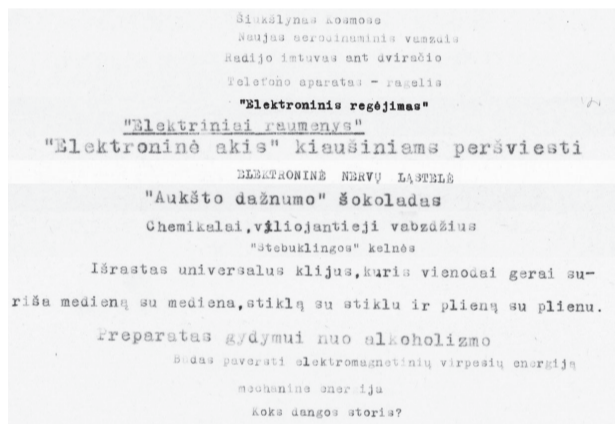
Ir štai pirmas savaitgalis, kai aš savo nuosavam sode. Atvažiavau penktadienio pavakarę. Atsivežiau šezlongą, knygą ir purškala nuo mašalų. Aukštakulnius ir visą savo statusą nuspyriau ant pievos. O, koks tyras oras! Į mane dvelkė vasarėjančio miško aromatai. Ji sakė tiesą. Tiesiog rojus.

Šezlongą įtaisčiau sprandinėj terasoje. Atsinešiau kompiuterį, šalia, išjungusi garsą, pasidėjau telefoną. Atsisėdusi keletą kartų giliai įkvėpiau pilvu, kaip buvau išmokyta jogos mokykloje. Mokytoja sakė, kad padeda susikaup-ti. O susikaupiti aš norėjau. Ne tik norėjau, – privalėjau.

Archyvų razinkos (4)

Viskas prasidėjo nuo to, kad dėl sraigės, užšliaužusios ant kažkokio laidelio, įvyko trumpasis jungimas. Visi trys archyvų pastatai pusdieniui liko be elektros. Situacijos tikrumas patvirtintas elektrikų, nors jų nei girdėjau, nei mačiau, bet taip buvo kalbama. Kaip gali sraigė (ne kokia mutantė) sukelti tokią avariją: vargšai valstybės tarnautojai liko be kompiuterių ir arbatinukų. O gal dėl jų įjungimo vienu metu, įskaitant visu etatu dirbančius šildytuvus, elektra ir prapuolė. Tačiau tragiško sraigės likimo istorija mane labiau įtikino.

Kadangi atsirado dyko laiko, nusprendžiau imtis mediacinės archyvarės praktikos. Kažkuris filosofas iš F didžiosios sakęs, atseit, autentiškai galėsiu gyventi tik įsisąmoninusi būties ėjimą velniop. Nustojau numeruoti bylos lapus (darbas, kuriam kol kas elektros nereikia) ir pradėjau spėriai sąmonintis. Taip spėriai, kad net užmerčiau akis iš visų jėgų. Tada, be abejonės, iš karto ėmiau interpretuoti egzistenciją velniop perspektyvoj. Jaučiau, kaip dabar pat pradėdau būt autentiškai. Dar atsiminiau, kad F didieji (tik dgs., vyr. g.) išrado laisvą valią, už kurią kartais laimės pusvalandy, kaip ir „Humanoj“, pasiseka sumokėt perpus mažiau. Byram barom supratusi, ką daryt, kad ėjimas velniop įgautų pagreitį, nusprendžiau leistis odisėjon po saugyklas (tikėtina, kad jau išbandytu sraigės maršrutu) ir ieškot *klikbaitinių* bylų antraščių (pasak komunikacijos ir kalbos specialistų (o specialistų mes klausom!), vertėtų sakyti „antraštinio masalo“). Dykam buvimui vis tiek turėjau išsikelti tikslus, nes dykai būti dabartinė ekonomika leidžia tik mintyse, o ne ketvirčių ataskaitose: 1) rasti archyvinis šaltinius, garantuosiančius tyrėjams plastiškas smegenis (pačiai praverstų kelios naujos neuronų jungtys), o tikriems virtuozams – tremtį iš Steinerio valstybės, 2) iš kokių nors antraščių sulipdyti eilėraščių.

Antraštės iš Icchoko Mero užrašų.
LLMA, f. 231, ap. 1, b. 35

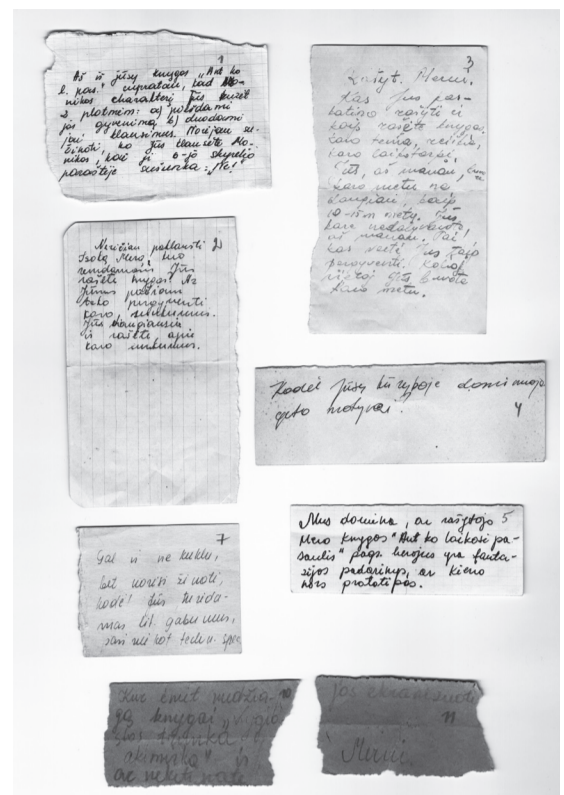
Mano ir lietuvių literatūros istorijos didžiai laimei, užsisakiau rašytojo Icchoko Mero fonde saugomą bylą. Mane patraukė jos prasta antraštė: „Icchoko Mero surinkti straipsniai, informacijos, įdomybės ir kt., išspausdinti respublikos periodikoje“.

Susirankiojusi norimas bylas per tebevykstančią sraigės misiją, supratau, kad ne veltui archyvaras tos minėtos bylos turiniui nerado adekvataus pavadinimo. Dokumentų antraštės formuluotė seniausiai turėjo pakelti bylos skaitymo reitingus, bet pirmas ir paskutinis žmogus, kaip matyti iš užsakymo lapo (jame fiksuojami bylą naudoję asmenys), peržiūrėjo ją prieš 26 metus. Tikriausiai archyvams belikusi paskutinė viltis: žadinti visuomenės smalsumą kopijuojant sūdportalių antraštes. Pavyzdžiui: „Autorius septynis kartus perrašė romano pavadinimą: atsakymas jus šokiruoš“, „Užsisakykite bylą ir tai užtikrintai pakeis jūsų požiūrį į „Kukučio balades“, „Archyvarai nenori, kad jūs žinotumėt, jog...“. Šiuo metu archyvai tikrai nenorėtų, kad žinotumėt apie sraigės mirties incidentą. Belieka tikėtis, kad tokių kankinimo priemonių neprireiks, nors šiaip būtų neprastas eksperimentas.

Tačiau grįžkim prie tos bylos reikalų. Rašytojas Icchokas Meras, kuris daugiausia žinomas dėl romano „Lygiosios trunksa akimirka“ (1963), mokėsi Kauno politechnikos instituto Elektromechanikos fakultete. Dar studijuodamas KPI, rašė savo debiutinę knygą „Geltonas lopas“ (1960). Jis buvo vienas pirmųjų autorių lietuvių literatūroje, kuris pradėjo kalbėti apie Holokausto patirtis. Meras interviu, kiek man pavykė jų perskaityti, tik labai fragmentiškai minėjo jo kūrybą paveikusių rašytojų. Kai užsisakiau „įdomybių“ bylą, tikėjau rasti Merui svarbių eilėraščių ar prozos kūrinių ištraukų. Pirmuose bylos lapuose mėlynu rašikliu surašyti įvairūs jidiš žodžiai, frazės, pažymėtos brūkšneliais, po kurių tikėtumeisi vertimo į lietuvių kalbą. Bylą sudaro, kaip galima suprasti, ir Mero studijų KPI užrašai (daugiausia iš 1957 m.). Jų antraštės pasirodė kaip tinkama medžiaga eilėraščių lipdymui. Nors šalia sraigės istorijos eilutė apie elektrinius raumenis skamba švelniai ironiškai. Kiti aprašyti „išradimai“ galėtų būti sėkmingai naudojami ir dabar. Pavyzdžiui, radijo imtuvas ant dviračio. Dviratininkai mieste veiktų kaip mobilios radijo stotys ir galėtų nuolat tarpusavyje varžytis. Siūlyčiau pagalvoti ir apie elektroninę nervų ląstelę: supyksti, nebenturi kantrybės, bet kaip tikras XXI a. žmogus nervus įsikrauni kartu su elektronine cigarete ir išmaniuoju laikrodžiu.

Begalvodama apie pasiūlymus dabartinei technologijų rinkai, radau skaitytojų ir filmo „Kai aš mažas buvau“ (1968) žiūrovų klausimus Merui. Matyti, jog skaitytojams nelabai aišku, kodėl rašytojas savo kūryboje rinkosi kalbėti apie karo patirtis, getą. Vienur minima veikėja Monika, nors reiktų turėti omeny, kad romano „Ant ko laikosi pasaulis“ (1965) pagrindinės veikėjos vardas Veronika (pagrįstas klausiančiojo susipainiojimas). Kaip ir visais laikais, neapsieita be klausimo, kiek veikėjai „tikri“, o kiek autoriaus „išgalvoti“. Byloje likę klausimai daugiausia susiję su filmo vertinimu, žiūrovų pasipiktinimais dėl veikėjų: „Kam Jūs padarėte taip, kad Gina baisiai juokėsi, kai Linas pas ją sugrįžo. Ar tai nesako, kad filmo moralumo kriterijus šiek tiek per žemai?“ Su paskutiniu perskaitytu lapeliu sraigės katastrofa baigėsi, o atsiradusi elektra nutraukė mano dykinėjimus ir nemo kamą laisvą valią.

Archyvė B.

Skaitytojų klausimai Icchokui Merui, [1968] m.
Lietuvos literatūros ir meno archyvas, f. 231, ap. 1, b. 54

„Aš iš jūsų knygos „Ant ko l. pas.“ supratau, kad Monikos charakterį Jūs kurėt 2 plotmėm: a) piešdami jos gyvenimą b) duodami jai klausimus. Norėjau sužinoti, ko Jūs klausėte Monikos, kai ji 6-ojo skyrelio parašėte sušunka: „Ne!“ [l. 1]

„Norėčiau paklausti Isoką Merą, kuo remdamasis Jūs rašėte knygas? Ar Jūms pačiam teko pergyventi karo sunkumus. Jūs daugiausia ir rašėte apie karo sunkumus.“ [l. 2]

„Rašyt. Merui,

Kas Jus paskatino rašyti ir kaip rašėte knygas karo tema, reiškia, karo laikotarpi, Jūs, aš manau, buvote karo metu ne daugiau, kaip 10–15 metų. Jūs kare nedalyvavote, aš manau. Tai kas vertė Jus taip pergyventi. Kokioj vietoj Jūs buvote karo metu.“ [l. 3]

„Kodėl Jūsų kūryboje dominuoja geto motyvai?“ [l. 4]

„Mus domina, ar rašytojo Mero knygos „Ant ko laikosi pasaulis“ pagr. herojus fantazijos padarinys, ar kieno nors prototipas.“ [l. 5]

„Gal ir ne kuklu, bet norisi žinoti, kodėl Jūs, turėdamas lit. gabumus, pasirinkote techn. spec.“ [l. 7]

„Kur ėmėt medžiagą knygai „Lygiosios trunksa akimirka“ ir ar neketinate jos ekranizuoti

Merui.“ [l. 10–11]

* Publikacijoje šaltinių kalba ir rašyba išlaikyta.

Projekto laikas tirpo, netrukus turėjau pateikti rankraštį. Nesamą rankraštį. Ką gi. Kol kas nesamą. Personažai ėmė sukintis galvoje. „Taip, būtent taip ir turėtų būti“, – nudžiugau atlėgstančia širdim ir taukštelėjau pirštais per klaviatūrą.

– Klpt klpt klpt, – pasigirdo malonūs garsai.

Jutau, kaip vaizduotė šuoliuoja tarsi gyvastinga laumė vasarvidžio naktį, pasiaukojamai kaip skruzdėlė tempia už save didesnį šapą ir renčia žmogiškų jausmų ir santykių skruzdėlyną. Skaitytojams bus smagu klaidžioti jo labirintais.

– Ačiū Dievui, – padėkojau sau, – kad nusipirkau šį sodą.

Viskas ėjosi puikiai, kol atvažiavo pirmieji kaimynai. Moteris klaidia raudona spalva nudažytas plaukais, tiesa, man netrukdė. Bet vyras! Vos užgesinęs automobilio variklį, išsitraukė smirdančiais tepalais spjaudančią ir žviegiančią žoliapjovę ir pradėjo gremžti žolę.

„Jis baigs, kada nors baigs“, – atitraukusi rankas nuo kompiuterio ir traškindama pirštus beveik kaip maldą kartojau sau mintyse.

– Kaimyne, gal ir pas jus apipjauti? – pro skylę gyvatvorėje riktelėjo jis.

– Gink Dieve, – pasakiau aš šiam entuziastui ir užvertusi kompiuterį nuėjau virti arbatos su keletu valerijonų lašų. Kol jis baigs, aš nusiraminsiu, – kūrė planą ir guodžiau save.

Tačiau vos baigė Petras, pradėjo Jonas, baigė Jonas, pradėjo Stasys, baigė Stasys, pradėjo Kazimieras. Atėjo

vakaras, paskui išaušo šeštadienis. Iš pat ryto giedojo žoliapjovės sodų bendrijos gilumoje, paskui man iš kairės ir dešinės. Sekmadienį plovė Anuprai ir Edma, paskui dar kažkas. Gal Onutė ir Daiva, Elena ir Albinas.

Kompiuterį paslėpiau ir nusprendžiau užmest akį į daržiuką. Sumaniau pasiūlyt kaimynei pasikeisti pomidorais. Paragauti. Kontakto metu sužinojau, kad žolę reikia pjauti kas savaitę. Juk taip šilta ir vis palyja. Tikras rojus čia!

Ką gi, – pamaniau sau, – po savaitgalio jie visi išvažiuos. Štai tada klausysiuosi. Ne tik gegučių, ir savo minčių.

Tačiau pirmadienį iš pat ryto vietoj žiogų ir gegučių pasigirdo pjūklų raliavimai ir skerdžiamo miško dejonės.

Susirinkau daiktus. Apėjau sklypelį ir kuo gražiau nufotografavau. Nuotraukos pravers dedant skelbimą į „Aruodą“. Kankina tik neįminta mįslė: kaip man sodą padaravusi moterėlė suorganizavo tokią užburiančią tylą su gegutės kukavimu? Jei mįslės neįminsiu, turėsiu tą nelemtą sodą parduot už pusę kainos, kurią pati sumokėjau.

Tortas

– Čia savo priešui? – paklausė pardavėja.

Aš linktelėjau galvą. Pavargau aiškintis žmonėms, be to, koks jų reikalas ar rūpestis. Esu susidūrusi su lediniais žvilgniais, kai kelis kartus sumirksėjusi (taip, tyčia, kad atrodytų graudžiai) patvirtindavau:

– Bet diagnozė tikra...

Parėjusi namo padėjau dėžutę ant šaldytuvo. Jis stovi prie durų, vietoj batų dėžės. Nusivavusi aulinius nunešiau į sekciją šalia mamos krištolo. Ten jau kuris laikas ji padariusi apavo saugyklą. Krištolai išsikraustė pro balkoną ant šaligatvio. Apsimečiau, kad ne mūsų. Kaimynai ilgai grūmojo „tiems neklaužadoms“, kurie primėtė stiklą. Esu radusi kavos aparatą vonioje – ji norėjo jį išmaudyti. Nuo tada geriame tik Rytų Europos būdu paruoštą kavą. Ir vis džiaugiuosi, kad kavos aparatas nebuvo įjungtas į elektros tinklą... Kaip suprantate, vos tik išeinu, mama tvarkosi ir persitvarko.

Šį kartą ji visai neblogos nuotaikos. Atrišo kaspinėli ir nukėlusį dangtį (paprastai popierinio, ne celofaninio, kad nepersiviestų) suplojo rankomis.

– Tikrai??? Neatsidžiaugiu!

Ji dar kartą nukreipė akis į tortą.

„Sveikinu. Tau vėžys“, – buvo parašyta ant jo.

Kiek pamąščiusi, ji čiupo tortą ir metė į mane

Žinau, kad ne dėl užrašo ant torto. Dėl šitos diagnozės ji tik nudžiugo. Tortą ji metė dėl kitos diagnozės, veikiau – ligos, dėl kurios nesveikinau. Kuri skausminga man. Ir jai. Tokia skausminga, kad net išarti jos negalim nei užrašyti. Visada maniau, kad geriau sirgti vėžiu.

– RIMA MALICKAITĖ –

Šventimas ir šventumas

Prie latvių rašytojos Noros Ikstenos gimimo datos nuo 2026 m. sausio 4 d. atsirado kita data – mirties. Mane visada šurpina brūkšny kapinėse ant paminklų iškart po gimimo datos, kai dar žmogui nemirus jam jau iškalamas takelis į anapusybę. Šituo takeliu Ikstena ėjo beveik keverius metus. Oficialiuose pranešimuose tai skamba „po sunkios ligos mirė...“ ir tik patys artimiausi, buvę ir liudiję, žino tikrąją šių žodžių kainą. Mirties data visuomet atrodo kaip neteisingas prierasas, ypač kai kalbam apie tokį žmogų kaip Ikstena, kurios buvimas buvo toks intensyvus ir gyvas, kad atrodė paneigiantis bet kokią pabaišos logiką.

Pirmąjį romaną „Gyvenimo šventimas“ (*Dzīves švinēšana*, 1998) Ikstena parašė, kai jai buvo dvidešimt aštuoneri. Jis apie Eleonoros laidotuves, į kurias suvažiuoja 7 tarpusavyje nepažįstami žmonės ir kiekvienas pasakoja savo istoriją apie velionę. Taip dukra susipažįsta su savo mirusia motina, kuri ją, dar mažą, atidavė auginti svetimams. Ikstena sakė, kad šitos knygos signalinį egzempliorių gavo per savo motinos laidotuves. Dabar žmonės būriais plūdo į jos pačios šermenis – rašytojai, kultūros bendruomenė, skaitytojai, visi atsinešdami savą Ikstenos atminimą, tarsi jos romano trajektorija būtų apskūsi ratą ir grįžusi prie pradžios, bet jau kitoje plotmėje.

Ikstena man atrodo likimo ir apdovanota, ir apvogta, nes galiausiai ją prisivijo „biesas“, pragaišties jėgos, su kuriomis kovėsi ir jos motina, – šis siužetas yra viena iš pagrindinių jos kultinio romano „Motinos pienas“ naratyvinių linijų. Jos pačios gyvenime linijų irgi buvo daug, išsišakojančių, susikertančių, bet jos visos išsitemo kultūroje. Lietuviai Iksteną žino kaip rašytoją, bet ji buvo ir telkėja. Mokėjo pati pasitraukti į antrą planą, kad kitas būtų matomas, mokėjo mąstyti strategiškai. Ne mažiau globėjiskas buvo ir jos buvimas literatūros lauke. Ji kūrė literatūros erdves ir vietas, kuriose rašytojų bendruomenė galėtų burtis ir dalytis tarpusavyje: prisidėjo įkuriant Latvijos literatūros centrą, dalyvavo kultūros politikoje, įsteigė festivalį „Prozos skaitymai“, tebevykstantį iki šiol. Žinia apie Ikstenos mirtį mane pasiekė viešint Ventspilio rašytojų ir vertėjų namuose, pačioje simboliškiausioje vietoje mąstant apie Iksteną, nes ši rezidencija irgi buvo Ikstenos idėjos ir energijos rezultatas.

Galvoju, kodėl ši mirtis taip įjauja ir taip giliai smelkiasi, juk nesibičiuliavome, nebuvome artimai pažįstamos. Epizodiškai matėmės tik dūsyk – Vilniaus knygų mugėje ir per Šetenių skaitymus Kaune. Bet susitikome ir artimai susipažinome tekste, per tekstą. Versdamas prie autoriaus labai priartėji, juo pasiimi, tarsi įsileidi į vidų net giliau negu tiesiogiai pažinodamas, nes išsičiupinėji iki smulkiausių niuansų, o ypač kai knygoje tiek skaudaus autobiografiškumo, gebėjimo pataikyti tiesiai į nervą. Man vertimas yra ir tam tikras buvimas su tekstu ir įsijautimo į autorių būdas. Todėl greta latvių kultūros praradimo neišvengiamai jaučiu ir asmeniškai išgyvenamą netektį.

Ieškodama, kaip subendravardiklinti tokią įvairiauriaunę Ikstenos kūrybą, apsistojau ties dviem raktiniais žodžiais: *šventimas* ir *šventumas*. Sprendžiau, kuria seka išdėstyti šituos žodžius, ir visgi nusprendžiau pradėti nuo *šventimo*, nors Ikstenos asmenyje jie susitinka ne kaip priešybės, o kaip du to paties būvio (ir jos kūrybos) aspektai. Pirmasis kūrybinis impulsas, regis, ir buvo gyvenimo, kalbos, moters patirties šventimas. Ne naivus paviršinis džiūgavimas, o beveik sakralus priartėjimas prie egzistencijos slėpinių. Šventumas Ikstenos kūryboje koduojamas jau pačiais knygų pavadinimais – „Mergelės mokymas“ (*Jaunavas mācība*), „Dievo motinos draugė“ (*Dievmātes draudzene*), „Jona“ (*Jōna*) – nuolat grįžtant prie religinės kalbos, bet ją perkeliant į žmogiškos patirties lygmenį. Kaip yra sakiusi latvių literatūrologė Ilzė Jansonė, Ikstena svarbus ne institucinės religijos autoritetas, o vidinė etinė laikysena.

Šventimas galvojant apie Iksteną – tai jos gyvenimo alkis, judesys, atvirumas kitiems, nuolatinis buvimas tarp žmonių ir žmonėms. Ji nuolat kurdavo aplink save šventę. Ją iš arčiau pažinoję bičiuliai latviai man pasakojo, kad buvusi labai vaišinga, pati lankydamosi Ventspilyje vis ką nors kitiems pagamindavo, džiugindavo ne tik per tekstus, bet ir per skonio receptorius. Greta grožinių knygų yra išleidusi ir kulinarinę – „Gyvenimo džiaugsmo va-

kariene“ (*Dzīvespriecīgais vakara ēdiens*, 2012), kurioje ji kviečia ne tik gaminti, bet ir mėgautis procesu, buvimu kartu, gardžia kalba ir bendravimu. Tekstas pateikia įkvepiančių istorijų apie žmones, jų santykius su maistu ir gyvenimu, taip paversdamas vakaro valgį gyvenimo džiaugsmo dalybomis prie bendro stalo. 2022 m. romano „Motinos pienas“ pristatyme Vilniaus centrinėje bibliotekoje Ikstena dalyvavo nuotoliu, prisijungusi prie renginio tiesiai iš savo namų virtuvės. Nors viešumoje ir tarp žmonių ji buvo gyva ir atvira, kasdienybėje gyveno gana atsiribojusi. Artimiausia jos draugija buvo šuo Perkūnas, po Ikstenos mirties jį perėmė globoti bičiulė.

Kai Ikstenos laidotuvių dieną su kitais Ventspilio rezidentais užsikūrėm pirtį ir susirinkome pasėdėti prie židinio su taure vyno ir kukliomis pačių pasiruoštomis vaišėmis, namų valdytoja Ieva Balodė pasakė – Norai tai būtų patikę. Vakarais nebuvo gedulingas, tik prislopintas. Todėl ir šita tekstą norisi vadinti ne nekrologu, o gyvenimo pašlovinimu. Gyvenimas jai buvo dosnus, nes buvo mylima, skaitoma ir patyrusi tarptautinę šlovę, kai po „Motinos pieno“ sėkmės buvo išversta į keliasdešimt kalbų ir išmaišė pasaulį susitikinėdama su skaitytojais. Būtent čia, Ventspilio rašytojų ir vertėjų namuose, Ikstena susipažino su savo būsimu vyru kartvelų kilmės vokiečių rašytoju Levanu Beridze. Jų santuoka truko dešimt metų. Beridzės nuotraukos panaudotos latviškojo „Motinos pieno“ (2015) ir romano trilogijos „Trys“ (2017) viršeliams. Iš kartveliškujų patirčių susiklostė knyga „Dievo motinos draugė“ (2013) apie ne visai sėkmingus bandymus prisijaukinti savo „antrąją gimtinę“, negebėjimą organiškai persiimti pietietišku ritmu ir optimizmu.

Prisimenu Ikstenos pasakymą viename interviu, kad iš rašytojo profesijos nieko gero, tik nervai ir storas užpakalis. Vis dėlto jos bibliografiją sudaro apie 30 knygų – romanai, apsakymų rinkiniai, biografijos, publicistika, nes ilgą laiką buvo pagrindinio Latvijos dienraščio „Diena“ skiltininkė. Į lietuvių kalbą dar gerokai prieš „Motinos pieną“ buvo išverstas romanas *Jaunavas mācība*, lietuviškai jis pasirodė pavadinimu „Gyvenimas yra gyvenimas“ (vertė Veronika Adamonytė, 2004). Paradoksalu, kad tuomet autorei atvykus į Vilniaus knygų mugės renginį salė buvo pustuštė, o neišpirtą romanų tiražą leidykla „Mintis“ galiausiai nukainojo ir pardavinėjo knygas po 1 eurą. Taip pat ir „Motinos pieną“ išleisti lietuviškai suskubta tik jam sulaukus didžiulio aziotažo Londono knygų mugėje 2018 m., kai Baltijos šalys dalyvavo kaip viešnios, o Ikstena ten buvo Latvijos veidas ir dienos autorė.

Dar viena jos kūrybos teritorija, dažnai liekanti nuošalyje, bet ne mažiau svarbi, – scenarijai dokumentiniams filmams. Iškart po mirties portale *filmas.lv* publikai buvo atverta 11 filmų, kurių scenarijaus autorė – Ikstena, retrospektyva. Ventspilyje buvau susiplanavusi be atokvėpio versti ir rašyti, bet vieną po kito godžiai žiūrėjau filmus, kurie tokie skirtingi – nuo latvių išeivijos poetų grupelės „Pragaro virtuvė“ iki Rygos miestovaizdžio, nuo vieno iš Latvijos liaudies fronto įkūrėjų Dainio Īvāno biografijos iki poetės Annos Rancānės dukters santuokos su kurdu istorijos, nuo latvių ir kartvelų etnomuzikos dermės iki sveikatos gyvenimo formulių. Pastarojo filmo, kuris ir vadinasi „Laimės formulė“ (2015), vienas iš herojų – Ikstenos tėvas, medžiojantis barsukus ir gaminantis sveikatos eliksyrą iš jų analinių liaukų taukų.

Prie Ikstenos priartėju ir dėstydamas, nes latvių literatūros kurse negaliu apeiti tokios centrinės figūros, be to, jaučiu, kad studentus ji iš tiesų pagauna. Šiomet parinkusi „Motinos pieną“ individualiai skaitymo užduočiai, iš studentės sulaukiau atsiliepimo: „Tokios stiprios ir emociškai paveikios knygos senokai nebuvau skaičiūsi. Ačiū, kad būtent „Motinos pieną“ pasiūlėte paskaityti.“ Kolega yra pasakojęs, kad jo mamai romanas irgi labai patikęs, nes ji atpažino nepriklausomos Latvijos ir sovietmečio realijas, o paskui juodu ilgai apie knygą diskutavo, išjudindami ir asmeninius šeimos pasakojimus. Tekstas rezonuoja įvairaus amžiaus skaitytojams, nes Ikstena pavaiždavo tris kartas, tris požiūrius ir tris režimus, galima sakyti, išskleidė XX a. antros pusės istoriją ir visą moteriškumo spektrą – nuo močiutės iki mergaitės. Šią jos knygą analizuoju ir savo moksliniuose tekstuose. Pienas, kuris turėtų jungti, iš tikrųjų perkerta, atitolina, iš saldaus

(motinos) pavirsta karčia režimo piliule (privalomąja pieno stikline mokykloje).

Ikstena rašė nesuprantanti, kaip jos mama galėjo neturėti gyvenimo instinkto ir nejausti gyvenimo džiaugsmo, bet galiausiai ir jos pačios gyvenimas per daug pavojingai priartėjo prie ribinių patirčių. Galbūt ji pavargo nuo gyvenimo tankio ir pertekliaus – nuolatinio dėmesio ir šlovės, nes pristatyti „Motinos pieno“ buvo kviečiama visur – nuo Japonijos iki JAV. Ir visą šį laiką tarnaudama savo romanui nenustojė rašyti. Galvoju, kuris pasakymas geriau tiktų Ikstenai: susijęs su vandeniu ar su ugnimi – ji išsisėmė ar susidegino? 56 metai dar pati branda, amžius, kai žmogus turi ką pasakyti ir dar turi jėgų tai daryti, todėl tikslesnė man atrodo ugnies analogija – Ikstena intensyviai degė. Per šalčius pirkaui automobilio akumuliatoriui turbokroviklį ir galvoju, kas gali įkrauti tuos, kurių baterijos baigiasi. Ikstena mirus, Latvijos rašytojų sąjungos pirmininkas Arno Jundzė feisbuke parašė: „Mylėkit savo rašytojus, kol jie dar gyvi.“

Paskutinė Ikstenos knyga „Jona“ (2023) – apie nuščiuvimą egzistencijos akivaizdoje. Sakė norėjusi, kad perskaitė žmonės pradėtų galvoti, jausti vienas kitą, kad nenaikintų gamtos, kad nežudytų vienas kito ir tikėjimo į Dievą, kad pradėtų mąstyti. Kritikai knygos nesuprato, nepriėmė, net suniekino, bet turbūt po „Motinos pieno“ sėkmės reiklumo ir lūkesčių barometrai užkilo taip, kad tokių padalų rašytojo skalėje net nėra. Jau tada supratau, kad tai buvo žmogaus egzistencinė saviieška ir dievoieška atsідūrus aklavietėje, ir truputį graužia sąžinę, kad ir pati nerekomendavau versti, kai „Tyto alba“ kreipėsi ir prašė įvertinti šią knygą.

Nustumdamas save į šalį, Ikstena dirbo kitiems, gebėjo empatiškai įsijausti ir įsikūnyti į kitus rašytojus, kūrėjus. Turbūt todėl vienas iš svarbiausių jos atstovautų žanrų – biografinis romanas. Dar Ikstena gyvai esant, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla susisieki su manim siūlydama išversti Ikstenos knygą apie kultinį sovietmečio poetą Imantą Ziedonį, 2006 m. gavusią Baltijos Asamblėjos premiją. Mintimis grįžtu į 2008 m. gegužę, kai doktorantūroje pusmetį studijavau Rygoje ir lankiausi Ziedonio 75-mečio šventėje Latvijos universitete. Jį sveikino trys moterys su trimis puokštelėmis – Latvijos dienraščio „Diena“ redaktorė Sarmītė Ēlertė su narcizais, dramaturgė Māra Zālītė su neužmirštuolėmis ir Nora Ikstena su snieguolėmis. Tačiau tai tebuvo viena iš daugelio smulkių detalių, bet šiandien šitas pasirinkimas – toks kuklus ir metų laikui ne visai tinkamas – atrodo kaip dar vienas sniego pėdsakas jos biografijoje.

Bet turbūt pati garsiausia ir analogų neturinti istorija yra Ikstenos ir latvių išeivijos rašytojo, Jameso Joyce'o „Uliso“ vertėjo Dzintaro Sodumo bendrystė. Ikstena pakvietė jį, jau visai senuką, grįžti į Latviją ir paskutinius metus praleisti jos sodyboje Ikškilėje. Dvejus metus truko jų bendrabūvis, matomu pavidalu jis vainikavosi Ikstenos biografine knyga „Vyras mėlynu lietpalėiu“ (*Vīrs zilajā lietumēliū*, 2011), o nematomu – jiems abiem buvo lemtingas. Ikstena Sodumas buvo mentorius (save knygoje vadina *meitiņa* – „dukrelė“), o ji sugrąžino jį į Latviją su visam, kartu su archyvais.

Todėl, galvodama apie Norą šiandien, galvoju ne apie pabaigą, o apie tęstinumą ir išsipildymus. Apie jos tekstus, kurie dar bus verčiami, skambės kitais balsais ir kitomis kalbomis. Apie „Motinos pieną“, kuris keliauja po pasaulį ir tampa vartais į latvių kultūrą tiems, kuriems ji iki šiol buvo nepažini. Apie pakartotinį anglišką šio romano leidimą, pasirodysiantį Didžiojoje Britanijoje šiais metais. Apie skaitytojus, kurie ją dar atras.

Gal todėl natūraliai norisi baigti jos pačios žodžiais. Ikstena visada rūpėjo, kas lieka, kai žmogus pasitraukia. Jos tekstuose dažnai sugrįžta sniego vaizdinys – tai, kas trumpam paslepia pėdsaką, bet jo neištrina. „Dievo motinos draugėje“ ji rašo:

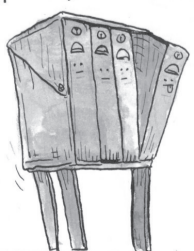
Gruzinių poetas Šota Čantladzė kadaise užrašė mišlingas eilutes – cavidą tovlį, movida mica, tai reiškia – sniegas pasitraukė, žemė atėjo.

Iš vienuolyno šaltinėlio įžengdami į pasaulietinį pasaulį, matome savo pėdas – naujas sniegas jas kiek užpustė, tačiau jos vis dar pastebimos. Sniegas duoda ženklą, kad gali nutikti ir taip – mūsų pėdos bus užpustytos, jos išnyks ir jų nebesimatys. Kad neišvaizduotume esą čia lėmėjai. Kad suprastume ir priimtume tai ir būtume dėkingi už šią akimirką. Ir kad matytume, ką sniegas mums pasakoja – mūsų pėdos ten yra, jos yra ir po naujo sniego sluoksniu. Ir kai sniegas pasitrauks, ateis žemė.

Dažnai rašiusi apie sniegą, Ikstena ir pati išėjo per speigą – likdama tos būsenos, kuri niekada nebetirpsta. Per jos laidotuves snigo.

– LAURA LAURUŠAITĖ –

Paprasta pašto dėžutė

„ŠIAURĖS ATĖNUS“ gaunanti pašto dėžutė

Naujas 2026 m. nauja „ŠIAURĖS ATĖNUS“ kaina - 2,20 €. GERIAUSIA-PRENUMERUOTI!

MADAME NIELSEN

Vilniaus klajonė

Išganymo beieškant, arba
Po Vilnių su Madame Nielsen

Madame Nielsen – turbūt pati ekstravagantiškiausia ir nepastoviausia šių dienų danų rašytoja ir performansų kūrėja. Jos 1963 m. gimęs kūnas vadinosi Clausas Beckas-Nielsenas, tuo vardu pasirodė ir Danijos literatūriniam kraštovaizdyje. 2001 m. išleista „Biografija (1963–2001)“ viešai pranešė apie menininko mirtį, po kelerių metų ši pažymėta atminimo akmeniu ir galutinai įtvirtinta 2010 m. iškilmingomis *Funus Imaginarium* apeigomis. Be vardo likęs kūnas tuo metu jau kurį laiką atstovavo *Das Beckwerk* meno fabrikui, savo tikslu paskelbusiam siekį išlaisvinti žmoniją nuo asmeninės tapatybės. Prisimatavęs dar keletą kitų – pasiskolintų ir paties sukurtų – vardų ir jiems atidavęs dalį savo kūrybos (beje, jis pirmą kartą koncertavo Vilniuje 2011 m. kaip SOME BODY), kūnas jau gerą dešimtmetį reiškiasi moterišku siluetu ir balsais. Šiandien Madame Nielsen yra įvairių šalių kritikų ir skaitytojų pripažinta romanų („Begalinė vasara“, „Monstras“, „Lamento“ ir kt.) autorė, dainų kūrėja ir atlikėja, taip pat žinoma kaip nenuilstama keliauninkė. Žingsniais ir tekstais ji kartografuoja Žemės rutulio „aklų zonas“, ieškodama jose „švelniausių kasdienybės įtrūkių, kuriuose pasirodo laikas ir jo ženklai“, ir supindama „keisčiausias smulkmenas“ į „alternatyvias pasaulio istorijas“ (esė „Moteris keliauninkė“ (*Den kvindelige rejsende*)).

Kartais ją į tokius žygius gena „istorijos balsas“ – romane „Invasija“ (*Invasjonen. En fremmed i flygtningestrammen*, 2015) Madame Nielsen keliauja per Europą su pabėgėliu iš Sirijos srautu. 2014 m., kaip Mis Pasaulis, ji pasirodė Ukrainoje. Būna, kad taip ji tiria vietas, į kurias ją tiesiog atveda likimas. Taip ji aprašė Ciurichą, taip gimė ir „Vilniaus klajonė“. 2025 m. pavasarį ji dalyvavo Vilniaus universiteto Skandinavistikos centro organizuotoje Kreivos literatūros konferencijoje ir jo studentų padedama sudarė klajonės maršrutą. Atrodo, kad neketino juo akilai sekti, o galbūt ją iš vėžių tiesiogine prasme išmušė Verbų sekmadienis ir Vilnijos kadaginės „palmės“ – išganymo pažadas. Tai viena intriguojančių šio teksto, kuris pateiks ne vieną simbolinį ir topografinį galvosūkį net ir seniems vilniečiams.

Galį nutikti, kad klajonė iš Vilniaus centro į jo paribius bus vienas paskutinių maršrutų, menininkės nužymėtų žmogaus žingsniais ir ranka. Paklausta per konferenciją, ką jai reiškia kreivumo sąvoka, ji pareiškė, kad pati yra *queer* tik ta prasme, jog tokia nėra, ir kad jai būdingas nuolatinis pozicijos, kurioje atsiduria, kvestionavimas iš vidaus. Ji netgi jaučianti, kad jau ima pernelyg užsibūti Madame Nielsen pavidalu. Vilniuje išgirdome apie jos migraciją į vokiečių kalbos erdvę, taip pat kad ji, ypač dailininkės Sofie Amalie Klougart padedama, vizualiai matuojasi naujus – vabzdžio, garnio ar kitos nežmogiškos būtybės – kūnus. Kas žino, galbūt kitą kartą Vilnius jai atsivers jau iš bitės skrydžio?

Vertėja

Verbų sekmadienis, 2025 m. balandžio 13 d.

Nuo pietinių miesto vartų per senamiestį, pro Bastėją, Užupio Respubliką, gausybę bažnyčių, tiltų į kitą pusę ir šiaurės rytų kryptimi palei Nerį, ratu per Žvėryną, Šeškinę, Justiniškes, Viršuliškes, Karoliniškes, žemyn mišku palei Neries vingį ir į rytus per Žvėryną, pro Seimą iki centro ir į vakaro mišias Stanislovo ir Vladislovo katedroje

Vilnius. Kodėl? Praėjus beveik dvylikai metų nuo tos dienos, kai Madame Nielsen iškeliavo į platųjį pasaulį, ir šešeriems metams po paskutinio apskaityto didžiojo klaidžiojimo, ji staiga vėl išeina į kelią, kodėl? Tai jos gyvenimo misija, jos pašaukimas – kartografuoti Žemės rutulį žingsniuojant iš kiekvieno naujo miesto, kuriame atsitiktinumas leidžia jai pabusti, centro į pakraščius ir per juos.

Vilnius. Laikas – 9:48, ir, stovėdama ant „Palace Hotel“ slenkščio, ji dvejoja prieš žengdama pirmąjį žingsnį, visai kaip tas gyvūnas, stoviniuojantis tarp urvo šešėlio ir pribloškiančios pasaulio šviesos, kuomet prieš penkis milijonus metų pakilo ant dviejų kojų ir staiga tapo žmogumi. Kaip įmanoma, kaip apskritai išdrįstama žengti pirmąjį žingsnį ir eiti, su kiekvienu nauju žingsniu rizikuojant prapulti?

Vilnius. Kiekvienas miestas turi savo ypatingą nuotaiką, kiekviena nauja diena – savo skambesį. Klajonė – tai bandymas pajusti šią nuotaiką, pasiduoti jai ir leistis vedamai per miestą, jo kvartalus ir perėjimus, tarpines erdves ir neaiškius kraštovaizdžius, jo laiko ir kultūrų sluoksnius, garsus, krentančią šviesą, kvapus ir temperamentus, žingsnis po žingsnio užmetant sakinio kilpą – siekiant pagauti ir formuluoti viską, kas yra būtent dabar, šiandien.

9:51

Ant priešais esančio pastato sienos pro uždarytą langą nuleista vėliava, kiek paglamžyta pavasarinio vėjo, – žalia, balta ir juoda, su raudonu pleištu – pirmoji ir paskutinė Palestinos vėliava, kurią ji išvys per savo dienos klajonę po Lietuvos sostinę.

9:52

Jau žengdama pirmąjį žingsnį, ji pasuka ne ten, kur reikia. Jos rankoje žemėlapis ir pagal jame pažymėtą maršrutą ji turėtų leistis gatve žemyn. Tačiau gyvenimas nori, kad ji kiltų į viršų. Gyvenimas? Žmonės! Iš visų pasaulio kryptų, gatvių ir gatvėlių, vietiniai ir aplinkinių miegamųjų rajonų gyventojai, taip, taip pat ir vargingiau apsirengę žmonės iš šalies provincijos, kurios ji niekada nėra mačiusi, šį rytą leidžiasi į piligriminį žygį link nesuskaičiuojamų miesto bažnyčių, kurios vakar, jai įžengus į jų laiko apleistą šešėlį, buvo kone tuščios, skambėjo tyła, nė vieno Biblijos žodžio, gal tik koks vienutėlis dar likęs žmogus, susenęs, mirštantis, klūpantis maldoje. Dabar jie plūsta su kadagių puokštelėmis rankose... O Kristau, juk šiandien Verbų sekmadienis! Tačiau šiame krašte prie Baltijos jūros neauga jokios palmės, bet kadangi žmonės visame pasaulyje mituose ir didžiuosiuose pasakojimuose išvelgia savo pačių gyvenimo atspindį, jie sugalvoja griebtis kadagių šakų ir šakelių. O Dieve, kur jie jas klos, prie kieno kojų, kas atėjęs *apsireikš* jiems dievišku pavidalu ir išganyms ir nuo ko?

9:53

Širdies plakimas, kava kraujyje, o Kristau, bažnyčios išsprugusios atlapai, žmonija kaip ilgas į pilką dieną iškištas laukimo liežuvis, o Dieve, kuo drįstame tikėti, ko laukiame, kas pasirodys ir žengs pro mus ant kadagio spyglių ir išganyms mus, ir nuo ko, ar nuo Šešėlio iš Rytų?

9:54

Šv. Teresės bažnyčia. TV transliacija iš Šventyklos vidaus, ant nubalintos sienos pakabintas ekranas, iš kimšte prikimštos bažnyčios skamba katalikiškos mišios, džeržgiančios, tarsi per megafoną iš praėjusio tūkstantmečio. Vienas miestelėnas, po balta tunika mūvintis kelnes su kantu, nešioja krepšelį po minia, rinkdamas mamoną Viešpačiui ir jo sugrįžimo viltį.

9:57

Vos per akmens metimą nuo katalikų šventovės, aplink stačiatikių cerkvę, iš automobilių kyla aiškiai varginęsnis rusakalbiai atvykėliai iš užmiesčio ir leidžiasi sukviečiami nesibaigiančios, kone vienatonės šventiko maldos, paklausyk, visai kitokia *tonacija*, melancholiška, pilna bejėgiškumo, toji gili rusiška rezignacija, žmogau, kur man ieškoti ir rasti savąjį skambesį, kuri cerkvė sutalpina manusius ieškojimus? Jokios Vietos Bažnyčia, Visur Esanti Bažnyčia, Pasaulio Katedra dangaus skliautais!

10:04

Katalikų bažnyčios centras yra kunigas; jis vadovauja mišioms, o parapijiečiai choru jam atsako, stojasi ir sėdasi pagal jo neištartą paliepimą. Gyvenimas stačiatikių bažnyčioje centro neturi; ji tarsi turgaus aikštė, skliautuota ola pridengta tūkstančio mažų žvakelių miglos šydu, čia nėra apreiškimo šviesos ir atsimainymo spindesio, tai ne Šventosios Dvasios akinantis, bet nesuskaičiuojamų ikonų gilus auksinis švytėjimas. Iš šoninių koplyčių ir tamsių kampų skamba šventiko, patarnautojų ir giedotojų gilios, skaidrios sielvartingos giesmės – sūpuojantis, banguojantis judėjimas prieblandoje pirmyn ir atgal. Parapijiečiai neatsako; tyliai judėdami mažomis grupelėmis vieni tarp kitų, jie spiečiasi aplink Madonos ikonas, vienas po kito lenkiasi ir spaudžia lūpas prie stiklo, skiriančio juos nuo išganymo ir amžinojo gyvenimo. Ką tai reiškia? Ar šios bažnytinės formos vis dar atitinka pasaulį anapus? Ar tai, kas vyksta šiandien, yra tarsi Vakarus ir Rytus skirianči bedugnė? O gal ši diena – tai išimtis, liekana, anachronizmas?

10:20

Niekur neranda ji atsakymų, iš visur stiebiasi klausimai, su kiekvienu žingsniu atsiveria vis kita bedugnė. Jos klajonė paženklinta atsitiktinumo, jos žingsniai būtent šią dieną po savimi neturi jokio *pagrindo*. Verbų sekmadienis? To nenutuokė, buvo visai pamiršusi. Ji nėra tikinti, bet ir ne turistė. Ji – tarpinis, neišspręstas reikalas. Kol visi kiti aplink ją šiandien keliauja su savo artimaisiais būtent į savąją bažnyčią, vedami būtent savojo tikėjimo, ji, neištikimoji, eina sau viena nuo bažnyčios prie bažnyčios, bet niekur neatvyksta. Iš esmės ji nieko nežino, jos siela paprastutė, ji jaučia juslėmis, klausosi, žiūri.

10:30

Ji pereina tiltą ir iš karto atsiduria Užupio Respublikoje. Dar viena iš tų žmonijos utopijėlių, kurios kaip grybai vis kur nors išdygsta įsivyravusioje tvarkoje, tik be grybams būdingo visa apimančio požeminio tinklo. Keletą trumpų metų, daugiausia dešimtmetį ar du, jie būna įtikėję, kad esti naujoji žmonija, kad tai tik pradžia, kad netrukus iš čia iškils nauja pasaulio tvarka ir viso pasaulio visuomenė paseks jų pavyzdžiu. Bet kai pasaulis juos atranda, tai jau praeitis, jie virtę turistine atrakcija, kurią sutaršo rinkos jėgos. Ant sienos tekabo konstitucija visomis pasaulio kalbomis. 22 įsakymas: Žmogus neturi teisės kėsintis į amžinybę. Ir trys paskutiniai: Nenugalėk. Nesigink. Nepasiduok.

Viskas suyra. Mes atkūrinėjame. Viskas ir vėl suyra. Kuo drįstame tikėti?

10:35

Kodėl diena tokia tyli? Kodėl tas visa ko klausymasis?

10:57

Bernardinų bažnyčia, gotikinė, siekianti dangaus. Bet niekas neturi teisės siekti amžinybės. Milžiniškos navos viduje, tarsi naftos platformos žmonių jūroje, stovi du transliacijos bokštai, kuriuos aptarnauja plikagalviai operatoriai. Kas pasirodo ekrane? Jokio apreiškimo, nieko, išskyrus tai, kas yra dabar: ši diena, mes, kaip tai matyti žvelgiant žemyn iš valstybinės valdžios ar žiniasklaidos magnato perspektyvos.

11:04

Šv. Onos bažnyčia. Navos laivas pakrautas migla ir miros švytėjimu, klūpantys patarnautojai baltais drabužiais, madonos ir visi šventieji apgaubti purpuru, jų veidai paslėpti nuo pasaulio ir tikinčiųjų. Kodėl, ką tai reiškia?

11:09

Netikėliškai klajodama iš bažnyčios į bažnyčią, ji užsuka į literatų kavinę. Prislopinta muzika, beigeliai, knygos lentynose palei sieną, apyjaunis vyriškis su pilnėjančiu plikės mėnuliu, pasilenkęs virš staliuko, spindinčiomis akimis ir tikinčiojo gestais aiškina kinų gramatikos stebuklą jaunai užsieniečiai. O Dieve, akimirka ją užvaldo pagunda atsisėsti ir būti čia. O Dieve mano. Tada ji apsisuka ir išeina į šviesą. Ir štai ant sienos priešais nusileidžia balandis, Šventoji Dvasia suskleidžia sparnus ir būna.

12:00

Skamba vidudienio varpai, laikas palikti tikėjimo ir turizmo teatrą, jo iliuziją ir senamiesčio anachronizmą, pereiti tiltu ir įžengti į dabartį, žiūrėk: prie gatvės, vedančios žemyn link upės, autobuso laukia jauna moteris, ji pakelia kumštį ir trinktelėjusi į medį nusuka veidą.

12:27

Upė, asfaltuotas takas, eismas, baltas kirų blyksnis virš tekančio vandens, o štai ten vienintelis ar paskutinis miesto stalininio baroko bokštas, ir diena pilka kaip akmeniui virtusi, merdinti Sovietų Sąjunga.

Ak, taip

komunizmas tyliai užmerkė akis
ant šlaito
putoja gudobelė
virš suskilusių plytelių ties mano kojom
plyti pasaulis
atviras, smirdantis
kaip moliusko kiautas

12:44

Iš kitos pusės:
Stalininio baroko bokštas primena žmogų: vienišas
priešais kapitalizmo matinio melsvo stiklo stelas
draskančias pilką dangų

12:54

Po kurio laiko anapus laiko ji palieka krantinės taką, pakyla baltai putojančiu šlaitu, eina pro miegantį stalininį bendrabutį ir įžengusi į rajoną pėdina jo apleistomis gatvėmis, nė gyvos dvasios, ir vis dėlto atrodo, lyg sektų paskui srovę, ji užsuka už namų kvartalo kampo ir: o Dieve, dar viena bažnyčia! Bet štai, pagaliau *tikrut tikrutėlis* stebuklas: vienuolė juoda pūkine striuke veda vaikų pulkelį per navos šešėlį, ji mosteli ranka, vaikai apsisuka, šoka, dainuoja, jų padūkė balsai, pro kraštus besiveržiantis gyvenimas: viltį galima rasti ne bažnyčiose, ne kylančiose kapitalizmo stelose ir net ne Užupio utopijoje. „Žmogus neturi teisės kėsintis į amžinybę“, ne, ne, ne, palikite ją ramybėje, atsigręžkite į dabartį, į vaikus, jų dainavimą, juoką ir žaidimą, padėkite savo kadagius prie vaikų kojų, nes jie vienintelė mūsų viltis!

Vilniaus klajonė

► Atkelta iš p. 15

12:59

O navos tokie aukšti skliautai, jie spindi baltai, ir mes laukiame visa ko pradžios. Paskui suskamba varpas, sušniokštę pakyla vargonai, per parapijiečių minią eina Tėvas Breigelio skruostais, jam iš paskos – kamža vilkintis ministrantas, mojuoja krapylu, šlaksnis po šlaksnio į tikinčiųjų ir lengvai netikinčiųjų veidus, sruvena Šventasis Raštas, sklinda juokas, banguoja, tarsi būtų užkrėstas vaikų šokio ten, šviesoje, tas lengvumas, kuris yra toks nepakeliamas, suaugusieji, apimti drovumo, nuleidžia akis žemyn.

13:19

Miesto tarpuose – griūvančių epochų kapinynas, blunkantis medinių namų nyksmas, apaugę vijokliais jie pamažu yra aukštesnių mūro vilų šešėlyje, pilkų sovietinės imperijos betoninių blokų šešėlyje, postmodernaus kapitalizmo stiklo, plieno ir betono stelų šešėlyje. Nė vieno turgaus prekystalio, kiosko, nė vienos vietinės krautuvėlės ar aludės nei gėlių prekeivio. Už automobilių stovėjimo aikštelės, ten, kur baigiasi Istorija, stypso dar vienas prekybos centro monstras. Motule, kodėl paukščiai gieda?

14:00

Pasaulio tvarka yra šis chaosas: ji stovi bevardėje tarpinėje erdvėje, neaiškiam kraštovaizdyje, kuris driekiasi tarp Žvėryno, Šeškinės, Žirmūnų, leidžiasi šlaitu, padengtu suvytusia žole, išbarstytomis šiukšlėmis, cemento skeveldrom, atriedėjusiom už kelio ženklo, kuris neabejotinai, jei tik ji sugebėtų užsiropšti aukštyn ir pakelti žvilgsnį, nukreiptą ją į kelią, toliau vedantį į naujų kelių, kurių kiekvienas veda į vėl kitus kelius, raizgalynę. Bet nė vienas iš jų nėra tas Kelias.

14:18

Šeškinė. Visiems pasaulio sąmokslų teorijų paranoi-kams: tiesiog vieną dieną nuėikit ilgą kelią iš savojo miesto centro iki jo pakraščio ir per juos, tuomet pamatysite ir sužinosite: nėra jokio didžiojo plano ir niekas jo neorkestruoja. Mes visi esame čia, bauginančioje atviroje erdvėje, chaosas, kapitalizmo laisvieji radikalai ir radikali laisvosios rinkos jėga viešpatuoja visame kame kiurai persmelkdama viską.

14:23

Ir štai ji sėdi, kur niekas kitas, išskyrus šventąjį Petrą Voterhausą, nebūtų norėjęs patupdyti savo lyrinės minkštosios dalies: atsirėmusi į surūdijusį konteinerį ant sudžiūvusios žolės apaugusios kalvos, lengvai išrietusios nugarą virš sankryžos ir labiau primenančios įsibrovusį svetimkūnį, o aplink ją – „hipermarketas“ ir eilės kadaise visiškai vienodų, taigi komunistinių, Chruščiovo ir Brežnevo valdymo dešimtmečiais pastatytų gyvenamųjų namų kvartalų. Jų šešėlyje – jaunų besipumpuruojančių medžių eilė ir žmonės, tylomis, žemyn nudelbtais žvilgsniais pargrįžtantys iš hipermarketo ar bažnyčios. O jų rankose svyra liūdno, byrančios kadagių šakelės, kurių jie galiausiai niekur taip ir nepaklojo. Ji išsilukštėna kiaušini, neskubėdama apmąsto jo tobulą formą, paskui įleidžia į jį dantis ir sausame geltoname trynyje išvysta savo asmeninį įspaudą. Dieve mano, sovietų valstybė iki smulkmenų planavo naujojo žmogaus gyvenimą, kaskart penkeriems metams į priekį, statė eilę po eilės, priemiesčių po priemiesčio iš tobulai vienodų kvartalų, sujungtų šildymo vamzdžiais ir kanalizacija, prospektais, metro, tramvajų ir troleibusų linijomis bei plytelėmis išklotais šaligatviais. Tačiau žmogaus keliai nežinomi, visur išdygdavo praėjimai, kertantys iš pažiūros tobulą tvarką, ir tarpuose atsirasdavo takeliai, niekieno nesugalvota chaotiška sistema, visų kojomis parašyta konstitucija, pulsuo-jantis arterijų tinklas, jungiantis Sibirą su Juodąja jūra ir Lenkijos provincijomis, nesąmoningas sąmokslas, kuris iš viršaus, iš Valstybės ir miesto planuotojų dangaus regė-josi kaip chaosas. Tikriausiai kažkam reikėjo įsikišti. Tai turėjo įvykti. Staiga, be įspėjimo, per vieną naktį sovietų valstybė sužlugo.

15:18 saulė prasiskverbė tarp namų blokų ir paskutiniai du sovietiniai žmonės, vyras ir moteris, pakilo nuo savo gyvenimo suolelio ir kažką murmeldami nuėjo tolyn.

15:43

Dabar ji keliauja pietų kryptimi per Justiniškes, ne tiesia linija, bet kaip ir visi čia ji randa savąjį kelią, plytelėmis išklotais takais, šaligatviais, per veją, pro netikėtai iškylančias betonines tarpuvartas, kilometras po kilometro tobulai vienodų kvartalų, kurie čia, apačioje, visai nėra panašūs, kiekvienas kvartalas griūva ir nyksta savaip, už langų kiekvienas gyvenimas per daugelį metų sukūrė savo su niekuo nepalyginamą betvarkę. O čia, lauke: turėtų būti taip liūdna, bet taip nėra. Paskutinė sovietinė parduotuvė seniai uždaryta, išjuokta laisvosios rinkos per-tekliaus ir nuvertėjimo, bet ant suoliukų, kurie tebestovi palei plytelėmis išklotus takus, sėdi kartos, vyriausieji ir jaunesni, mamos ir tėčiai su mažiausiais vežimėliuose, ant vejos žaidžia didesni, asfaltuotoje aikštelėje, pilnoje duobių, kamuolį gainioja paaugliai, jokių bumbokšų, bet pats gyvenimas skamba kaip muzika, tik paklausyk! Galėtum pasijusti beveik kaip namie, galvoja ji. Ir eina tolyn.

16:17

Tarpe, trikampyje, tame minkštame kūne tarp Justiniškių, Viršuliškių ir Karoliniškių, Kapitalas įrėžęs savo lobotominį pjūvį, jis plinta vėžio ląstelių greičiu, vis labiau stumdamas pasaulį link horizonto. Net ir Valstybės čia nėra, nėra jokios aukštesnės tvarkos ar menkiausio plano šešėlio. Naujai grįsti keliai veda į niekur, tvoros, statybų aikštelės, ant reklaminio skydo stautas, mėlyno stiklo gyvenamojo bokšto papėdėje savo kresle įsitaisęs astronautas kosminiu kostiumu, ant galvos šalmas, spindi skydelis, nei veido, nei žvilgsnio, ant kojų – šiltos pilkos šlepetės.

16:29

Ilgai, prieš savo valią, ji keliauja vakarų kryptimi palei grotuotą tvorą, riaumojant žemkasėms, grėžimo mašinoms, švytuojantiems kranams, kur pažiūrėsi, vis sparčiau stiebiasi bokštai, o gal griūva ar yra griuonami, kas ten supaisys. Galiausiai ji prieina šešių juostų kelią, nuo kalvos besileidžiantį žemyn į pietus iki kito šešiasjuosčio. Anapus, kitame pasaulyje, kuris atrodo tarsi veidrodinis šio pasaulio atspindys, ji mato dar vieną hipermarketą, o jo papėdėje – „McDonald's Drive“, prie rampos nusidriekusi ilga automobilių eilė, bet toliau nestovi joks žmogus. Ji sustoja ir pakelia akis aukštyn: virš jos žydrame danguje sklendžia trisdešimties aukštų blizgantis naujas melsvas gyvenamasis bokštas, stiklinis, bet neskaidrus. Čia, kodėl čia, prie pat greitkelio, tarp statybų, per kilometrą nutįsio sandėlių ir biurų pastatų ruožo, negi kas nors norėtų čia gyventi? Niekas juk nenorėtų, galvoja ji. Bet, vadinasi, tokių esama. Už grotuotos tvoros, į kurią ji įsikibusi, yra nedidelis narvelis, nuklotas dirbtine žvilgančia žole. Tos žalumos viduryje stovi laipynė. Ant jos bando užlipti mažas vaikas, aprengtas naujais prekybcentrio drabužiais. Šalia suoliuko priešais stovi vaiko vežimėlis. O ant suoliuko: tėvas, gerai apsirengęs, prisiziūrintis ir pasimetęs.

Niekas, net diktatorius Stalinas, Pats Nelabasis ar Šešėlis Rytuose nebūtų įstengęs to sugalvoti. Iš čia neveda joks kelias, nėra jokios alternatyvos, ji jaučiasi benamė kaip niekad anksčiau. Ji trokšta sugrįžti į Brežnevo blokus, jų bespalvį nykumą, griūtį, taip, net totalitarinės sovietų valstybės struktūros jai atrodo žmogiškesnės už šita. Nėra jokių tarpinių erdvių, atokvėpio urvelių, vejų, kuriose galėtum išminti savo takelį. Jai užgniaužė kvapą, norisi tik verksti, tyliai žengti basomis kojomis per kada-gių šakeles...

15:41

Kitoje pusėje: hipermarketo kvapas, o priešais jį – mėlynai raudoni policijos automobilio blyksniai saulėtame ūke virš Karoliniškių. Pasilenkęs virš jo stogo, vyresnysis pareigūnas kalbasi su horizontu, po juo tuščia eiga dirba variklis, už jo nugaros jaunesnysis pareigūnas laukia, kada išmuš jo valanda. Pro šalį eina tėvas miško uogų spalvos aptemptomis kelnėmis, uždėjęs ranką dukrelei ant peties, jos viena koja ant paspirtuko, antroji sklendžia nežinomybėje. Nematomas už viso to tyko Šešėlis Rytuose.

16:21

Septintosios valandos danguje ji randa kelią atgal į sovietmečio architektūrą, žingsniuoja vis pro naują drėgmės

pažeisto šešėlio tarpuvartę, per aikšteles, kur sustingę savo vietose stovi automobiliai, tėvas su sūnumi tyliai eina pro 43-įjo pastato šešėlį, ant betoninės sienos virš jų nyksta paskutinis sovietinio žmogaus ir jo idealaus gyvenimo atvaizdas, viena po kitos trupa mažytės turkio spalvos, geltonos, rausvos mozaikos dalelės ir byra jiems ant galvų, *and over your cities grass will grow...*

17:24

Grožį kuria ne žmogaus ranka ar siela: į dangų žvelgia žydri plukių veideliai, tirpsta motiejukų žvaigždutės, paukščių pavasarinė giesmė nuogose medžių lajose šlaito aukštumoje ir per visą rėvą žemyn iki Neries upės.

17:46

Pagaliau, *in the middle of somewhere*, kur ant nuvirtusių kamienų auga samanės, o balandžio šviesa skverbiasi pro tarpą tų, kurie vis dar tebestovi tiesūs savo amžinoje tyloje, ji girdi, kaip paukščių balsais prabunda kalba. Tai ne apreiškimo žaibas, ištikęs Paulių dulkėtame saulės nutviekstame kelyje į Damaską, bet lėtas stebuklas, egzistavęs seniai seniai ir tebevykstantis nuo tų laikų, net ir dabar, kai viskas atrodo per vėlu, laikas yra čia, paskutiniame dar likusiame miško lopinėlyje. Jis nėra strėlė, jis neina ratu, jis eina kraštovaizdžio takais, teka upės vingiais, jis lydi mažiausio daikto fraktalus į nebūtį ir išveda į atviras erdves...

18:18

Vakaro saulėje ant Neries kranto ji pagaliau rado sau vietą ir atsisėdusi ant plono kamieno, panirusi į sudžiūvusiom žolėm prisidengusią kemsynę, pro nuauksintas nuvytusią nendrių grotas stebėjo, kaip pro šalį tykia blizgėdamas slysta vanduo. Ir visa tai nebuvo sumanyta, suplanuota, niekas čia nebuvo pastatyta ar nutiesta, visa tai, mąstė ji, dygo, augo ir užaugo, upės tėkmė – nepaliaujamas kasimas, nuo vandens ieškojimų suapvalėjusios salėlių formos, per veidrodį čiuožia antys tviskančiais lyg brangakmeniai apsiaustais. Jos kalba buvo įsiklausymas, o kartą ji buvo parašiusi, kad ji vietą *sukuria*, bet at *the end of the day*, Verbų sekmadienį du tūkstančiai dvidešimt penktaisiais metais po Jo gimimo, ji buvo jau pasisotinusi žmonija. Ir tik tada atėjo vieta ir išsiskleidė kaip kadagių šakelės po jos kojomis, *and I was found*. Ir saulė vėl įtraukė savo šviesos liežuvius tarp medžių, virš kalvos keteros ir giliai į sutemas, kurios niekada neateina iš kažkur, bet kaip dulkės atplevena nuo žemės ir prisotina erdvę aplink ją.

19:26

Ji pakyla nuo upės ir meta savo ilgą šešėlį ant Žvėryno, žingsniuoja pro parlamentą ir Gedimino prospektu į senamiestį. Ir staiga pajunta giliai besilginti tikėjimo, ne, ne kokio Viešpaties, ginkdie, tik kadagių šakelių, kurias artimasis ir artimasis padėtų prie jos sopančių kojų. Ji iki kraštų yra pripildyta dienos šviesos ir kartu tuščia, neturinti kalbos, kuria galėtų išreikšti tai, ką patyrė, kas žingsnis po žingsnio suėjo į ją. Priekyje, didžiulėje aikštėje, vakaro saulėje švelniai švyti katedra lyg kremenis tortas, o ant stiebo, nukarusi tarsi skepeta, kabo nacijos vėliava.

19:55

Ratas užsidarė, diena pasitinka savo pradžią, ji ir vėl įžengia į šventyklą, katedrą, Stanislovo ir Vladislovo. Lieknos moterys pelenų juodumo rūbais, griežtom kultūrinės klasės šukuosenom ir gobtuvais, susirangiusiais ant pečių kaip gyvatės, klūpo sudėtomis rankomis ir ausų lezgeluose blizgant perlams lyg Išganytojo ašaroms priešais kunigą raudonvynio spalvos arnotu, per vidurį balta juosta, joje žybsi žali kryžiukai, amžiaus sukurta tonzūra ant galvos, praktiški plieniniai akinių rėmeliai, jis skersuoja į atverstą didžiąją knygą ir gieda į juodą mikrofono rožę... *expetante... adventum... Jesus Christum... voluntate... secula... dispace...* Ir tada pagaliau, pagaliau žmonija pratrūksta giesme.

20:01

Varpų skambėjimas išlydi besileidžiančią saulę, ir, prabudusi, ji išvysta save sėdint prie nuogos apaštalo Tado pėdos.

Iš danų kalbos vertė Ieva Steponavičiūtė Aleksiejūnienė